

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

GÖRGÜ TANIKLIĞINDA, AHLAKİ YARGI DEĞİŞİMİNİN BELLEK HATALARI VE TANIĞIN İŞLEMLEME PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ

Fatma MAKAROĞLU

**ADLİ PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Nurhan ER**

**ANKARA
2019**

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**GÖRGÜ TANIKLIĞINDA, AHLAKİ YARGI DEĞİŞİMİNİN
BELLEK HATALARI VE TANIĞIN İŞLEMLEME
PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ**

Fatma MAKAROĞLU

**ADLİ PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Nurhan ER**

**ANKARA
2019**

Etik Beyan

Ankara Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlayıp sunduğum “Görgü Tanıklığında, Ahlaki Yargı Değişiminin Bellek Hataları ve Tanığın İşleme Performansı Üzerine Etkisi” başlıklı tez; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan yazılmıştır. Tezimin fikir/hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan deneysel çalışma/araştırma tarafımdan yapılmış olup, tüm cümleler, yorumlar bana aittir.

Yukarıda belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Fatma MAKAROĞLU

Tarih:

İmza:

KABUL VE ONAY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Adli Psikoloji Anabilim Dalında

Fatma MAKAROĞLU tarafından hazırlanan

“Görgü Tanıklığında, Ahlaki Yargı Değişiminin Bellek Hataları ve Tanığın İşleme Performansı Üzerine Etkisi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile kabul/ret edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi:

İmza

Unvanı Adı ve Soyadı

Üniversitesi

Jüri Başkanı

İmza

Unvanı Adı ve Soyadı

Üniversitesi

Raportör

İmza

Unvanı Adı ve Soyadı

Üniversitesi

Üye

İmza

Unvanı Adı ve Soyadı

Üniversitesi

Raportör

İmza

Unvanı Adı ve Soyadı

Üniversitesi

Üye

Tez hakkında alınan jüri kararı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.

İmza

Unvanı Adı ve Soyadı

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan	ii
Kabul ve Onay	iii
İçindekiler	iv
Önsöz	vii
Şekiller	viii
Çizelgeler	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Görgü Tanıklığı	1
1.1.1. Görgü Tanıklığını Etkileyen Etmenler	6
1.1.1.1. Tanığa Ait Özellikler	7
1.1.1.1.1. Yaş	7
1.1.1.1.2. Cinsiyet	8
1.1.1.1.3. Irk	10
1.1.1.1.4. Kişilik	10
1.1.1.1.5. Beklentiler ve Önyargılar	11
1.1.1.2. Olaya Ait Özellikler	14
1.1.1.2.1. Maruz Kalma Süresi	14
1.1.1.2.2. Görüş Açısı	15
1.1.1.2.3. Dikkat	16
1.1.1.2.4. Stres ve Uyarılma	16
1.1.1.2.5. Işık Miktarı/Mesafe	17
1.1.1.3. Teşhis/Tanıma Yöntemleri	17
1.1.2. Olay Sonrası Yanlış Bilgi Etkisi	19
1.1.3. İşleme Performansı ve Tepki Süresi	24
1.2. Ahlaki Yargı	26
1.3. Araştırmanın Amacı	28
1.4. Araştırmanın Denenceleri	29
2. GEREÇ VE YÖNTEM	31
2.1. Deney I	31
2.1.1. Katılımcılar	31

2.1.2. Deney Deseni	32
2.1.3. Veri Toplama Araçları	32
2.1.3.1 Deney Videosu	33
2.1.3.2. Olay Sonrası Hikâye	33
2.1.3.3. Tanıma Testi	34
2.1.3.4. Kaynak İzleme Kararları	35
2.1.3.5. Güven Kararları	35
2.1.3.6. Ara Faaliyet	35
2.2. Deney II	36
2.2.1. Katılımcılar	36
2.2.2. Deney Deseni	36
2.2.3. Veri Toplama Araçları	37
2.2.3.1. Önbilgi Metni	38
2.2.3.2. Deney Videosu	38
2.2.3.3. Tanıma Testi	39
2.2.3.4. Güven Kararları	39
2.2.3.5. Ara Faaliyet	40
2.3. Tepki Süresinin Ölçülmesi	40
3. BULGULAR	42
3.1. Deney I	42
3.1.1. Tanıma Testine İlişkin Bulgular	43
3.1.2. Olay Sonrası Hikayeye İlişkin Bulgular	46
3.1.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulgular	47
3.2. Deney II	50
3.2.1. Tanıma Testine İlişkin Bulgular	51
3.2.2. Yönlendirilmiş Sorulara İlişkin Bulgular	54
3.2.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulgular	57
3.2.4. Cinsiyete İlişkin Bulgular	59
4. TARTIŞMA	63
4.1. Deney I	63
4.1.1. Tanıma Testine İlişkin Bulguların Tartışılması	64

4.1.2. Olay Sonrası Hikayeye İlişkin Bulguların Tartışılması	65
4.1.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulguların Tartışılması	67
4.2. Deney II	68
4.2.1. Tanıma Testine İlişkin Bulguların Tartışılması	69
4.2.2. Yönlendirilmiş Sorulara İlişkin Bulguların Tartışılması	70
4.2.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulguların Tartışılması	71
4.2.4. Cinsiyete İlişkin Bulguların Tartışılması	74
4.3. Sonuçların Adli Psikoloji Açısından Tartışılması	79
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	79
ÖZET	82
SUMMARY	83
KAYNAKLAR	84
EKLER	96
Ek-1. Etik Kurul Kararı	96
Ek-2. Deney Videoları (CD)	97
Ek-3. Olay Sonrası Hikâye (1.Video-Orjinal)	98
Ek-4. Olay Sonrası Hikâye (1.Video-Hatalı)	99
Ek-5. Olay Sonrası Hikâye (2.Video-Orjinal)	100
Ek-6. Olay Sonrası Hikâye (2.Video-Hatalı)	101
Ek-7. Tanıma Testi	102
Ek-8. Ara Faaliyet (1)	103
Ek-9. Ara Faaliyet (2)	104
Ek-10. Ara Faaliyet (3)	105
Ek-11. Nötr Bilgi Metni	106
Ek-12. Olumlu Bilgi Metni	107
Ek-13. Olumsuz Bilgi Metni	108
Ek-14. Yönlendirme İçeren Tanıma Testi	109
Ek-15. Yönlendirme İçermeyen Tanıma Testi	110
ÖZGEÇMİŞ	111

ÖNSÖZ

Tez sürecinin her aşamasında, yaşanan zorluklara rağmen desteğini benden asla esirgemeyen, yapıcı eleştirileriyle her zaman yol gösterici olan ve yoğun programına rağmen öğrencisini asla reddetmeyen, ilk tanıdığım andan itibaren engin bilgisine ve hayata bakışına hayran olduğum sevgili hocam Prof. Dr. Nurhan ER' e teşekkürü bir borç bilirim.

Tez jürimde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Ayşegül DURAK BATIGÜN ve Dr. Öğr. Üyesi Esra GÜVEN' e olumlu ve motive eden katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Tez konusunun oluşmasında, verilerin toplanması ve analiz edilmesi sürecinde yardımlarını ve kıymetli zamanlarını benden esirgemeyen Öğr. Gör. Fatma UÇAR BOYRAZ ve Arş. Gör. Ahmet Çağlar OK 'a katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Yaklaşık üç yıldır devam eden bu tez sürecinde, her zaman yanımda olan, süreci benimle birlikte yaşayan, mesleki deneyimlerini ve bilgi birikimini benimle paylaşan sevgili eşim Arş. Gör. Dr. Bahtiyar MAKAROĞLU' na teşekkür ederim.

Tezin özellikle veri toplama sürecinde, en az benim kadar emek harcayan ve uygulama aşamalarında hep yanımda olan sevgili ablam Ayşegül MUTLUTEPE ve arkadaşlarına teşekkür ederim.

Tez süresince kendilerini sevdirmekten asla vazgeçmeyen sevgili kedilerim Sütlaç ve Güllaç' a; bu süreçte onların sorumluluklarını üstlenerek bana yardımcı olan sevgili yeğenim ve meslektaşım Beste GÖRGÜLÜ' ye teşekkür ederim.

Ve son olarak, hayatımın her aşamasında yanımda olan ve beni her zaman destekleyen, bugünlere gelmemi sağlayan sevgili aileme her şey için teşekkür ederim.

ŞEKİLLER

Şekil 2.1 Deneyin akış şeması	32
Şekil 2.2 Deneyin akış şeması	37
Şekil 2.3 Test maddelerinin konumu	41
Şekil 3.1 Bellek hatalarına ölçen soruların doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi	44
Şekil 3.2 Olay sonrası hikâye sorularının doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi	46
Şekil 3.3 Ahlaki yargı sorularının doğru/hatalı yanıtlama oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi	48
Şekil 3.4 Ahlaki yargı sorusunun (para miktarı) doğru/hatalı yanıtlama oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi	49
Şekil 3.5 Bellek hatalarını ölçen soruların doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi	53
Şekil 3.6 Yönlendirilmiş soruların doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi	55
Şekil 3.7 Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru/hatalı yanıtlama oranları yüzdelik değerleri ve ortalama tepki süresi	57

ÇİZELGELER

Çizelge 3.1. Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri	43
Çizelge 3.2. Video türüne göre tanıma testi, tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarına ilişkin bağımsız gruplar için T Testi sonuçları	45
Çizelge 3.3. Olay sonrası hikâye sorularına ilişkin doğru/hatalı tanıma, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri	46
Çizelge 3.4. Olay sonrası hikâye türüne göre tanıma testi, tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarına ilişkin bağımsız gruplar için T Testi sonuçları	47
Çizelge 3.5. Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru/hatalı yanıtlama oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri	48
Çizelge 3.6. Ahlaki yargı sorusuna (para miktarı) ilişkin doğru/hatalı yanıtlama oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri	49
Çizelge 3.7. Ahlaki yargı sorularına ilişkin tanıma testi, tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarına ilişkin bağımsız gruplar için T Testi	50
Çizelge 3.8. Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri	52
Çizelge 3.9. Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecesi	54
Çizelge 3.10. Yönlendirilmiş sorulara ilişkin doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri	55
Çizelge 3.11. Yönlendirilmiş sorulara ilişkin hatırlanma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecesi	56
Çizelge 3.12. Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecesi	57
Çizelge 3.13. Ahlaki yargı sorularına ilişkin tanıma testi, tepki süreleri ve güven kararlarına ilişkin Oneway Anova sonuçları	58
Çizelge 3.14. Tanıma testinde yer alan soru gruplarında yapılan bellek hatalarına ilişkin cinsiyet analizleri	60
Çizelge 3.15. Tanıma testinde yer alan hata türlerine ilişkin cinsiyet analizleri	61

Çizelge 3.16. Tanıma testinde yer alan soru gruplarına ilişkin tepki sürelerinin cinsiyete göre kullanım analizleri

62

1. GİRİŞ

1.1. Görgü Tanıklığı

1984 yılında, Jennifer Thompson adındaki genç bir kadın, kendi dairesinde tecavüze uğradı. Thompson, kendisine bunu yapan kişinin yakalanması konusunda o kadar kararlıydı ki, adamı olay sonrasında hatırlayabilmek için aklında kalabilecek her detaya dikkat etmişti.

Yaşadıklarından sonra Thompson, polise başvurmuş ve aklında kalanlardan yola çıkarak polisin gösterdiği fotoğraflar arasından bir adamı teşhis etmiştir. Ronald Cotton isimdeki adamı, bir grup şüpheli arasından seçmiş ve Cotton'un suçlu olduğuna dair ifade vermiştir.

Cotton, ısrarla suçlamaları reddetmesine rağmen, yargı tarafından suçlu bulunmuş ve ömür boyu hapisle cezalandırılmıştır. Bir süre sonra, Bobby Poole adında başka bir tutuklu, bu suçu işleyen kişinin kendisinin olduğu yönünde ifade vermiştir. Böylece Cotton davası yeniden açılmıştır. Yargılama sırasında, Thompson suçu işleyen kişinin Cotton olduğu yönündeki ifadesini tekrarlamıştır. Daha önce Bobby Poole'ü görüp görmediği sorulduğunda "Hayatımda bu adamı hiç görmedim ve kim olduğu hakkında en ufak bir bilgim yok." demiş ve böylece Cotton'un tutukluluğu mahkeme kararınca devam etmiştir.

1995 yılında, Cotton'un 11 yıl mahkûmiyetinden sonra mahkeme, bu olayla ilgili fiziksel kanıtları incelemeye ve DNA testi yapılmasına ikna olmuştur. Thompson'ın verdiği kan örneği ile diğer kanıtlar karşılaştırıldığında, suçlu olan kişinin genç kadının kesinlikle daha önce hiç görmediğini söylediği adam, yani Bobby Poole olduğu görülmüştür. Thompson'un sözcükleriyle:

Hayatımda onu görmediğimden o kadar emin olduğum, bana tecavüz eden, beni inciten, ruhumu yaralayan adam bana o kadar yakinken; ben, pek çok kez, bütün benliğimle, suçsuz bir adamı teşhis ettim (Thompson, 2000).

Adli bir olay gerçekleştiğinde, olayın gerçekleştiği yerde bulunanlar, olaydan zarar gören mağdurlar ve olayın şüphelileri “görgü tanığı” olarak kabul edilirler (Loftus, 1996; Wells, 1993). Olayı gözlemlemiş görgü tanıklarının, olaydan zarar gören mağdurların ve olayın şphelilerinin, olay ve olayın ayrıntıları hakkındaki tüm bilgisine ise “görgü tanığı belleği” denir. Adli olaylarda aldıkları rollere göre hukuki tanımları değişse de, olayı gözlemleyen kişi, olaydan zarar gören mağdur ve olayın şüphelileri birer “görgü tanığıdır” (Alpar, 2017). Adli bir olayın gerçekleşmesinden sonra, suçlunun tarif edilmesi ya da olaya dair gözlemlerin aktarılması için adli birimler tarafından görgü tanıklarının ifadelerine başvurulabilir. Böyle bir durumda çoğu insan, olaya dair hatırladıklarını eksiksiz ve doğru olarak aktardığını düşünebilir, belleklerinin onları yanıltmayacağına inanabilir, olay anında gördükleriyle olaydan önce veya sonra olan şeyleri ayırt edeceklerini düşünebilir ve hatta Jennifer Thompson’da olduğu gibi, olaya karışanları başkaları içinden kolayca ayırt edebileceklerine ilişkin sarsılmaz bir inançları olabilir. Böyle düşünen görgü tanıklarının deneyimlediği veya bildirdiği olay raporları adli sistem içerisinde, özellikle fiziksel kanıtların yetersiz kaldığı durumlarda güçlü bir kanıt olarak değerlendirilebilir, özellikle de tek bir tanığı olan davalar için. Ancak bu tür inanç ve ifadelerin psikoloji bilimi açısından sorgulanması gereken önemli bir yönü vardır: “Görgü tanığı belleği” (Er, 2005).

Yaklaşık yüz yıldır, psikolojide ele alınan konulardan birisi olan bellek çalışmalarının tarihine baktığımızda, belleğin her zaman güvenilir olmadığı sonucuna ulaşılmış ve araştırmalar bellek hataları üzerine yoğunlaşmıştır. Bellek araştırmalarında, bellek hatalarının üzerine gidilmesinin adli psikoloji üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Adli psikolojide yapılan bellek çalışmalarının sonuçları, pek çok ülkede tanıkların dinlenmesi ile ilgili yasaların düzenlenmesi gibi adalet sistemine olumlu yansımış, ancak ülkemizde maalesef bu çalışmalar yeterli düzeye ulaşmamıştır. Türk alanyazınında kendine yeni yer bulmakta olan bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Alpar, 2005; Ermağan, 2015; Ildırım, 2012; Ok, 2015; Seyrekbasan, 2014 ve Tekin, 2009).

Bellek araştırmalarının adalet sistemine yansıması ile birlikte, Jennifer Thompson'un başına gelen bu ve buna benzer diğerk olayların, görgü tanıklıklarında az görülen bir durum olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar, bu süreçte yapılan hataların yüzlerce suçsuz insanın mahkûmiyetiyle sonuçlandığını belirtmektedir (Huff ve ark., 1996). Aynı zamanda alanyazında yapılan birçok araştırma, görgü tanığının hata yapma sıklığına dikkat çekmektedir (Wells ve ark., 1998). Bu çalışmalardan birinde, müşteri rolünde olan iki denek altmış üç farklı mağazayı ziyaret etmiştir. Yalancı denekler, kasiyerler tarafından fark edilebilmek için dikkat çekici ya da akılda kalıcı bir davranış sergilemişlerdir. Örneğın, bir denek, bir paket sigaranın parasını tümüyle bozuk para birimleriyle ödemiş ve ardından kasiyere, bulundukları konuma oldukça uzak bir yerin nerede olduğunu ve o yere nasıl gidebileceğini sormuştur. İki saatin sonunda, takım elbiseli ve kendini avukat olarak tanıtan iki adam mağazaya gelmiş; kasiyerlerden, gösterdikleri fotoğraflar arasından denekleri göstermeleri istenmiştir. Kasiyerler, yalancı deneklerle karşılaştıkları andan iki saat sonrasında bile % 65 oranında hatalı teşhiste bulunmuştur (Brigham ve ark., 1982).

Bu sorunu incelemek isteyen pek çok araştırmacı, sistemin neden bu kadar güvenilmez olduğunu ya da nasıl bu kadar hatalı kararlarla sonuçlanabildiğini anlayabilmek amacıyla çeşitli araştırmalar yaparak belleğin doğru ve tutarlı yönleri kadar hatalı ve çarpıtılmış yönlerini de mercek altına almıştır (Ayers ve Reder, 1998; Conti, 1999; Eakin ve ark., 2000; Frost, 2000; Haber ve Haber, 2000; Lampinen ve Schawartz, 2000; Lindsay & Pozzulo, 1999; Loftus, 1996; Payne ve ark., 1996; Roediger, 1996; Schacter ve ark., 1997; Sutherland ve Hayne, 2001; Wells ve ark., 1998).

Belleğin bu yönü, günlük yaşam içinde, laboratuvar ortamlarında ve adli süreçlerde sıklıkla incelenen bir konu haline dönüşmüştür. Örneğın, DRM (Dese-Roediger-McDermott) paradigmasına göre hazırlanmış bir deneyde, katılımcılara, “yaşlı” ile ilişkili bir sözcük listesi verilmiş; ancak “yaşlı” sözcüğüne bu listede yer verilmemiştir (Örn., *baston, yavaş, buruşuk, bunama, kambur* v.b). Belirlenen sözcük, listede bulunmamasına rağmen, katılımcılar tarafından hatırlanan sözcükler arasında yer aldığı görülmüştür (Bargh ve ark., 1996; Er ve ark., 2005; Multhaup ve Conner,

2002; Roediger, 1996). DRM paradigmasını temel alarak yapılmış başka bir çalışmada ise insanların, bir kadın ya da erkeğin kişiliği ile ilgili yeni öğrendikleri bilgilerin mevcut kalıpyargısal şema ile örtüştüğü doğrultuda, o kadın ya da erkeğin aslında hiç sahip olmadığı özelliklere de sahipmiş gibi düşünülebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Ok, 2015). Bu durum, insanların hiç gerçekleşmemiş olayları geri çağırdıklarını, gerçekleşmiş bir olayın detaylarını yanlış hatırladıklarını, olay sonrasında edinilen bilgilerden etkilendiklerini ve bütün bunların doğru olduğuna inandıklarını göstermektedir (Lindsay ve Pozzulo, 1999; Loftus, 1996; Wright ve Loftus, 1998). Görgü tanıklığı süreci açısından bakıldığında ise yapılan bu hatalar, bilginin edinilmesi, depolanması ve geri çağırılması aşamalarından herhangi birinde ortaya çıkabilir (Er, 2005; Er ve ark., 2005).

Genel açıdan bakıldığında *edinme*, duyu organları aracılığıyla kişiye ulaşan bilgileri algılama ya da anlamlandırma sürecidir. Kişi, pek çok bilgi arasından sadece bir kısmını algılar ve hangi bilginin algılanacağı tamamen kişinin kararına bağlıdır (Loftus, 1996). Bu nedenle verilen ifadenin yeteri kadar güvenilir olabilmesi için görgü tanığının, olayı gerçekleştiren kişinin genel fiziksel özelliklerine, davranışlarına ya da olayların gerçekleşme sırasına dikkat etmiş olması gerekmektedir. Ayrıca tanık, bu davranışları doğru olarak yorumlamak durumundadır. Örneğin; cadde boyunca uzanmış bir kişinin üzerine doğru eğilmiş ve elleriyle adamın boğazını sarmış olan bir adam gördüğünüzü düşünün. Adamın bu davranışıyla, bir kişiyi boğmaya çalışması ya da o kişinin hayatta olup olmadığını kontrol etmek için nabzına bakması olarak iki farklı şekilde yorumlanabilir (Taylor ve ark., 2007). Bu aşamada, tanığın beklentileri veya sahip oldukları inanç ve değerler de, olayın algılanma şeklinde etkili olabilir. Tanıklar gözlemlediği bir olayı rapor ederken inanç ve değerlerinin etkisiyle olayları gerçekte olduğundan farklı ve inançlarıyla tutarlı olacak şekilde kodlayabilirler (Pachella, 1986).

Bir başka bilişsel süreç olan *depolama* ise edinilen ya da algılanan bilgilerin bellekte kısa ya da uzun süreli olarak saklanması şeklinde kısaca tanımlanabilir. Süre açısından bakıldığında mahkeme ya da adli süreçler genellikle yavaş ilerlemektedir. Bu nedenle, tanık olunan olay ve tanıklık edilen süreç arasında çok uzun zaman

geçebilmektedir. Bu süreçte görgü tanığı, farklı kaynaklardan farklı bilgiler edinebilir, olayla ilgili konuşmalar yapabilir ya da olayı basından takip edebilir. Tanık tarafından istemli ya da istemsiz şekilde maruz kalınan bu bilgiler, tanığın belleğindeki olayla birleşebilir ve olaya ait detaylar, edinilen bütün bilgiler doğrultusunda yeniden biçimlenebilir. Bu durum, var olan bilginin depolandığı süre boyunca değişmesine zemin hazırlamaktadır (Er ve ark., 2004; Haber ve Haber, 2000; Henkel, 2004; Lampinen ve ark., 2012; Sutherland ve Hayne, 2001).

Son olarak *geri çağırma* ise, bellekte depolanan bilginin istenildiği zaman hatırlanabilmesi ya da geri getirilebilmesidir. Bu açıdan bakıldığında tanıklar, adli süreçlerin çeşitli aşamalarında bildiklerini tekrar tekrar aktarmak zorunda kalabilmektedir. Neyi ne kadar hatırlayabildiklerine dair diğer insanlarla yapmış oldukları temaslar sonucunda öğrendikleri her yeni bilgi ile gerçekler ve sonrasında edindikleri bilgiler arasında bir benzerlik görülebilmektedir. Ancak tanıkların, bu durumun nasıl gerçekleştiği konusunda herhangi bir farkındalıkları olmayabilir (Haber ve Haber, 2000; Henkel, 2004; Loftus, 1996; Loftus, 2003). Adli psikolojinin yanı sıra sosyal psikolojide de yer verilen bu duruma göre insanların verdikleri kararlar ile herhangi bir konuya ait olan bilgileri arasında uzlaşmacı bir tutum sergiledikleri ortaya konmuştur (Bond ve Smith, 1996). Sosyal psikolojinin bu konuda yaptığı temel bir çalışmada; karartılmış bir odada oturmakta olan erkek üniversite öğrencilerinden sabit bir ışık noktasına bakmaları ve ışığın olası hareketini tahmin etmeleri istenmiştir. Durumun belirsizliği dikkate alındığında, katılımcılar kararlarından emin olamamış ve birbirlerinden çok farklı yanıtlar vermişlerdir. Birçoğu ışığın 2/3 santimetre hareket ettiğini söylerken, tahminlerini metre düzeyinde tutan katılımcılar da görülmüştür. Bir sonraki aşamada, araştırmacı iki ya da üç kişilik grupları bir araya getirmiş ve değerlendirmelerini sesli olarak yapmaları istenmiştir. İlk denemede, yine farklı yanıtlar görülürken; başkalarının tepkilerini duydukça katılımcıların yanıtları giderek birbirine benzer hale gelmiştir. Son olarak yeniden tek başına bir değerlendirme yapmaları istendiğinde, yanıtlarının hala grup tarafından belirlenen sınırlar dâhilinde olduğu görülmüştür (Sherif, 1936).

Loftus (1996) ise bir deneyinde, sosyal psikolojide *grup normuna uyma* olarak adlandırılan bu durumun, görgü tanıklığı sürecinde nasıl işleyeceğini ele almıştır. Belirlenen 40 katılımcıya, bir filmde alınmış 3 dakikalık kesit izletilmiştir. Filmde, bir sınıfta devam eden dersin 8 kişi tarafından kesildiği bir sahne gösterilmiştir. Olay anında oldukça fazla gürültü çıkmış ve dersin kesilmesine neden olmuştur. Sonrasında, film gösterimi tamamlanmış ve katılımcılara çeşitli sorulardan oluşan bir anket verilmiştir. Katılımcıların bir kısmına “Sınıfa giren 4 kişinin lideri erkek miydi?” diye sorulurken; diğer bir kısmına “Sınıfa giren 12 kişinin lideri erkek miydi?” soruları sorulur. Katılımcılardan bütün soruları “evet/hayır” şeklinde yanıtlamaları istenir. Bir hafta sonrasında, katılımcılara yeni bir anket verilir. Katılımcılara “Sınıfa giren kaç kişi gördünüz?” sorusu yöneltilmiştir. Araştırmanın sonucunda, ilk ankette “12 kişi” olan katılımcılarda ortalama 8.9 kişi olduğu; “4 kişi” olan katılımcılarda ise 6.4 kişinin olduğu görülmüştür. Yanıtlar bireysel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların gerçekte gördükleri ile onlara verilen sayı arasında benzerlik olduğu görülmüştür.

Adli psikoloji açısından bu durumu doğrudan ya da dolaylı şekilde inceleyen çok sayıda çalışma, diğer tanıkların varlığında görgü tanığının, verdiği yanıtlara duyduğu güven derecelerinin arttığını göstermiştir (Shaw ve ark., 2007). Özellikle gruptaki otorite konumundaki kişilerin yorum yapması ya da soru sormasının kişinin kararını etkileyebileceği görülebilmekte (Clark ve ark., 2009) ve bu karar sonrası yapılan geribildirim, görgü tanıklarının ifadelerini ya da suçu işlediğini düşündüğü kişiyi ne kadar iyi hatırladıklarını abartmalarına neden olabilmektedir (Douglass ve Steblay, 2006). Öte yandan kimlik belirleme sonrası geribildirim etkisi, görgü tanıklarının daha önce yaptıkları kimlikler hakkındaki fikirlerini değiştirmesine de neden olabilmektedir. Bu etkinin, görgü tanıklarının kasıtlı olarak belirli şüphelilerin seçilmesine yol açabileceği ve suçlu seçimlerindeki güvenlerinin de manipüle edilebileceğini göstermiştir (Steblay, 2009).

1.1.1. Görgü Tanıklığını Etkileyen Etmenler

Edinme, depolama ya da geri çağırma aşamalarından herhangi birinde ortaya çıkabilecek bellek hataları, adli süreçlerin aksamasına yol açan temel etkenlerden

biridir. Bu nedenle alanyazında, adli süreçte önemli sonuçlara neden olabilecek görgü tanığı ifadelerini etkileyebilecek faktörler farklı açılardan incelenmiştir. Bu kapsamda, olayın içeriği, olaya maruz kalma süresi, tanığın beklentileri ve önyargıları ya da olayla tanıklık arasında geçen süre gibi faktörler, araştırmaların temel sorularını oluşturmaktadır (Christianson, 1992; Frost, 2000; Hafstad ve ark., 2004). Bu araştırmalarda elde edilen sonuçlara göre bazı araştırmacılar, görgü tanıklığını etkileyen faktörleri olaya ve tanığa ait özellikler olarak ele alırken kimileri ise yordayıcı değişkenler ve sistem değişkenleri olarak gruplandırmıştır (Haber ve Haber, 2000; Kramer ve ark., 1990; Loftus, 2000; Wells, 1993). Bu durum, görgü tanıklığını etkileyen faktörlerin farklılaşabileceğini ve ayrıca bu faktörlerin birlikte sonuca etkisinin olabileceğini düşündürmektedir.

Genel olarak bakıldığında yordayıcı değişkenler, adli süreci etkileyebilen ancak kontrol altında tutulamayan; tanıklık yapan kişiye, olaya veya olaya karışan kişilerin özelliklerine bağlı değişkenlerdir. Bu nedenle kontrol edilememekte, ancak tanığın ifadesi üzerindeki etkileri tahmin edilebilmektedir (Wells, 1978). Sistem değişkenleri ise yordayıcı değişkenlerin aksine, adli sistem tarafından kontrol edilebilen değişkenlerdir. Bu açıdan bakıldığında sistem değişkenleri, görgü tanığına sorgulamadan önce verilen bilgi, görüşme teknikleri, olay sonrası bilgi ve yönlendirme gibi doğrudan adli sistemdeki uygulamalarla ilgilidir. Bu yüzden sistem değişkenlerinin kontrol edilebilmesi, görgü tanıklığının güvenilirliğini olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Wells, 1978; Wells ve ark., 2006).

1.1.1.1. Tanığa Ait Özellikler

1.1.1.1.1. Yaş

Yaş, görgü tanığının kontrol edilemeyen özelliklerinden biridir. Bellek, gelişimsel özellik olarak her yaş döneminde değişim gösterdiği için yaşı, tanık belleği üzerinde sürekli etkisi bulunduğu kabul edilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda, yaşlıların ve çocukların bellek performanslarının, yetişkinlerin

performanslarıyla aynı olmadığı ortaya konulmuştur (Mueller-Johnson ve Ceci, 2007; Robinson ve Briggs, 1997).

Diğer taraftan bakıldığında, yaşla birlikte azalan bilişsel beceriler, görgü tanıklığını etkileyebilmektedir. Pozzulo ve Lindsay (1998), ileri yaştaki bireylerin tanıklık performanslarının, genç ve orta yaştakilere oranla daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, küçük çocuklar ile ileri yaştaki bireylerin “doğru tanıma” bakımından genç yetişkinler ile benzer performans gösterdiği; ancak suçlunun yer almadığı kişiler arasından suçluyu teşhis etmeleri istendiğinde, küçük çocuk ve ileri yaştaki yetişkinlerin “yanlış tanıma” oranının genç yetişkinlere göre daha fazla olduğu saptanmıştır.

Bununla birlikte Bjorklund ve ark. (2000)’in yetişkinler ve çocuklar ile yaptığı çalışmada, çocukların hem yanlış yönlendirilmiş sorularda hem de nötr sorularda yetişkinlere göre daha fazla yanlış cevap verdiklerini ortaya koymuştur. Bu durum, çocukların yönlendirici bilgilerden etkilenip etkilenmediği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. 6, 8, 10 yaşındaki çocuklar ve yetişkinlerle yapılan araştırmada, 10 yaşın altındaki çocukların yönlendirme bulunmayan sorulara doğru cevaplar verdikleri ve yaşları küçüldükçe çocukların yanlış yönlendirilmiş sorulardan daha çok etkilendikleri gözlemlenmiştir (Holliday ve ark., 1999).

1.1.1.1.2. Cinsiyet

Diğer bir özellik olan cinsiyet, önemli bir değişken olarak görülmesine karşın elde edilen araştırma sonuçları, yaşa göre daha farklı yönde ve belirsiz sonuçlar sunmaktadır. Konuyla ilgili yapılmış bazı çalışmalar görgü tanıklığı açısından kadınların ve erkeklerin performansları arasında farklılık olduğunu söylerken (Brace ve Westcott, 2002; Horgan ve ark., 2004) bazıları ise böyle bir farklılığın olmadığını ifade etmektedir (Butt ve ark., 1995).

Yarmey (2003)’e göre kadınların ve erkeklerin tanıklık sürecinde dikkatini çeken öğeler birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Buna göre kadınlar, farklı

detaylara odaklanıp, o bilgileri daha iyi saklayıp hatırlayabilmektedir. Diğer yandan erkekler ise kendi ilgi alanında bulunan detayları daha iyi hatırlayabilmektedir. Öte yandan Horgan ve ark. (2004), kadınların yönlendirici bilgidan erkeklere göre daha çok etkilenmesine karşın bu etkinin, yönlendirici bilginin belirli bir detayı ile ilgili olmadığını ve çeşitli türlerde olabildiğini gözlemlemiştir.

Lindholm ve Christianson (1998) şiddet içeren bir suçta tanıklık edildiğinde, fail ya da kurbanın cinsiyeti ile tanıklık eden kişinin cinsiyetinin benzer ya da farklı olmasının bellek performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Kadınlar, erkeklere göre bağımsız bellek bildiriminde kendi cinsiyetlerinden olan fail ve kurbanı hatırlamada daha iyi bir performans sergilemektedir. Aynı araştırma, kadınların kodlama esnasında gösterdikleri dikkatin, kadınların, kadın yüzlerini tanımlarını kolaylaştırdığını (kendi hemcinsine dikkat etme yanlılığı), fakat aynı etkinin erkekler için gözlenmediğini ortaya koymuştur. Tüm bu bulgular ışığında, kadınların genel anlamda, erkeklere nazaran yüz tanımadaki üstün başarısı cinsiyetler arası bilişsel süreçlerdeki farklılıklara, kadınların daha detaycı oldukları için ayrıntılara daha fazla dikkat etmelerine, kendi hemcinslerine olan dikkat yanlılıklarına ve epizodik belleklerinin daha iyi olmasına yüklenmiştir (Palmer, Brewer ve Horry, 2013).

Tanıklık güvenilirliği açısından bakıldığında ise kadınların, erkeklere oranla daha güvenilir bir yönde görgü tanıklığı yaptığı görülmektedir (Areh, 2011). Ayrıca bu çalışmada, kadınların mağdur olan kişi ve kişiler hakkında daha detaylı bilgi sunarken; erkekler daha çok olay ve mekân hakkında bilgi verdiği ortaya çıkmıştır. Bu duruma karşın erkeklerin, verdikleri yanıtlara kadınlara oranla daha fazla güven duyduğu; ancak kadınların verdikleri yanıtların doğruluk düzeyi, olay ve olay yeri bilgisi dahil olmak üzere erkeklerden daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Birbiriyle farklı özellikler taşıyan bu iki durum, görgü tanıklığındaki doğruluğun ile tanığın bu süreçteki kendine güveninin birbirinden bağımsız olabileceğini göstermektedir. Cinsiyetin tanıklık sürecindeki etkisinin olumlu ya da olumsuz yönde değişim göstermesinin, her iki cinsiyetin birbirini tamamlayıcı özellikte olması şekilde değerlendiren Shapiro ve Penrod (1986), cinsiyetin aksine erkek veya kadının farklı bilişsel yetilerinin olmasının belirleyici olduğunu öne sürmektedir.

1.1.1.1.3. Irk

Görgü tanıklığı ile ırk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların ortak noktası, kişilerin kendi etnik gruplarına ya da kendi ırklarına ait yüzleri daha iyi oranda hatırlayabildikleri yönündedir (Brigham ve ark., 2007; Smith ve ark., 2001; Wells ve Olson, 2003). Alanyazında bu durum, *kendi ırkından olanı hatırlama yanlılığı* olarak adlandırılmaktadır (Meissner ve Brigham, 2001).

İnsanlar kendiyle aynı ırka mensup gruplar arasında daha net ayrım yapabilmesine karşın farklı ırksal gruplardaki insanların “hepsinin birbirine benzediği” duygusunu taşımaktadır (Antony ve ark., 1992; Taylor ve ark., 2007). Özellikle şiddet içeren durumlarda, görgü tanığının kendi ırkına ya da mensubu bulunduğu kitleye ait kişiyi daha kolay ayırt edebilmesi, görgü tanıklığı sürecinde ırkın göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktör olduğunu desteklemektedir (Wells ve Olson, 2003).

1.1.1.1.4. Kişilik

Görgü tanıklığını etkileyen etmenlerin biri de kişilik olarak kabul edilmektedir. Özellikle ‘Bireysel Farklılıklar Yaklaşımı’, kişilik ve görgü tanıklığı ilişkisine farklı açıdan incelemeyi sağlamakla birlikte geleneksellik, utangaçlık, kabullenicilik ya da kontrolcülük ve kronik anksiyete sahip olmak gibi başlıca özellikler incelenmektedir (Eisen ve ark., 2002; Liebman ve ark., 2002; Pozzulo ve ark., 2005). Yapılan bu çalışmalarda sosyal endişelere sahip, kabullenici bir yapıda olan kişilerin daha kolay yönlendirilebilir oldukları; nörotizm seviyesi yüksek olan kişilerin teşhiste daha düşük bir performans gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca, utangaçlık seviyesi düşük olanların suça ilişkin çevresel bilgileri tanımlamada daha iyi performans gösterdikleri gözlemlenmektedir (Pozzulo ve ark., 2005).

Tanığın kişilik özelliklerinin görgü tanıklığı üzerindeki etkisini net ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan bir teori henüz bulunmamakla birlikte, stres ve anksiyete

etkenlerini ele alan çalışmalara alanyazında daha sık rastlanmaktadır (Wells ve Olson, 2003).

Bir başka açıdan bakıldığında ise duygu aktarım modeline (*affect infusion model*) göre duygusal açıdan aşırı yüklü durumlar kişilerin bilişsel ve davranışsal süreçlerini etki altına almaktadır (Forgas ve East, 2003). Buna bağlı olarak tanık olan kişinin içinde bulunduğu duygu durumundan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenererek tanık olunan olaya verdiği dikkatin ve olayı yorumlayış şeklinin farklılık gösterebileceği söylenebilmektedir. Bu duruma en net örnek ise kaygı seviyesinin tanıklık performansı üzerindeki etkisidir (Wells ve Olson, 2003). Öte yandan kaygı seviyesinin yüksek olması olaya ilişkin bilgileri olumsuz olarak etkilemektedir. Siegel ve Loftus (1978) tarafından yapılan çalışma sonucunda ayrıca, kaygı seviyesi yüksek olan bireylerin yüz tanıma testlerinde daha düşük puanlar aldıkları görülmüştür. Benzer şekilde, yüksek stres düzeyinin de, ifadelerdeki doğruluk seviyesi ve olaya ilişkin detayların hatırlanmasını olumsuz etkilediği çalışmalarca belirtilmektedir (Deffenbacher ve ark., 2004).

1.1.1.1.5. Beklentiler ve nyargılar

Görgü tanıklığını etkileyen başlıca etmenlerden birisi de tanık olunan olayın nasıl yorumlandığı konusunda temel oluşturan beklentiler ve önyargılardır (Loftus 1996). Algıyı etkileyen bu durumu Loftus, dört şekilde sınıflandırmaktadır; kültürel beklentiler, deneyimlerden elde edilen beklentiler, kişisel beklentiler ve geçici beklentilerdir.

Bu durumlardan ilki olan kültürel beklentiler, halkın çoğu tarafından kabullenilmiş genel yargıları içermekte ve bir arada yaşayan çok sayıda insanın ortak tutumlarından oluşmaktadır. Fakat gruplar hakkındaki bu yargılar, doğruluk payları bulunsa bile çoğu zaman önemli yanlışlıklar içerebilmektedir. Çünkü birbirinden oldukça farklı ve birçok insana ilişkin aşırı genellemeler şeklindeyir. Örneğin Sagar ve Schofield (1980), bu yargıların diğerlerine yönelik algılarımızı ne kadar kolay etkilediğini göstermektedir. Araştırmacılar 6. sınıf çocuklarına, birisinin diğerinden

pasta istemesi ya da koridorda birisine çarpması gibi, iki çocuk arasında geçen kısa etkileşim betimlemeleri ve bir ressam tarafından çizilmiş resimlerini verdiler. Resimlerde, iki çocuğun ırkları sistematik olarak değiştirildi. Sonra çocuklardan resmin içeriği hakkında bir öykü anlatmaları istendi. İki çocuktan her ikisinin de siyah ırktan olduğu kartlardaki olaylar, her ikisinin de beyaz ırktan olduğu kartlara göre çok daha kötü olarak algılandı.

Bununla birlikte, belli bir durum içinde ve o duruma özgü olan beklentileri içeren geçici önyargıların tanıklığı nasıl etkilediği üzerine yapılan Pizzaro (2006)'nın çalışmasında; bir grup katılımcıya, içerisinde suç unsuru barındıran bir hikâyeye gösterilmiştir. Hikâyede suç olarak nitelendirilen olay, bir restoranda yemek yiyen adamın, faturasını ödemediği mekândan uzaklaşmasıdır. Katılımcılardan bazılarına, olumsuz eylemin kasıtlı olmadığı ve bu adamın aslında iyi bir insan olduğu, kızından aldığı acil bir telefon üzerine mekânı terk ettiği, ancak daha sonra gelip faturasını ödediği bildirilmiştir. İkinci grup katılımcılara ise, olumsuz eylemin kasıtlı olduğu, adamın benzer davranışlarda daha öncede bulunmuş olduğu ve bu durumdan hiç de rahatsız olmadığı bildirilmiştir. Son olarak ise kontrol grubunu oluşturan katılımcılara hiçbir ek bilgi verilmemiştir. Yaklaşık bir hafta sonrasında, katılımcılara ulaşılmış ve olayda bahsi geçen fatura miktarı hakkında sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda, adam hakkında olumsuz bilgi verilen grubun, adamın gerçekte olduğundan çok daha fazla miktarda faturayı ödemediğini düşündüklerini belirtmiştir. Bu durum açıkça, katılımcılar üzerinde oluşturulan önyargının kişinin düşüncelerini etkilediği ortaya koymaktadır.

1.1.1.1.6. İfadeye Duyulan Güven

Tanıklık sürecini etkilediği düşünülen bir diğer önemli faktör ise, görgü tanıklarının verdikleri ifadelere duydukları güven derecesidir (Ibabe ve Sporer, 2004). Alanyazında yapılan birçok araştırma, ifadeye olan güvenle ifadelerin doğruluğu arasındaki ilişkide çelişkili bulgular sunmaktadır (Er ve ark., 2005; Loftus ve ark., 1989; Memon ve ark., 2003; Pozzulo ve ark., 2008; Wells ve Lindsay, 1985).

Diğer taraftan ilgili pek çok faktör, verilen ifadeye duyulan güvenin teşhisin doğruluğunu ve teşhise ne derece güvenilebileceği üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Bu durumu inceleyen Osterburg ve Ward (2010), dikkat edilmesi gereken birkaç durum ortaya koymaktadır: (i) tanığın olayı yeteri kadar gözlemleme fırsatının olması, (ii) olayı doğru olarak algılayabilmesi, (iii) dikkatinin suçu işleyen kişiye yöneltilmiş olması ve (iv) olaya ya da suçu işleyen kişiye yönelik bilgilerinin orjinal olayla örtüşmesi, teşhisin doğruluğunu ya da tanığın ifadesine duyulan güveni etkilemektedir. Bununla birlikte Er ve ark., (2005) tanığın kendi ifadesine olan güveninin, ifadenin doğruluğunu değiştirmediğini ileri sürmektedir. Araştırmacıların yaptıkları bu çalışmada, katılımcılara gerçek bir hırsızlığı gösteren slaytlar izletilmiş ve ardından olaya ilişkin ne hatırladıklarını belirlemek amacıyla kendilerine bazı sorular sorulmuştur. Hatırlama testindeki bu sorular olayı anlatan çeşitli cümlelerdeki boşlukları doldurma şeklindedir. Ancak bu görevde bazı sorulardaki yönlendirmeler yoluyla katılımcılara olay sonrası yanlış bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonunda katılımcılardan gördüklerine dair bir rapor yazmaları istenmiş ve raporda geçen ifadelerine ne kadar güvendiklerini belirtmeleri istenmiştir. Hatırlama testinde, yönlendirme içeren sorulara ve dolayısıyla yanlış bilgilere maruz kalan katılımcılar, olay sonrası yanlış bilgi verilmeyen katılımcılardan daha çok hata yapmalarına rağmen, cevaplarına onlarla aynı derecede güvenmişlerdir. Dolayısıyla tanığın kendine güveni, ifadesinin doğru olduğuna işaret etmemektedir. Öte yandan Busey ve Loftus (2007) bu bulgunun olay sonrası bilginin varlığı durumunda doğal bir sonuç olduğunu ileri sürmektedir. Kişi kötü şartlarda tanık olduğu bir olayla ilgili başka bir bilgiyle karşılaştığında, bu yeni bilgiyi belleğini yeniden yapılandırmak ve orjinal bilginin eksik yönlerini güçlendirmek için kullanacaktır. Böylelikle orjinal bilginin güçlenmiş hali, kişinin kendine olan güvenini arttıracaktır.

Bilişsel çalışmalar açısından bakıldığında ise Loftus (1996) ve Schacter ve Loftus (2013) görgü tanığı belleğinin olay sonrası yanlış bilgiler ve yönlendirmeler nedeni ile kirlenebildiğini vurgulamaktadır. Ancak buna rağmen, görgü tanığının verdiği ifadeye olan güveni ne kadar fazla ise, ifadenin ya da teşhisin o kadar doğru ve net olduğuna inanma eğilimi de artmaktadır. Ayrıca görgü tanıklarının cevaplarının doğru olduğundan emin olduklarını vurgulamaları, mahkeme tarafından cevaplarının

doğru olarak algılanmasını daha mümkün kılmaktadır (Brewer ve Burke, 2002; Brigham ve Wolfskeil, 1983; Cutler ve ark., 1990).

1.1.1.2. Olaya Ait Özellikler

Olaya ait özellikler görgü tanıklığını etkileyen, olayın kendisinden kaynaklanan değişkenlerdir. Olay anındaki ışığın durumu, mesafe, görüş açısı ve süre gibi fiziksel özelliklerden oluşmaktadır (Wells, Olson, 2003). Yapılan birçok araştırmada, bu faktörlerin tanıklık üzerinde etkili oldukları bulunmuştur (Meissner ve ark., 2007).

1.1.1.2.1. Maruz Kalma Süresi

Maruz kalma süresine odaklanan çalışmaların tanık olunan olayın diğer detaylarının aksine, suçlunun tanınması ya da teşhis edilmesi üzerine odaklandığı gözlemlenmektedir. Bu araştırmalarda, bir yüze maruz kalma süresinin uzunluğunun görgü tanıklığına etkisi farklı açılarda incelenmiş ve bununla ilgili pek çok meta-analiz verisi sunulmuştur (Bornstein ve ark. 2012). Ayrıca yapılan çalışmalarda genel olarak, failin yüzüne uzun süre maruz kalmanın, bilgiyi kodlamak için zaman sağlaması nedeniyle, yüksek oranda doğru tanıma ile sonuçlandığı; dolayısıyla tanıkların daha güçlü bir bellek izi oluşturdukları bulunmuştur (Memon ve ark., 2003; Carlson ve ark. 2016).

Valentine ve ark. (2003), Londra Büyükşehir Polisi tarafından yürütülen ve çok sayıda dosyayı inceleyen çalışmada, suçun failine bir dakikadan daha uzun süre maruz kalan tanıkların, bir dakikadan az maruz kalan tanıklardan daha fazla oranda doğru tanıma yaptıklarını saptamıştır. Bir diğer meta analiz çalışmada ise katılımcılar yüzlere daha uzun süre maruz kaldıklarında ve edinme aşamasında onlara daha uzun süre dikkat ettiklerinde, doğru tanıma oranlarının daha yüksek ve hata olasılıklarının daha düşük olduğunu tespit etmiştir (Shapiro ve Penrod, 1986). Ayrıca aynı araştırmada, maruz kalma süresi arttıkça kişilerin daha doğru teşhiste bulundukları, diğer yandan, çok fazla uzayan maruz kalma süresinin yanlış teşhis

oranını da arttırdığına dikkat çekilmiştir. Benzer sonuçlara ulaşan başka bir araştırmada, suçlunun bulunduğu sıralamalarda doğru teşhis oranının arttığı, suçlunun bulunmadığı sıralamalarda ise yanlış teşhis sayısının arttığı bulunmuştur. Araştırma sonucunda kişilerin maruz kalma süresinin artmasıyla birilerini seçme eğilimlerinin de arttığı ve daha çok hata yaptıkları ortaya çıkmıştır (Read, 1995).

Yapılan başka bir araştırmada ise katılımcılar, araştırmacı tarafından belirlenen bir kişi ile beş saniye ya da otuz saniye olmak üzere görüşmeler yapmıştır. Katılımcılara daha sonra görüştükleri kişi ile ilgili sorular sorulmuş ve araştırmanın sonunda maruz kalma süresi 30 saniye olan kişilerin, sorulan sorulara daha çok yanıt verdikleri görülmüştür (Yarmey ve ark., 2002). Bu bulguyu destekleyen başka bir araştırmada ise şekilde katılımcıların bir hırsızlık olayını gerçekleştiren soyguncuya 30 ya da 75 saniye boyunca maruz kalmış, hem fotoğraf hem de video kullanılarak belirli bir yüze maruz kalma süresi artırılmış ve bu durumun katılımcıların tanıma performansını etkilediği gözlemlenmiştir (Cutler ve ark., 1987).

1.1.1.2.2. Görüş Açısı

Fiziksel koşullar kapsamındaki en önemli değişkenlerden birisi ise görüş açısidir. Görgü tanıklığı açısından bakıldığında, failin yüzünün hangi açıdan görüldüğü daha sonra suçlunun tanınmasında önemli bir etmendir (Wells ve Olson, 2003). Işığın geliş açısından ötürü yüzdeki gölgeler, kişinin yüzünün saklanmasına yardımcı olmakta ve kişinin teşhisinde zorluklara yol açmaktadır. Bu durumu inceleyen bir araştırmada aynı miktarda, ama farklı yönlerden ortama ışık verilmiş ve yüzün tanınmasında ışığın yönünün önemli olduğu bulunmuştur. Ayrıca ışığın geliş açısından ötürü yüzdeki gölgeler, kişinin yüzünün saklanmasına yardımcı olmakta ve kişinin teşhisini güçleştirmektedir (Braje ve ark., 1998). Öte yandan Lindsay ve ark. (1981), kötü görme koşulları altında bir olaya tanık olan kişilerin, bir olayı daha iyi koşullar altında görenler kadar kesin ifadelerde bulunma eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur.

1.1.1.2.3. Dikkat

Suçluyu görme veya tanık olma süresi incelendiğinde dikkat kavramı da, görgü tanıklığında önemli etmenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bir olayın daha sonradan hatırlanabilmesi için öncelikli olarak olayın kendisine dikkat edilmelidir (Brown ve Craik, 2000). Örneğin bir hırsızlık filminde, suçlunun elindeki kutunun içinde değerli bir taş olduğunu bilenler, bilmeyenlere göre kişiyi daha iyi teşhis edebilmektedir. Bunun nedeni kişilerin dikkatlerini değerli objeye odaklamalarıdır (Leippe ve ark., 1978).

Görgü tanıklarına, bir suça tanık olduklarını fark ettiren sinyallerden bir diğeri ise kullanılan suç aletidir. Ancak olayda suç aletinin bulunması, kişileri daha kötü tanıklar haline getirdiği söylenebilir (Wells ve Olson, 2003). Olayda bir suç aletinin varlığı, görgü tanığının suç aletini tutan kişiyi teşhis etmesi olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca kişiler, olayda karşılaştıkları suç aletini net bir şekilde tarif edebildikleri halde genellikle aletin ardında duran kişi hakkında çok az bilgiye sahip olabilmekte; çünkü dikkat suç aletinde yoğunlaşmaktadır. Bu durum alanyazında '*suç aletine odaklanma*' olarak tanımlanmaktadır (Loftus, Loftus ve Messo, 1987; Steblay, 1992). Silaha odaklanma etkisinin nedeni ise tehlike içinde olma derecelerini değerlendirmeye çalışan tanıkların, dikkatlerini silahlardan ayırmamanın en yararlı seçenek olarak düşünmeleri şeklinde yorumlanmaktadır (Taylor ve ark., 2007).

1.1.1.2.4. Stres ve Uyarılma

Suçta tanık olan bireyler sık sık stres ya da olumsuz duygular yaşamaktadır. Tanıklar bir suç işleniyor olmasına kızabilmekte, bir kişinin mağdur edilmesi konusunda kaygılanabilmekte ya da kendilerine bir zarar gelebileceğinden korkabilmektedir. Bu gibi olumsuz duygular, görgü tanığın belleğini olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Öte yandan olumsuz bir duygusal olaya tanık olan bireyler olayın kendisine ilişkin doğru anılara sahip olma eğilimindeyken; olaydan önceki ve sonraki olaylara ilişkin anıları daha az doğru ya da daha fazla eksik hatırlama eğilimindedir (Christianson, 1992). Örneğin şiddet içerikli bir hırsızlık olayına tanık olan bir kişinin gerçek saldırıya ilişkin anıları doğru hatırlayabilmesine karşın hırsızın saldırıdan sonra

yaptıklarına ilişkin anılarını hatırlamasının göreceli olarak daha az doğru olduğu gözlemlenmektedir.

1.1.1.2.5. Işık Miktarı/Mesafe

Olayın gerçekleştiği ortamda bulunan ışık miktarı, olaya ait özelliklerden birisidir. Işığın azalmasıyla birlikte renkleri görmek zorlaşmaktadır. Araştırmacılar bu sebepten dolayı olay yeri, suçlu ve olay yerindeki diğer kişiler ile ilgili verilen bilgilere temkinli yaklaşılması gerektiğini vurgulamaktadır (Meissner ve ark., 2007). Aynı zamanda az ışıktaki daha az bilgi edinileceğinden, elde edilecek tanık ifadelerinin beklenenden daha zayıf olabilme ihtimali bulunmaktadır (Loftus, 1985; Reinhardt ve Ruthland, 1986).

Bu çerçeveden bakıldığında tanık olunan olaya ait mesafenin, ışık kadar etkili bir özellik olduğu açıkça görülmektedir. Mesafenin artmasıyla birlikte olaya ve kişilere ait detayları görmek, ayırtırmak zorlaşacaktır. Bu noktada, olay anında az ışığın olması ve/veya mesafenin fazla olması bu koşullar altında edinilen bilgilerin doğruluğunu azaltacaktır (Ermağan, 2015).

1.1.1.3. Teşhis/Tanıma Yöntemleri

Adli sistemin kontrol edebildiği, görgü tanığı ifadelerini etkileyebilen değişkenlerden biri teşhis ve tanıma yöntemleridir. Teşhis yöntemleri ve yönlendirici soruların sorulması, olay sonrası yanlış bilgi ve diğer tanıkların etkisi gibi değişkenler, adalet sisteminin kendi içerisinde kontrol edebileceği niteliktedirler (Wells, 1978).

Adli bir olayda, suçlunun etkin bir şekilde teşhis edilmesi önemli bir özelliktir. Bu nedenle, sistem tarafından kontrol edilebilmesini sağlamak için birden fazla yöntem tercih edilmektedir. Bunlar sırasıyla *eş zamanlı sıralama*, *ardışık sıralama* ve *yüzleştirme* teknikleridir. Eş zamanlı sıralamada, şüphelilerin ya da şüpheli fotoğraflarının hepsi bir kerede gösterilmektedir. Ardışık sıralamada ise şüpheliler ya

da şüpheli fotoğrafları ardışık bir sırayla tek tek gösterilmektedir. Böylece tanıktan suçlunun şüpheliler arasında olup olmadığını belirlemesi istenmektedir. Son olarak yüzleştirme tekniğinde ise teşhis için sadece tek kişi ya da tek bir fotoğraf gösterilmektedir (Wells,1993; Wells ve Loftus, 2003).

Alanyazını incelendiğinde teşhis yöntemlerinden en sık kullanılanı eş zamanlı sıralamadır. Bu yöntem, bir şüpheli ile o şüpheliye benzeyen başka birkaç kişinin ya da bu kişilerin fotoğraflarının yan yana getirilmesinden oluşmaktadır. Tanığın görevi ise bu kişiler arasından suçluyu teşhis etmektir (Wells ve ark., 2000). Görgü tanıkları, şüphelilerin yer aldığı kişiler ya da fotoğraflar arasından suçluya en yakın ya da en benzer kişiyi seçme eğilimindedir. Bu süreç, “*göreceli yargı*” olarak tanımlanmaktadır. Bu duruma göre suçlu şüpheliler arasında yer alıyorsa süreç işlevsel olabilmekte, ancak suçlu şüpheliler arasında yer almıyorsa, masum birinin suçlanmasına yol açabileceği için işlevselliğini yitirebilmektedir (Wells ve Loftus, 2003). Bu sorunun ortaya çıkma olasılığını azaltmak ya da ortadan kaldırmak için polis, suçlu kişinin şüpheliler arasında olmayabileceğini görgü tanıklarına ifade etmelidir (Malpass ve Devine, 1981).

Teşhis yöntemlerinden ikincisi olan ardışık sıralamanın amacı, kişilerin *göreceli yargı* eğilimlerini engellemektir (Wells ve ark., 2000; Wells ve Olson, 2003). Ardışık sıralamada, her bir şüpheli, tanığa teker teker gösterilmekte ve tanıktan sırayla gördüğü şüphelilerin suçlu olup olmadığına karar vermesi istenmektedir. Böylece tanık, en çok hangi şüphelinin suçluya benzediği ilkesine göre karar vermemiş olmaktadır. Her ne kadar tanığın gördüğü kişi belleğindeki suçluya benzese de, bir sonra gelecek şüphelinin suçluya daha çok benzeyip benzemeyeceğinden emin olamayacaktır. Bu yüzden de suçlu olduğunu düşündüğü kişinin gördüğü kişiyle aynı olmasına dikkat edecek ya da gördüğü kişinin suçlu olup olmadığına bir önceki kişiyle karşılaştırarak karar verecektir (Lindsay ve Wells, 1985; Wells, 1993).

Bir diğer teşhis yöntemi olan yüzleştirmede ise tanığa sadece tek bir şüpheli gösterilmektedir. Tanığa gösterilen şüphelinin suçu işleyen kişi olup olmadığı sorulmakta ve tanıktan evet/hayır şeklinde cevap vermesi beklenmektedir. Bu

yöntemle, yanlış teşhislerin önüne geçilebilmektedir. Bunun nedeni, benzerlik etkisinin ortadan kaldırılarak göreceli yargı kararın engellenmesidir (Lindsay ve ark., 1997). Ancak bu yöntemde de görgü tanığı kararının çok güvenilir olmadığı ileri sürülmektedir. Çünkü tanıkların beklentileri, bir suçlunun tutuklanmasının istenmesi ya da polis baskısı gibi suçluyla ilişkili olmayan değişkenlerin, görgü tanığını etkileme olasılığı bulunmaktadır (Busey ve Loftus, 2007).

Görgü tanığının yanlış teşhiste bulunmasının önüne geçebilmek ya da bu olasılıkları azaltmak için Wells ve Seelau (1995) bazı koşulların gerekli olduğu öne sürmektedir. Buna göre öncelikle görgü tanığı, sıralamadaki kişiler arasında suçlunun olmayabileceğini bilmeli, şüpheli sıralamadaki diğer insanlardan belirgin derecede öne çıkmamalı, şüphelileri gösteren kişi şüphelinin kim olduğunu bilmemeli ve son olarak tanıkların, diğer bilgiler kararlarını etkilemeden önce verdikleri karardan ne kadar emin oldukları sorgulanmalıdır.

1.1.2. Olay Sonrası Yanlış Bilgi Etkisi

Olay sonrası yanlış bilginin görgü tanıklığına etkisi, alanyazında en çok yer alan ve tartışılan konulardan birisidir. Elde edilen bulgular, olay sonrasında herhangi bir bilgiye maruz kalmanın, olayla bağlantılı olan orjinal belleği etkilediğini ortaya koymakla birlikte, görgü tanığına herhangi bir şekilde yeni bir bilgi geldiğinde, bu bilgilerin tanığın ifadesinde değişikliğe neden olduğu görülmektedir (Loftus, 1996; Loftus ve Hoffman, 1998; Wright ve Loftus, 1998). Öte yandan bir görgü tanığında, sorgulama sırasında sorulan sorularla, olayın detayları hakkında başka bir kaynaktan edindiği bilgilerle ya da olayı tekrar tekrar aktardığında olay sonrası yanlış bilgi etkisi ortaya çıkabilmektedir (Wright ve ark., 2000). Ayrıca yeni bir bilgiyle karşılaşan görgü tanığının, orjinal anıyla ilgili hatırladıkları bozulabilmekte ya da değişikliğe uğrayabilmektedir. Ancak bu aşamada, görgü tanığı çoğu zaman yeni bilginin bu etkisini farkında olamamakta ve verdiği ifadenin doğruluğuna inanmaya devam edebilmektedir (Schreiber ve ark., 2003). Bu durum ise özellikle adli mekanizmalarda önemli sonuçlara neden olabilmektedir. Çünkü görgü tanığının gözlemleri orijinalliğini

yitirmekte ve tanık olduğu olaya yönelik olan belleği değişikliğe uğramaktadır (Er ve ark., 2005).

Olay sonrası yanlış bilginin bellek üzerinde etkisini inceleyen Loftus ve ark. (1978), yaptıkları çalışmada, olay sonrasında verilen yanlış bilginin orjinal anıyı değiştirip değiştirmeyeceğini incelemiştir. Araştırmada katılımcılara bir trafik kazasını anlatan slaytlar gösterilmiş ve slaytlardan birisinde kritik bilgi sunulmuştur. Slaytta katılımcıların bir kısmına, “DUR” tabelası yanında duran bir araç, diğer yarısına ise “YOL VER” tabelası yanında duran bir araç gösterilmiştir. Slaytların sonunda, katılımcılara kaza hakkında sorular yöneltilmiş ve bellek hataları test edilmiştir. Sonraki aşamada ise gruplara izledikleri slaytlarda gördükleri şeyler hakkında sorular sorulmuştur. Yanlış bilgi verilen grupta, katılımcıların gördüklerini doğru tespit etme oranı % 41 olarak elde edilmiştir. Diğer bir deyişle, olaydan sonra kendilerine yanlış bilgi verilen katılımcıların yarısından fazlası, sonradan karşılaştıkları yanlış bilgiyi daha fazla hatırlamıştır. Bu bilgi, adli mekanizmalara yönelik, olay sonrasında karşılaşılan bilgilerin bellekte değişikliğe neden olabileceğine ve görgü tanıklarının yanıltabileceğine dair bir fikir sunmaktadır. Bellekteki bu yanılsamayı Loftus ve ark. (1978) olay sonrası yanlış bilgi etkisi olarak ifade etmekte ve ‘*Belleğin Bozulması Modeli*’ olarak tanımlamaktadır. Bu araştırmanın ardından olay sonrası yanlış bilgi etkisini farklı açılardan inceleyen birçok araştırma yapılmıştır (Lindsay, 1990; McCloskey ve Zaragoza, 1985; Sutherland ve Hayne, 2001).

Olay sonrası bilgi ile ilgili araştırmalar, bellekte meydana gelen olumsuz değişimi ortaya çıkaran nedenleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan birisi, tanık olunan olayla tanıklık arasındaki zaman uzadıkça ve olay tekrar tekrar hatırlandıka olay sonrası bilgi etkisinin ortaya çıkmasıdır. İkincisi tanığın farklı kaynaklardan farklı olay sonrası bilgiyle karşılaşma sıklığının fazla olmasıdır. Olay sonrası bilgiyle maruz kalma sıklığı, tanığın o bilgiye erişimini artırır ve o bilgiyi orjinal bilgi gibi görmesine neden olur (Schreiber ve Sergeant, 2003). Üçüncüsü, olay sonrası bilgiyi veren kaynağının yeterince otoriter ya da güvenilir olmasıdır. Dördüncüsü, orjinal olayın bütünselliğinin zayıf olmasının, olay sonrası bilginin

etkisini arttırmasıdır. Ve sonuncusu, olay sonrası bilginin açık ve net olmamasının bellek üzerindeki etkisini artırmasıdır (Haber ve Haber, 2000).

Yapılan araştırmalarda, katılımcılarda olay sonrası yanlış bilgi etkisi yaratmanın bir başka yolu ise yönlendirilmiş sorulardır. Herhangi bir yönlendirme içeren sorulara (örn. *iskeleye bağlı “kayıktaki balıkçıyı” gördünüz mü?*) verilen yanıtlarda, böyle bir yönlendirme içermeyen sorulara (örn. *iskeleye bağlı “kayıкта balıkçı” gördünüz mü?*) göre aslında olmayan nesneler için çok daha fazla oranda “evet” cevabı verildiği, pek çok çalışmada ortaya konulmuştur. (Loftus, 1977; Loftus ve ark., 1978). Adli vakalarda ise çoğu zaman emniyet tarafından yapılan sorgulamalarda olay sonrası yanlış bilginin etkisi ortaya çıkabilmektedir. Hatta yönlendirilmiş sorular, tanık ya da sanıkların ifadelerini çürütmek için özellikle tercih edilebilmektedir. Bu durum, adli psikoloji alanyazınında yönlendirilmiş soruların yer aldığı araştırmaların oldukça öneme sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Er ve ark., 2005).

Alanyazında yapılan araştırmaların sonuçları, araştırmacıları farklı şekillerdeki sorulara yöneltmiştir. Örneğin, görgü tanıkları bu olumsuz etkinin farkına varıp orjinal bilgiyi hatalı bilgiden ayırabilmekte midir? (Alpar, 2005). Bu soruya yanıt bulabilmek isteyen araştırmacılara, kaynak izleme yaklaşımı geliştirilmiştir (Alpar ve ark., 2007). Buna göre herhangi bir olaya tanık olan ya da bu olayla ilgili başka bir kaynaktan bilgi alan kişinin, bilginin kaynağını fark edebilmesi bu yaklaşımla açıklanabilmektedir (Hekkanen ve McEvoy, 2002; Henkel ve Coffman, 2004). Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, tanığın maruz kaldığı olay sonrası yanlış bilginin bellekteki orjinal anıyı değiştirmediğini savunmaktadır. Buna göre tanık, hem gördüğü olayı hem de olay sonrasında maruz kaldığı yanlış bilgiyi hatırlamaktadır ve böylece belleğinde her iki anıyla ilgili iki ayrı kaynak oluşmaktadır. Ayrıca tanıktan olayla ilgili ifade vermesi istendiğinde, kişi bu kaynaklara başvuracak; ancak hangi bilginin hangi kaynaktan geldiğini karıştıracaktır. İki farklı kaynağı birbirine karıştıracığı için de olay sonrası yanlış bilgiyi orjinal anı gibi hatırlaması olasılığı ortaya çıkacaktır (Johnson ve ark., 1993).

Kaynak izleme yaklaşımı üzerine yapılan araştırmalar, görgü tanıklarının hatırladıkları bilgilerin kaynağını tespit etmekte zorlandıklarını, hangi bilginin hangi kaynaktan geldiğini hatırlayamadıklarını ve kaynak hatası yaptıklarını açıkça ortaya konmaktadır (Er ve ark., 2004; Hekkanen ve McEvoy, 2002; Henkel ve Coffman, 2004 Johnson ve ark., 1993).

Bu durum, görgü tanıklarının nasıl sorgulandığını veya bellekteki orjinal bilgilerine nasıl ulaşıldığını sorgulamaya yöneltmiş ve özellikle olay sonrası yanlış bilginin görgü tanıklığına doğrudan etkisi olabileceğini göstermektedir. Öte yandan tanık olunan olayın farklı kaynak ya da kişilere tekrar tekrar aktarılması sonucunda “*Test Etkisi*” adı verilen durum ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada, doğru ya da yanlış yeni bir bilgiyle karşılaşan tanığın bilgileri değişmiş ya da dönüşmüş olabilmektedir (Henkel, 2004). Bu durumu engelleyebilmek için “*Karşıt Test*” denen bir teknik geliştirilmiş ve bu teknikle olay sonrası bilgi gelmesi durumunda, katılımcının diğer bilgi kaynağını devre dışı bırakarak tanık olduğu olay sırasında asıl kaynaktan edindiği bilgiyi hatırlaması beklenmektedir (Lindsay, 1990). Bu durum, kaynak izleme modeline göre “biliyor” ve “hatırlıyor” olmanın arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Araştırmacılar bu farklılığı şu şekilde ortaya koymaktadır: *kodlama yaparak edinilen bilgi* (hatırlama) ve *kodlama yapılmadan edinilen bilgi* (bilme) (Rajaram ve Roediger, 1997; Tulving, 1985). Buna göre tanığın hatırladığı şeyler, yeniden deneyimlenebilir ve daha canlıdır. Ayrıca bildiği şeyler ise hatırladıklarından farklı olarak, bellekte var olduğuna inanılan ancak nasıl oluştuğuna dair açık bir girdi olmayan bilgilerdir (Frost, 2000; Roediger ve ark., 1996; Zaragoza ve Mitchell, 1996).

Metcalf (1990) de orjinal anıların silinmediği fikrinden yola çıkarak ‘*Karışık Holografik İlişkisel Hatırlama Modeli*’ni önermiştir. Bu modele göre, kişiye sunulan olay sonrası bilgi, bellekte orjinal bilgiyle birlikte saklanmakta ve bulanık bir anıya neden olmaktadır. Örneğin eğer kişi, slaytlarda DUR tabelasının yanında bir ‘araba’ olduğunu izler ve daha sonra kendisine verilen hikâyede DUR tabelasının yanında bir ‘bisiklet’ olduğunu öğrenirse, ‘arabaya’ ve ‘bisiklete’ dair iki anı birbirine karışarak saklanacaktır. Ancak bunun ardından kişiye “*Tabelanın yanındaki araç ne tür bir araçtır?*” sorusu yöneltirse, kişi bu aracın ‘araba’ olduğunu belirtebilecektir.

Metcalf'e (1990) göre bunun nedeni, 'bisiklet' ve 'arabanın' birbirinden farklı bilgi olması ve bu yüzden birbirine karışmamalarıdır. Kişi orjinal bilgi ile olay sonrası yanlış bilgiye birbirine yakın bir zamanda maruz kalırsa ve en önemlisi orjinal bilgiyle yanlış bilgi, 'araba' ve 'bisiklet' örneğindeki aksine, birbirine benziyorsa, bellek hataları kaçınılmaz olacaktır. Örneğin başka bir örnekte, bir araç kazası sunumundan sonra, katılımcıların bir kısmına şu soru yöneltilmiştir: "*Gördüğünüz beyaz araba, ambarın önünden geçerken ne kadar hız yapmıştır?*". Diğer katılımcılara ise, "*Gördüğünüz beyaz araba ne kadar hız yapmıştır?*" sorusu yöneltilmiştir. Bir hafta sonra tüm katılımcılara ambar görüp görmedikleri sorulmuş ve olay sonrası yanlış bilginin verildiği katılımcıların % 17'si ambarı gördüğünü belirtmiştir. Kontrol grubunda ise, ambarı hatırlama oranı % 3 olarak bulunmuştur (Loftus, 1996). Bu örnekte, ambar bilgisine karşılık gelen farklı bir bilgi verilmediği için bellekte daha belirgin düzeyde hata yapılmasına yol açmıştır.

McCloskey ve Zaragoza (1985) olay sonrası yanlış bilginin orjinal anıyı sildiği ya da orjinal anıya erişimi engellediği görüşüyle yetinmeyen araştırmacılar arasındadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Loftus ve ark. (1978) yaptığı çalışmada katılımcılar, olay sonrası bilgiye maruz kalmış ve daha sonra tanıma testinde, hem DUR hem de YOL VER tabelalarını görüp slaytlarda bu iki tabeladan hangisini görmüş olduklarını söylemiştir. Testin sonucunda da, olay sonrası yanlış bilgi alan deney grubu kontrol grubuna kıyasla daha kötü bir bellek performansı göstermiş ve yanlış bilgiyi orjinal bilgi olarak tanımıştır. Bu durum orjinal bilginin silindiği şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak, McCloskey ve Zaragoza (1985) olay sonrası yanlış bilgi alan grup ile almayan grup arasındaki bu farkın orjinal bilginin silinmiş olmasından kaynaklanmayıp olay sonrası yanlış bilginin orjinal bilgiyi bozmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca olay sonrası yanlış bilgiyi içeren hikayenin katılımcılara yetkili kişilerce verilmesinin ve katılımcıların, bu kişilerin içinde bulundukları otoriter konumdan dolayı daha doğru bilgilere sahip olduklarını düşüneceklerinin bu duruma neden olabileceğini belirtmektedir.

Olay sonrası yanlış bilginin etkisini açıklamaya çalışan yaklaşımlardan bir diğeri ise '*Belirsiz İz Teorisi*'dir (Reyna ve Brainerd, 1995). Bu teoriye göre, bilgi

edinme aşamasında bellekte iki farklı kodlama gerçekleşmektedir: *anlamsal kodlama* ve *fiziksel kodlama*. Fiziksel kodlama, edinilen bilginin daha genel ve somut özelliklerini kapsamaktadır. Anlamsal kodlamada ise bilginin anlamsal içeriği, yani kişinin bu bilgiye yüklediği anlam kodlanmaktadır (Brainerd ve Reyna, 2002; Brainerd ve Reyna, 2004). Bu teoriye göre, orjinal bilgi, olay sonrası yanlış bilgi etkisine rağmen bellekte depolanmaya devam etmesine karşın depolanan kısmı, orjinal bilgidен çok tanığın ona yüklediği anlamına gelmektedir. Ayrıca zaman ilerledikçe olayla ilgili fiziksel özellikler kaybolurken, anlam varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yani, fiziksel izler çok hızlı bir şekilde yok olmaktadır (Koriat ve ark., 2003). Eğer bilgi geri çağırıldığında fiziksel kodlamaya dair bir iz yoksa hatırlama anlamsal kodlamanın izlerine göre gerçekleşir ve böylece, anlamsal kodlama çok daha güçlü bir hal alır. Sonuç olarak ise orjinal bilginin fiziksel kodlamaya dair izlerini geri getiremeyen bir kişi, orjinal bilgiyle aynı anlama veya işleve sahip olan anlamsal kodlamaya dair izlerinin geri getirecektir. Yani, olay sonrası edinilen yanlış bilgi anlamsal ya da fiziksel olarak benzer özelliklere sahipse hatırlanacaktır. Ancak herhangi bir benzerlik ilişkisi olmadığında, yanlış bilginin hatırlanma olasılığı oldukça düşük olacaktır (Brainerd ve Reyna, 2002).

1.1.3. İşleme Performansı ve Tepki Süresi

Görgü tanıklığında araştırmacılar tarafından ele alınan bir diğer başlık tepki süresi ya da tanığın geri çağırma aşamasındaki işleme performansıdır. Araştırmalar özellikle tanığın teşhis etme aşamasında verdiği tepki süresine odaklanmıştır (Race, 2016). Çünkü bir tanığın tepki süresi görgü tanıklığı hakkında önemli bilgiler sunabilmektedir. Örneğin, doğru tanıma yapan tanıkların (8,3 saniye), yanlış tanıma yapanlara (11,1 saniye) göre anlamlı olarak daha hızlı oldukları görülmüştür (Sauerland ve ark., 2012). Bir diğer çalışmada ise tanığın doğru tanımadaki tutarlılığının karar verme süresi ile negatif ilişkili olduğu bulunmuş, yani bir tanığın karar verme süresi hızlandıkça tanımanın doğru tanıma olasılıklarının arttığı görülmüştür (Smith ve ark., 2001). Ayrıca, katılımcıların tepki süresi 15 saniyeden daha kısa olduğunda doğru tanıma oranı % 63 iken; 15 saniyeden daha fazla olduğunda bu oran % 35'e düşmektedir. Bu sonuç, şüphelinin ırkının tanığın ırkından bağımsız

olduğu durumlarda da tekrarlanmıştır. Bu sonuçlar, karar verme aşamasındaki tepki sürelerinin üç aşamada gruplandırıldığı benzer bir çalışmada da ortaya konulmuştur. Tepki süresinin 1-15, 16-30, 30 saniye ve sonrası şeklinde belirlendiği bu çalışmada, en kısa tepki süresini kullanan katılımcıların kararlarının diğer ikisinden daha kesin olduğu ve orta zaman diliminin ise en uzun zaman diliminden daha doğru olduğu ortaya konulmuştur (Smith ve ark., 2000).

Bu çalışmalar tepki süresi ile doğru tanıma arasında oldukça güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir; ancak, bu olumsuz korelasyonun sadece doğru tanıma yapan katılımcılar için geçerli olmasına karşın hatalı tanıma yapanlarda herhangi bir korelasyon bulunmadığını gösteren kanıtlara ulaşılmıştır (Sporer, 1993).

Araştırmalarda tepki süresinin ele alınmasındaki teorik gerekçe, geri çağırma aşamasında yaşanan gecikmenin, bellek performansının bir ölçüsü olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bellek araştırmalarında, kısa süreli bellek ve çalışma belleği veya uzun süreli bellekteki edinme ve geri çağırma aşamalarının incelenmesinde tepki süresi sıklıkla yer almaktadır (Baddeley, 1976; Collins ve Quillian, 1969;). Öte yandan tepki süresi, yüz tanıma çalışmalarında da sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisidir (Bailis ve Mueller, 1981; Parkin ve Hayward, 1983).

Bununla birlikte, bir görgü tanığının tanıklık sırasında bir soruya cevap vermesi için geçen süre, jüri üyeleri tarafından tanık doğruluğunun kararlaştırılmasında kullanılan bir başka faktör olabilir. Yapılan çalışmalar, otomatik ve hızlı kararların doğruluğunun daha fazla olduğunu göstermekte; hızlı yanıt vermede olay belleğine daha kolay erişebildiğini ve bu durumda cevabın doğruluğuna daha fazla güven duyulduğunu ortaya koymaktadır (Dunning ve Peretta, 2002; Robinson ve ark., 1997; Shaw, 1996).

Bir başka açıdan bakıldığında ise bir tanığın geri çağırmadaki tepki süresi, her zaman o bilgilerin doğruluğu ile ilişkili olmayabilmektedir (Shaw ve ark., 2001), çünkü bir sorunun sorulma şeklinin de bilgiyi alma hızı üzerinde bir etkisi

olabilmektedir. Örneğin, yönlendirilmiş soruların araştırıldığı çalışmalarda, hatalı tanıma oranının daha fazla olması bunu desteklemektedir (Loftus ve Zanni, 1975). Bu nedenle, basit sorular sorulursa güven ve tepki süresi doğru bir şekilde tahmin edilebilirken, sorular karmaşık bir şekilde ifade edilirse, bu ilişki zayıflayabilmekte veya hiç olmayabilmektedir. Ayrıca sahte jüri üyeleri, tanığa basit sorular sorulduğunda hızlı cevap veren bir tanığın yanıtlarının doğruluğuna daha fazla güven duyma konusunda haklı olmalarına rağmen, karmaşık sorular soranlar için tanığın yanıt verme hızının, ifadenin doğruluğunu konusunda yanıltmaktadır. Bu nedenle, ifadenin doğruluğunu tahmin etmek için tepki süresinin kullanılması, tanığın nasıl sorgulandığına bağlı olarak değişebilmektedir (Kebbell ve ark., 2010).

1.2. Ahlaki Yargı

Psikolojinin ahlak ve ahlaki yargılama becerisini incelemesinin temel amacı, bireylerin nasıl ve niçin, doğru ve yanlış konusunda yargıya vardıklarına dair sorulara ışık tutmaktır (Smart ve Williams, 1973). Ahlak gelişimini ele alan kuramsal yaklaşımların çoğunda, bireylerin belirli eylemlerin doğru ya da yanlış olduğuna nasıl inandıkları sorusu üzerinde durulmaktadır. Pizarro ve Tannenbaum (2011) ise mevcut teorilerin eksik bir ahlaki karar verdiğini iddia ederek, insanların başkalarının ahlaki karakterini belirlemek için genellikle kendilerine eylemin doğru ya da yanlış olduğunu değil; eylemi gerçekleştiren kişinin iyi ya da kötü olduğunu sorduklarını öne sürmektedir. Öne sürülen bu kişi merkezli yaklaşımda, spesifik olarak, bir insanın ahlaki karakterine ilişkin kararlarının, bir eylemin haklılığına veya yanlışlığına ilişkin kararlardan deneysel olarak ayrılabilmesine dair kanıtlar sunulmaktadır. Buna göre ahlaki bir yargıya varma süreci, eylemin bir kişinin ahlaki karakteri hakkında ne yansıttığından, eylemin neden olduğu zararın derecesinden veya eylemin ahlaki kuralları ihlal edip etmediğinden daha fazla etkilenmektedir (Uhlmann ve ark., 2015).

Bireylerin başkalarını ahlaki bir boyutta değerlendirmek için motive olduklarına dair gittikçe artan sayıda kanıtlar vardır. İnsanlar hızlı ve kolay bir şekilde ahlaki açıdan iyi veya kötü özellikleri başkalarına atfetmekte ve bunu genellikle erken ve sınırlı bir bilgi ile yapmaktadır (Goodwin ve ark., 2014; Todorov ve ark., 2008).

Araştırmalardan elde edilen genel bulgu, bireylerin diğer bireyleri ne kadar kolay değerlendirdiği yönündedir (Gilbert ve Malone, 1995). Özellikle bireyin çevresi sosyal açıdan değerlendirildiğinde, kişinin belirlediği sınırlar boyunca örgütlenme sağlamaktadır. Ancak, aynı zamanda bu sınırlar içerisinde yer alan suçlamak veya övmek gibi bazı sosyal değerlendirmeler önemli sonuçlar da doğurmaktadır. Aşırı derecede suçlamalar, bazen hapis ya da ölüm gibi resmi yaptırımlara yol açabilmektedir. Buna göre, psikologlar, insanların bu tür değerlendirmeleri yaparken ne gibi faktörleri düşündüklerini özellikle merak etmektedir (Pizarro, 2006).

Suçlamanın sonuç üzerindeki kontrol kararını etkilemesinin bir nedeni, bireyin herhangi bir olay üzerinde sahip olduğu nedensellik derecesi veya kontrol hakkında nesnel bir sonuca varmanın zor olmasıdır. Ne de olsa, bir kontrol kararı doğası gereği öznel bir tahmindir; hukuki bir bakış açısıyla bile, bir sonucun nedensel sorumluluğunun ne kadarının bir bireye veya bir eyleme atfedilebileceği belirsizdir, çünkü herhangi bir eylem için nihai sonuca katkıda bulunan sonsuz bir nedensel zincir vardır. Bu kararlar öznel olduğu için, suçlanan kişinin hoşuna gitmemesi veya bir klişenin aşırı kullanımı gibi motivasyonel faktörlerden veya bilişsel önyargılardan daha kolay etkilenebilmektedir (Dunning ve ark., 1989; Gilovich, 1990).

Alanyazındaki birçok araştırma, belleğin farklı etmenlerin etkisiyle bozulabileceğini göstermektedir (Ayers ve Reder, 1998; Loftus, 1997; Loftus ve Ketcham, 1994; Schacter, 2001). Özellikle bellek, olay sonrası yanlış bilgi durumunda değişime karşı çok daha hassastır. Örneğin, amaç olay yerinde bir silahın varlığı için sahte bir anı yaratmaksa, bir araştırmacı suçlunun elindeki silahla ilgili yanlış bilgiler içeren soruları kullanabilmektedir. Ancak, olay sonrası bilgilerin bellekte, olay sonrası bilgilerde sunulan spesifik bilgilerden daha geniş etkileri olabileceği birkaç durum bulunmaktadır. Örneğin Loftus ve Palmer (1974)'ün yaptığı çalışmada katılımcılardan bir araba kazasını gösteren videodaki olayları hatırlamaları istenmektedir. Ayrıca olay sonrasında katılımcılara sorulan sorularda kritik bir değişim yapılmıştır. “İki araba birbirlerine vurdu.” bilgisi, “İki araba çarpıştı.” bilgisi ile değiştirilmiştir. Bu bilgi, katılımcıların anılarını yalnızca araçların temas halindeki hızları için değil, aynı zamanda çarpışma sırasında camın kırılıp kırılmadığı gibi ilgili bilgiler için de

değiştirilmiştir. Olay sonrası bilginin sadece o bilgiyle sınırlı kalmadığını, başka bir dizi anıyı da etkileyebildiği bir dalgalanma etkisi ortaya çıkardığı görülmüştür.

Ayrıca alanyazında, bellek ve inanç üzerine yapılan duygusal değerlendirmelerin bazı anıları çarpıtmaya yetecek kadar güçlü olabileceğini gösteren birçok araştırma bulunmaktadır (Cook ve ark., 2003; Mather ve ark., 1999). Örneğin Pizzaro (2006)'nın bir çalışmasında, öyküdeki temsilci hakkında olumsuz ahlaki bilgi almak, katılımcıların, öyküde yer alan ödenmemiş fatura miktarını yanlış anlamalarına neden olmuştur. Dahası, belleğin bozulma derecesi, bu hikâyedeki temsilciye atfedilen ahlaki suçlama miktarıyla orantılı olarak tahmin edilmiştir. Bununla birlikte bir hedefin sosyal değerlendirmelerinin de o kişinin eylemlerinin ayrıntıları için belleği etkileyebileceğini göstermektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, görgü tanıklığını etkileyen olaya maruz kalma süresi ve olayda yer alan kişilere yönelik herhangi bir önyargının, tanığın bellek hataları, işleme performansı (geri çağırma aşamasındaki tepki süresi) ve ahlaki yargı kararlarını nasıl etkilediği ele alınacaktır. Adli bir olayın içinde yer alan ya da olaya tanık olan kişilerin bellek hataları ve tepki sürelerini karşılaştırmak ve olayla ilgili ahlaki yargı kararları oluşturma, olayın ayrıntılarına yönelik hatırlamaları nasıl etkilediğini görmek amacıyla iki farklı deney tasarlanmıştır.

İlk deney, suç unsuru içeren bir olaya tanık olma süresinin bellek hatalarını, tanığın olayları geri çağırma (tepki süresi) performansını ve olaya neden olan ya da olaydan etkilenen kişilerle ilgili ahlaki kararlarını nasıl etkilediğini görmek amacıyla tasarlanmıştır. Suç unsuru içeren bir film seçilmiş ve film, araştırmacı tarafından belirlenen kritik bir noktadan kesilmiştir. Katılımcıların yarısına filmin kesilmiş olan parçası, ikinci yarısına ise filmin tamamı gösterilmiş ve hazırlanan hatırlama testiyle katılımcıların bellek hataları, ahlaki kararları ve tepki süreleri ölçülmüştür. Bunlara ek olarak film sonrasında verilen olay sonrası hikâye ile olay sonrası yanlış bilgi etkisine bakılmıştır.

İkinci deney ise suç unsuru içeren bir olaya neden olan ya da olaydan etkilenen kişilerle ilgili önceden sahip olduğumuz olumlu/olumsuz bilgilerin ya da önyargıların bellek hatalarını, tanıgın olayları geri çağırma (tepki süresi) performansını ve tanıgın bu kişilerle ilgili ahlaki yargılarını nasıl etkilediğini görmek amacıyla tasarlanmıştır. Suç unsuru içeren bir film seçilmiş ve katılımcılarda önyargı etkisini ölçümlemek için filmin içeriğine uygun ön bilgi metni hazırlanmıştır. Nötr, olumlu ve olumsuz ön bilgi şeklinde hazırlanan üç farklı ön bilgi metni film gösteriminden önce katılımcılara sunulmuş ve sonrasında film gösterilmiştir. Ve son olarak hazırlanan hatırlama testiyle katılımcıların bellek hataları, ahlaki kararları ve tepki süreleri ölçülmüştür.

Tezin amacına uygun olarak belirlenen yöntemde, beş temel araç yer almaktadır. Bunlar olay videosu, ara faaliyet, olay sonrası hikâye, ön bilgi metni ve tanıma testidir. Katılımcılar, ilk aşamada video türü ve olay sonrası hikâye türü değişkenlerinin oluşturduğu 6 farklı koşula seçkisiz olarak atanacaktır. Belirlenen koşula uygun olarak seçilen video katılımcılara izletilecek ve sonrasında olay sonrası hikâye metni verilecektir. Ardından katılımcıların tamamı, bellek, dikkat ve olay sonrası bilgi sorularının da olduğu tanıma testini yanıtlayacaklar, verdikleri yanıtlar için kaynak izleme kararı verecekler ve bu kararlarından ne kadar emin olduklarını belirteceklerdir. İkinci aşamada ise katılımcılar, ön bilgi türü ve yönlendirilmiş soru değişkenlerinin oluşturduğu 6 farklı koşula seçkisiz olarak atanacaktır. Katılımcıların tamamı, deney koşullarına uygun olarak belirlenecek ön bilgi metnini okuyacak, video gösteriminden sonra, bellek, dikkat ve yönlendirme sorularının olduğu tanıma testini yanıtlayacaklar ve kararlarından ne kadar emin olduklarını belirteceklerdir. Her iki aşamada da katılımcıların tepki süreleri ise SuperLab 4.0 programı ile ölçülecektir.

1.4. Araştırmanın Denenceleri

- 1) Olaya maruz kalma süresi daha kısa olan katılımcılar (I.Video- 3.32 dakika) ile olaya maruz kalma süresi daha uzun olan katılımcıların (II.Video-4.07 dakika), bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında farklılık vardır.

- 2) Farklı olay sonrası hikaye türü (orjinal hikaye – hatalı hikaye) okutulmuş olan katılımcıların, bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında farklılık vardır.
- 3) Olaya maruz kalma süresi daha kısa olan katılımcılar (I.Video- 3.32 dakika) ile olaya maruz kalma süresi daha uzun olan katılımcıların (II.Video-4.07 dakika), kişilere yönelik ahlaki yargı kararları, ahlaki yargı kararlarını oluşturmada harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında farklılık vardır.
- 4) Farklı ön bilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okumuş olan katılımcıların, bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı farklılık vardır.
- 5) Yönlendirilmiş soru türüne göre katılımcıların, bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- 6) Farklı ön bilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okumuş olan katılımcıların, kişilere yönelik ahlaki yargı düzeyi, ahlaki yargılarının oluşturmada harcadıkları tepki süreleri ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırma deseni, kullanılan materyaller, ölçme araçları ve deneysel işlemlerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, belirlenmiş olan denenceleri sınamaya yönelik iki farklı deney tasarlanmıştır. Alanyazındaki diğer çalışmaların aksine bu çalışmada, tek bir olay videosu yerine iki ayrı olay videosu tercih edilmiştir. Böyle bir tercihte bulunulmasının sebeplerinden biri, araştırmanın temel sorusunda yer alan olaya maruz kalma süresi ve tanıkta önyargı oluşturma tek bir video ile yeterince vurgulanamayacağı ve böylece araştırmaya bir kısıtlılık katabileceği düşüncesidir. İkinci bir neden ise, deneyin gerçek hayata uygunluğunun sağlanmasıdır. Çalışmaların farklılık gösteren yönleri, her deneyin kendi başlığı içinde açıklanmıştır.

2.1. Deney I

İlk deney, suç unsuru içeren bir olaya maruz kalma süresinin bellek hatalarını, tanığın olayları geri çağırma performansını (tepki süresi) ve olaya neden olan ya da olaydan etkilenen kişilerle ilgili ahlaki yargı kararlarını nasıl etkilediğini görmek amacıyla tasarlanmıştır. Suç unsuru içeren bir film seçilmiş ve film, araştırmacı tarafından, araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen kritik bir noktadan kesilmiştir. Kritik noktanın belirlenmesinde, araştırmanın temel değişkenlerinden birini oluşturan “ahlaki yargı” değişkeni dikkate alınmış; film, katılımcılarda ahlaki yargı kararına neden olacağı düşünülen noktada kesilmiş ve iki farklı video haline dönüştürülmüştür. Katılımcıların yarısına filmin ilk parçası, diğer yarısına ise filmin tamamı gösterilmiş ve hazırlanan tanıma testiyle katılımcıların bellek hataları, ahlaki kararları ve tepki süreleri ölçülmüştür. Bunlara ek olarak film sonrasında verilen olay sonrası hikaye ile olay sonrası yanlış bilgi etkisine bakılmıştır.

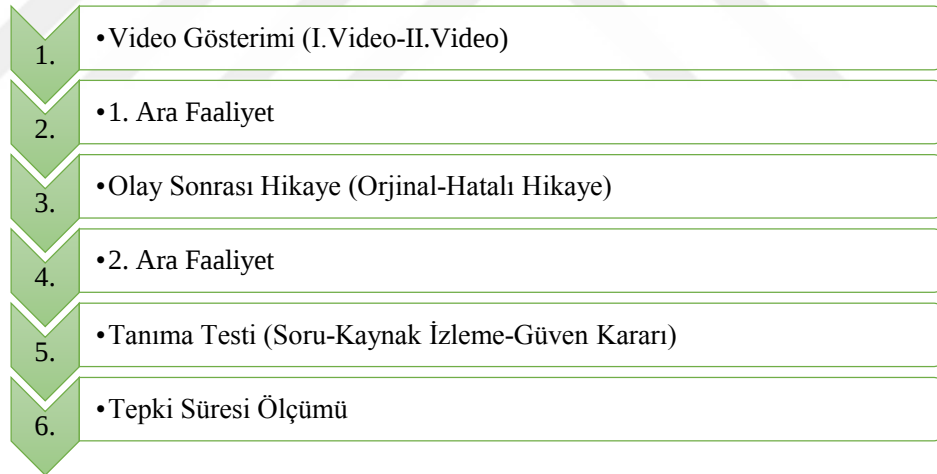
2.1.1. Katılımcılar

Araştırma, Ankara Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde okuyan, 18-35 yaş aralığında olan 80 öğrencinin ($Ort.=24.49$, $SS=4.55$) gönüllü katılımıyla

tamamlanmıştır. Katılımcılar; video ve olay sonrası hikaye olarak belirlenen değişkenlerin oluşturduğu 4 farklı koşula 20 kişilik gruplar halinde seçkisiz olarak atanmıştır.

2.1.2. Deney Deseni

Araştırmada ele alınan bağımsız değişkenler, katılımcılara izletilecek video ile ölçümlenecek olan maruz kalma süresi ve olay sonrası hikaye türüdür. Katılımcıların tamamı, deney koşullarına göre belirlenmiş olan videoyu izleyecek; ardından bellek, dikkat, ahlaki yargılama ve olay sonrası bilgi sorularının da olduğu tanıma testini yanıtlayacak; verdikleri yanıtlar için kaynak izleme kararı verecek ve bu kararlarından ne kadar emin olduklarını yüzdelik oranların kullanıldığı bir ölçekte puanlayacaklardır. Katılımcıların tanıma testi süresince her bir soruya verdikleri tepki süreleri ise SuperLab 4.0 programı ile kaydedilecektir.

Şekil 2.1. Deneyin Akış Şeması

2.1.3. Veri Toplama Araçları

Deneyde dört temel araç yer almaktadır. Bunlar olay videosu, ara faaliyet, olay sonrası hikaye ve tanıma testidir. Uygulamanın bireysel olarak tamamlandığı, mümkün olduğunca sessiz, dikkat dağıtıcı öğelerden arındırılmış bir ortamda

katılımcılardan, öncelikle demografik bilgi formunu doldurmaları istenmiştir. Sonrasında ise, deney koşuluna uygun olarak belirlenmiş olan video izletilmiş ve olay sonrası hikaye okutulmuştur. Her bir aşama sonrasında ara faaliyet uygulamasına yer verilmiştir. SuperLab 4.0 programı ile izledikleri video ve okudukları olay sonrası hikayeye ilişkin bellek, dikkat, ahlaki yargılama ve olay sonrası bilgi sorularından oluşan tanıma testini yanıtlamışlar; yanıtlarına ilişkin güven ve kaynak izlemeye yönelik kararlarını vermişlerdir.

2.1.3.1 Deney Videosu

Araştırma malzemesi olarak seçilen video, sanal ortamda yayınlanan, herhangi bir ticari kaygı içermeyen kısa filmler arasından seçilmiştir. Film seçilirken adli vakaya benzer bir içeriğe sahip olmasına, olay örgüsü içermesine, ahlaki yargılamaya ve manipülasyona uygun öğeler barındırmasına ve gerçek hayatta karşılaşılabileceğimiz olaylara benzer olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca sadece görsel öğeler içermesi, diğer karıştırıcı değişkenleri kontrol etmek amacıyla tercih edilmiştir.

Kullanılacak olan filmin orjinal hali, 4.59 dakika uzunluğundadır. Adobe Premiere Elements (11.0) programı ile deneyin amacına daha uygun bir hale gelmesi için videoda kısaltma işlemi uygulanmış ve I.Video (3.32 dakika/EK-2) - II.Video (4.07 dakika/ EK-2) olarak iki kısma ayrılmıştır. Film, katılımcılar üzerinde karıştırıcı değişken etkisi yaratmaması için işitsel öğelerden arındırılmıştır. İlk filmde, genç bir kadının tren garında başına gelen hırsızlık olayını anlatılmaktadır. İkinci filmde ise genç kadının yaşadığı hırsızlık olayında, kadının kendisine yardım eden adamın cüzdanını çalması ele alınmaktadır. Her iki video, detaylı bir şekilde incelenerek 4 kritik madde belirlenmiş, bu kritik maddeler daha sonra deney koşullarına uygun olarak olay sonrası hikâye içinde kullanılmıştır.

2.1.3.2. Olay Sonrası Hikâye

İki video türü için de ayrı olmak koşuluyla, I.video için olay sonrası hikaye orjinal (EK-3) - hatalı (EK-4); II.video için olay sonrası hikaye orjinal (EK-5) - hatalı

(EK-6) olarak hazırlanmıştır. Orjinal hikâyede, katılımcılara izletilmiş olan video ile birebir uyacak şekilde, genç bir kadının tren garında başına gelen hırsızlık olayı anlatılmaktadır.

*“...Bir anda çantasını çıkarıp bankın üzerine koyar. İçinden **telefonunu** çıkarır ve beklemeye devam eder. Kadın elindekiyle ilgilenirken kot pantolon ve gri kapüşonlu ceket giymiş olan adam, bankın arkasından gelip ani bir hareketle kadının çantasını alarak kaçır.”*

Hatalı hikaye ise, diğerinden farklı olarak belirlenen kritik maddeler, orjinali ile değiştirilmiştir.

*“...Bir anda çantasını çıkarıp bankın üzerine koyar. İçinden **kulaklığını** çıkarır ve beklemeye devam eder. Kadın elindekiyle ilgilenirken **bilet gişesinde göz göze gelmiş olduğu** kot pantolon ve gri kapüşonlu ceket giymiş olan adam, bankın arkasından gelip ani bir hareketle kadının çantasını alarak kaçır.”*

2.1.3.3. Tanıma Testi

Tanıma testi (EK-7) ise, deney koşullarına uygun olarak hazırlanmıştır. Sorular çoktan seçmeli olarak belirlenmiştir. Videonun içeriğinde yer alan nesneler hakkındaki soru dağılımı, nesnelerin ekranda yer alma süresi dikkate alınarak belirlenmiştir. Tanıma testi için hazırlanmış örnek sorular şu şekildedir:

- *Kadın bilet gişesindeyken arkasından gelen adamla göz göze gelmiştir.*
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
- *Tren istasyonunda lacivert üniformalı bir peron görevlisi vardır.*
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum

2.1.3.4. Kaynak İzleme Kararları

Kaynak izleme sorularında katılımcılardan istenen bilgiyi, izledikleri video ya da okudukları hikayeye göre mi seçtiklerini yanıtlamaları istenmiştir.

- *Bu ayrıntıyı nereden hatırlamaktasınız?*
-Videodan -Hikayeden -Hatırlamıyorum

2.1.3.5. Güven Kararları

Güven sorularında, verdikleri cevaplardan ne kadar emin olduklarını yüzdelik oranların kullanıldığı bir ölçekte yanıtlamaları istenmiştir.

- *Cevabınızdan ne kadar eminsiniz?*
-% 30 -%60 -%100

2.1.3.6. Ara Faaliyet

Şekil 2.1. Deneyin Akış Şemasında belirtildiği üzere, katılımcılar video izleme, olay sonrası hikaye ve tanıma testleri arasında iki ara faaliyet uygulaması yapmışlardır. Bunlardan ilki, videonun izlenmesi ile olay sonrası hikayenin okunma aşamasında; ikincisi ise olay sonrası hikayenin okunması ile tanıma testinin yanıtlanması arasındadır. Bunlar katılımcılar için hazırlanmış, deneyin amacıyla doğrudan ilgisi olmayan görevlerdir. Bu uygulamanın katılımcının performansı üzerinde karıştırıcı etki yaratması beklenmektedir. İlk ara faaliyet; 4x4'lük bir tabloda, her satır ve sütunda birer kez yer alacak şekilde, 4 farklı sembolün verildiği bir su doku problemidir (EK-8). İkinci ara faaliyet eşleştirme etkinliği (EK-9), üçüncüsü ise 4 kedi resminden oluşan iki resim arasındaki 3 farkı bulma problemidir (EK-10).

2.2. Deney II

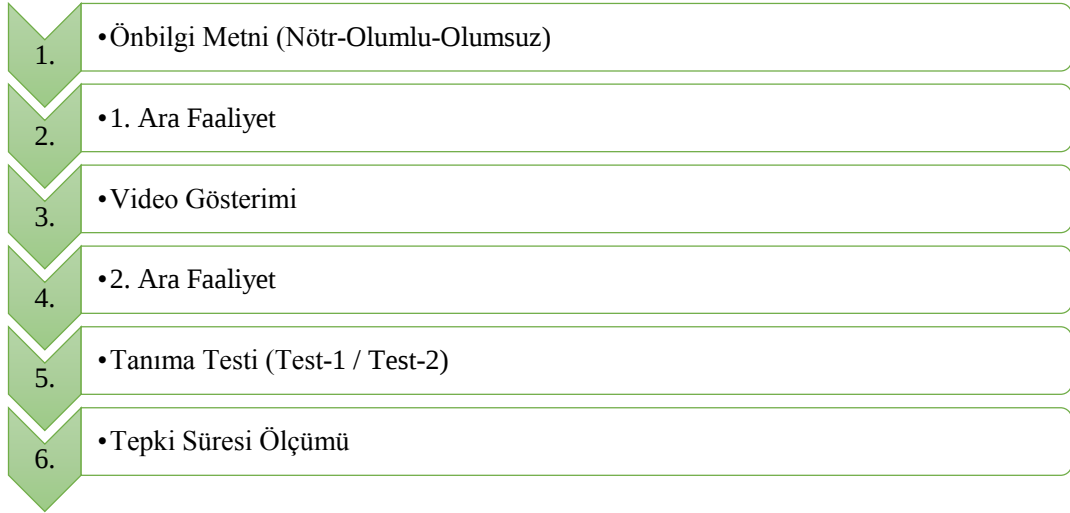
İkinci deney ise suç unsuru içeren bir olaya neden olan ya da olaydan etkilenen kişilerle ilgili önceden sahip olduğumuz olumlu/olumsuz bilgilerin ya da önyargıların bellek hatalarını, tanıgın olayları geri çağırma (tepki süresi) performansını ve tanıgın bu kişilerle ilgili ahlaki yargılarını nasıl etkilediğini görmek amacıyla tasarlanmıştır. Suç unsuru içeren bir film seçilmiş ve katılımcılarda önyargı etkisini ölçümlemek için filmin içeriğine uygun ön bilgi metni hazırlanmıştır. Nötr, olumlu ve olumsuz ön bilgi şeklinde hazırlanan üç farklı ön bilgi metni film gösteriminden önce katılımcılara sunulmuş ve sonrasında film gösterilmiştir. Ve son olarak hazırlanan tanıma testiyle katılımcıların bellek hataları, ahlaki kararları ve tepki süreleri ölçülmüştür.

2.2.1. Katılımcılar

Araştırma, Ankara Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde okuyan, 18-35 yaş aralığında olan 60 öğrencinin ($Ort.=25.85$, $SS=4.91$) gönüllü katılımıyla tamamlanmıştır. Katılımcılar, ön bilgi ve yönlendirilmiş soru değişkenlerinin oluşturduğu 6 farklı koşula, 10 kişilik gruplar halinde seçkisiz olarak atanmıştır.

2.2.2. Deney Deseni

Araştırmada ele alınan bağımsız değişkenler, katılımcılara video gösteriminden önce verilecek olan ön bilgi metni ve sonrasında yapılacak olan tanıma testinde yer alan yönlendirilmiş soru türüdür. Katılımcıların tamamı, deney koşullarına uygun olarak belirlenmiş olan ön bilgi metnini okuyacak, video gösteriminden sonra, bellek, dikkat ve ahlaki yargılama sorularının olduğu tanıma testini yanıtlayacaklardır. Sonrasında ise kararlarından ne kadar emin olduklarını yüzdelik oranların kullanıldığı bir ölçekte puanlayacaklardır. Katılımcıların hatırlama testi süresince her bir soruya verdikleri tepki süreleri ise SuperLab 4.0 programı ile kaydedilecektir.

Şekil 2.2. Deneyin Akış Şeması

2.2.3. Veri Toplama Araçları

Deneyde dört temel araç yer almaktadır. Bunlar, ön bilgi metni, ara faaliyet, olay videosu ve tanıma testidir. Uygulamanın bireysel olarak tamamlandığı, mümkün olduğunca sessiz, dikkat dağıtıcı öğelerden arındırılmış bir ortamda katılımcılardan, öncelikle demografik bilgi formunu doldurmaları istenmiştir. Her bir katılımcı, deney koşuluna uygun olarak belirlenmiş olan ön bilgi metnini okumuş ve sonrasında izledikleri videoya ilişkin dikkat, bellek hataları, ahlaki yargılama sorularından oluşan tanıma testini yanıtlamışlar ve yanıtlarına ilişkin güven kararlarını vermişlerdir. Her bir aşama sonrasında ara faaliyet uygulamasına yer verilmiştir.

Ön bilgi metinleri oluşturulurken dikkat edilen noktalardan bir diğeri, katılımcılar üzerinde deneyin amacının dışına çıkacak herhangi bir yargı oluşumunu engellemek ve olası karıştırıcı değişkenleri kontrol altına alabilmek için özellikle cinsiyet ve yaş gibi özelliklere yer verilmemiştir.

2.2.3.1. Önbilgi Metni

Nötr önbilgi metninde (EK-11), katılımcılara izletilmiş olan video ile birebir uyacak ve herhangi bir yargı oluşturmayacak şekilde genel ifadeler kullanılarak genç kadının başına gelen olaydan kesitler anlatılmıştır.

“Birazdan izleyeceğiniz kısa film, bir gazetecinin ormanda yürüyüş yaptığı sırada başına gelen olayları anlatmaktadır.”

Olumlu önbilgi metninde (EK-12), video ile birebir uyacak ancak kadın hakkında olumlu bir yargı oluşturacak ifadeler kullanılarak genç kadının başına gelen olaydan kesitler anlatılmıştır.

*“Birazdan izleyeceğiniz kısa film, **çevresi tarafından oldukça duyarlı ve yardımsever bir kişi olarak tanınan** bir gazetecinin, ormanda yürüyüş yaptığı sırada başına gelen olayları anlatmaktadır.”*

Olumsuz önbilgi metninde (EK-13) ise, video ile birebir uyacak ancak kadın hakkında olumsuz bir yargı oluşturacak ifadeler kullanılarak genç kadının başına gelen olaydan kesitler anlatılmıştır.

*“Birazdan izleyeceğiniz kısa film, **para odaklı yaşayan ve bunun için etrafında olan biten olayları hiç umursamayan, vurdumduymaz** bir gazetecinin, ormanda yürüyüş yaptığı sırada başına gelen olayları anlatmaktadır.”*

2.2.3.2. Deney Videosu

Araştırma malzemesi olarak seçilen video, sanal ortamda yayınlanan, herhangi bir ticari kaygı içermeyen kısa filmler arasından seçilmiştir. Film seçilirken adli vakaya benzer bir içeriğe sahip olmasına, olay örgüsü içermesine, ahlaki yargılamaya ve manipülasyona uygun öğeler barındırmasına ve gerçek hayatta karşılaşılabileceğimiz olaylara benzer olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca sadece görsel öğeler içermesi, diğer karıştırıcı değişkenleri kontrol etmek amacıyla tercih edilmiştir.

Kullanılacak olan filmin orjinal hali, 8.35 dakika uzunluğundadır. Adobe Premiere Elements (11.0) programı ile deneyin amacına daha uygun bir hale gelmesi için videoda kısaltma işlemi uygulanmış ve 6.15 dakika olarak düzenlenmiştir (EK-2). Film, katılımcılar üzerinde karıştırıcı değişken etkisi yaratmaması için işitsel öğelerden arındırılmıştır. Filmin içeriği, giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmakta ve genç bir kadının ormanda yürüyüş yaptığı sırada bir cinayete tanık olması ve sonrasında başına gelen olayları ele almaktadır.

2.2.3.3. Tanıma Testi

Yönlendirilmiş soru türü, tanıma testinde ölçümlenmiştir. Deney koşullarına uygun olarak belirlenmiş gruplara atanan katılımcıların bir kısmına yönlendirilmiş soru içeren Tanıma Testi-1 (EK-14), diğer kısmına ise yönlendirilmiş soru içermeyen Tanıma Testi-2 (EK-15) uygulanmıştır. İki testin ortak içeriğinde bellek hataları, dikkat ve ahlaki yargılama sorularını içeren çoktan seçmeli cümleler yer almaktadır. Katılımcılardan bu cümlelerin doğruluğunu yanıtlamaları istenmektedir.

- *Tezgahın üstündeki kahve makinesinin rengi kırmızıdır.*
-Evet -Hayır -Bilmiyorum
- *Ormanda kaçırılan adamın elleri arkadan bağlanmıştır.*
-Evet -Hayır -Bilmiyorum

2.2.3.4. Güven Kararları

Güven sorularında, verdikleri cevaplardan ne kadar emin olduklarını yüzdelik oranların kullanıldığı bir ölçekte yanıtlamaları istenmiştir.

- *Cevabınızdan ne kadar eminsiniz?*
-% 30 -%60 -%100

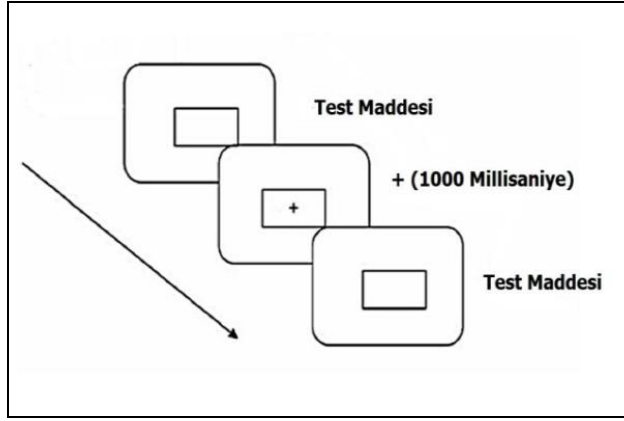
2.2.3.5. Ara Faaliyet

Şekil 2.2. Deneyin Akış Şemasında belirtildiği üzere, katılımcılar video izleme, olay sonrası hikaye ve tanıma testleri arasında iki ara faaliyet uygulaması yapmışlardır. Bunlardan ilki, önbilgi metninin okunması ile videonun izlenmesi aşamasında; ikincisi ise videonun izlenmesi ile tanıma testinin yanıtlanması arasındadır. Bunlar katılımcılar için hazırlanmış, deneyin amacıyla doğrudan ilgisi olmayan görevlerdir. Bu uygulamanın katılımcının performansı üzerinde karıştırıcı etki yaratması beklenmektedir. Örneğin ilk ara faaliyet; 4x4'lük bir tabloda, her satır ve sütunda birer kez yer alacak şekilde, 4 farklı sembolün verildiği bir su doku problemidir (EK-8). İkinci ara faaliyet eşleştirme etkinliği (EK-9), üçüncüsü ise 4 kedi resminden oluşan iki resim arasındaki 3 farkı bulma problemidir (EK-10).

2.3. Tepki Süresinin Ölçülmesi

Tepki süresinin ölçümlenebilmesi için her iki deneyde kullanılmak üzere, tanıma testinde yer alan sorular, 15.6 inç ekran genişliğine sahip olan Lenovo Z560 dizüstü bilgisayarı kullanılarak katılımcılara uygulanmış ve tepki süreleri, SuperLab 4.0 programı ile kaydedilmiştir. Süre ölçümü, her bir test maddesinin gösterilmeye başlamasıyla katılımcının butona basması arasında gerçekleştirilmiştir.

Test maddeleri arasında, 1000 milisaniye süresince arka planı beyaz olan ve ekranın ortasında, 48 punto Tahoma yazı tipi ile “+” işareti ekran görüntüsü olarak gösterilerek katılımcılara, diğer deney birimine geçildiğine ilişkin uyarı verilmiştir. Deneme maddeleri, bilgisayar ortamında sunulacak olan testin cevaplama aşamasının nasıl olacağına ilişkin katılımcılara bir fikir verir. Böylece uygulama aşamasında daha pratik ve daha hızlı olmaları amaçlanmıştır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Test Maddelerinin Konumu

Katılımcılar, 2 test maddesinden oluşan bir deneme yaptıktan sonra asıl teste geçilmiştir. Katılımcılara, test maddeleri gösterilmiş ve katılımcıların maddeler hakkındaki kararlarını belirlemek amacıyla klavyede bulunan yeşil, kırmızı ve sarı butonlara basmaları istenmiştir. Belirlenen renkler, tanıma testinde yer alan soruların cevap şıklarıyla eşleştirilmiştir. Katılımcılardan, soruları yanıtlarken, doğru olduğunu düşündüklerini şıkla uyumlu olan renk butonuna basmaları istenmiştir. Katılımcıların, sürenin başlamasından itibaren 45 saniye içinde herhangi bir tuşa basmamaları durumunda, diğer test maddesine geçilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacına uygun olarak elde edilen verilerin istatistiksel sonuçlarına yer verilmiştir. İki farklı deneyden oluşan araştırmanın analiz sonuçları, her bir deney başlığının altında, ayrı ayrı incelenmiştir. Sonrasında, bu iki gruptan elde edilen veriler bütünsel olarak değerlendirilmiştir.

3.1. Deney I

Birinci deneyin temel amacı, görgü tanıklığını etkileyen temel faktörlerden biri olan olaya maruz kalma süresinin ve olayın farklı aşamalarına, farklı sürelerde tanık olmanın katılımcıların olası bellek hataları, tepki süreleri, ahlaki yargı kararları, kaynak izleme ve güven kararları üzerinde herhangi bir farklılık yaratıp yaratmayacağını belirlemektir.

Araştırma amacına uygun olarak, adli olay öyküsü içeren bir kısa film belirlenmiştir. Video içeriği, bir genç kız üzerinden anlatılan hırsızlık olayından oluşmaktadır. Ancak, araştırmanın temel sorusunu ölçümleyebilmek amacıyla, video iki kısma bölünmüştür. İlk kısım, genç kızın başından geçen hırsızlık olayını konu edinirken; ikinci kısım, hırsızlık olayından hemen sonra genç kızın gerçekleştirdiği başka bir hırsızlık olayını konu edinmektedir.

Araştırma, deney koşullarına seçkisiz olarak atanmış 80 katılımcıyla ($Ort.=24.49$, $SS=4.55$) yürütülmüştür. Araştırma, 2x2 deney deseninden oluşmaktadır. Bağımsız değişkenler ise video türü (I.video-II.video) ve olay sonrası hikaye (orjinal-hatalı hikaye) türüdür. Araştırma hipotezleri, adli bir olaya maruz kalma süresinin farklılaşması ya da olayın farklı aşamalarına tanık olmanın, katılımcıların olay bellekleri arasında birtakım farklılıklar oluşturabileceği üzerine kurulmuştur.

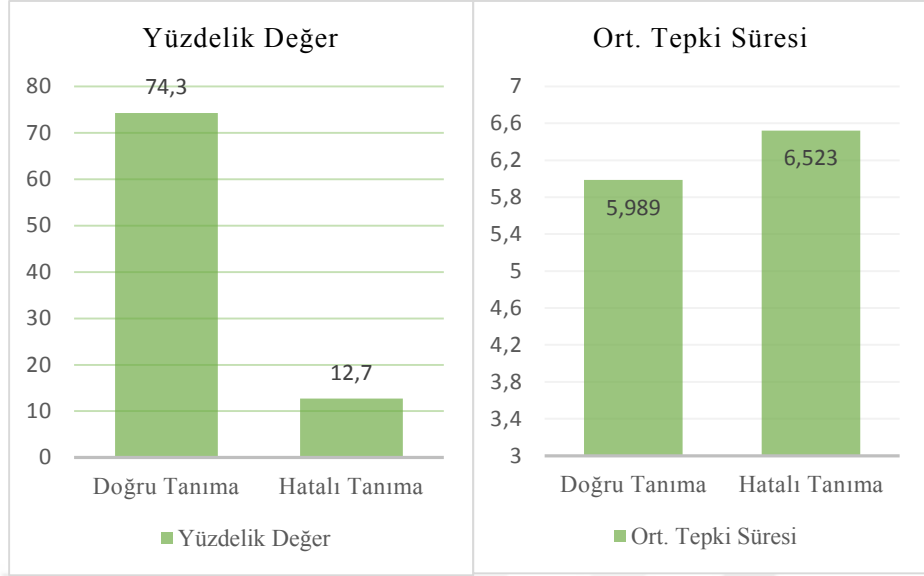
3.1.1. Tanıma Testine İlişkin Bulgular

Tanıma testi, bellek hataları, olay sonrası hikaye ve ahlak soruları olmak üzere üç aşamada değerlendirilmiştir.

Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru ve hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecelerine ait bilgiler Çizelge 3.1’ de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1. Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri.

Soru No	Doğru Tanıma				Hatalı Tanıma			
	N	%	Süre (Saniye)	Güven	N	%	Süre (Saniye)	Güven
1	77	96,3	5,164	2,97	-	-	-	-
2	59	73,8	8,054	2,57	8	10,0	8,669	2,62
3	77	96,3	5,497	2,93	2	2,5	4,197	3,00
4	38	47,5	6,921	2,81	26	32,5	6,938	2,58
5	44	55,0	6,454	2,77	5	6,3	6,732	2,40
6	33	41,3	5,931	2,45	5	6,3	8,639	2,20
7	65	81,3	5,380	2,80	7	8,8	10,619	2,43
8	68	85,0	5,232	2,92	6	7,5	7,237	2,67
9	76	95,0	4,605	2,87	2	2,5	6,154	3,00
10	65	81,3	4,731	2,95	13	16,3	4,624	2,92
13	59	73,8	7,533	2,42	18	22,5	6,726	2,61
14	52	65,0	6,367	2,77	28	35,0	7,739	2,54
Toplam	80	74,3	5,989	2,77	80	12,7	6,523	2,41

Şekil 3.1. Bellek hatalarına ölçen soruların doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi.

Olaya maruz kalma süresi daha kısa olan katılımcılar (I.Video- 3.32 dakika) ile olaya maruz kalma süresi daha uzun olan katılımcıların (II.Video-4.07 dakika), tanıma testiyle ölçümlenen bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.2’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.2. Video türüne göre tanıma testi, tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarına ilişkin bağımsız gruplar için T Testi sonuçları.

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	Sd	t Testi		
					t	df	p
Bellek Hataları	I.Video	40	1.85	1.10	2.68	78	.009
	II.Video	40	1.20	1.07			
Tepki Süreleri	I.Video	40	71.73	16.96	-5.03	78	.000
	II.Video	40	94.59	23.17			
Kaynak İzleme	I.Video	40	2.50	1.47	1.72	78	.092
Kararları	II.Video	40	2.00	1.13			
Güven	I.Video	40	3.02	2.13	0.57	78	.565
Kararları	II.Video	40	2.77	1.72			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, olaya maruz kalma süresi (video türü) için anlamlı sonuç elde edilmiştir. Bellek hataları için I.Video'yu izleyen grubun (ort.= 1.85; SS= 1.10) II.Video'yu izleyen gruptan (ort.= 1.20; SS= 1.07) daha çok hata yaptığı bulunmuştur ($t = 2.68$; $p < .05$). Bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri içinse I.Video'yu izleyen grubun (ort.= 71.73; SS= 16.96) II.Video'yu izleyen gruptan (ort.= 94.59; SS= 23.17) daha az zaman harcadığı bulunmuştur ($t = -5.03$; $p < .05$).

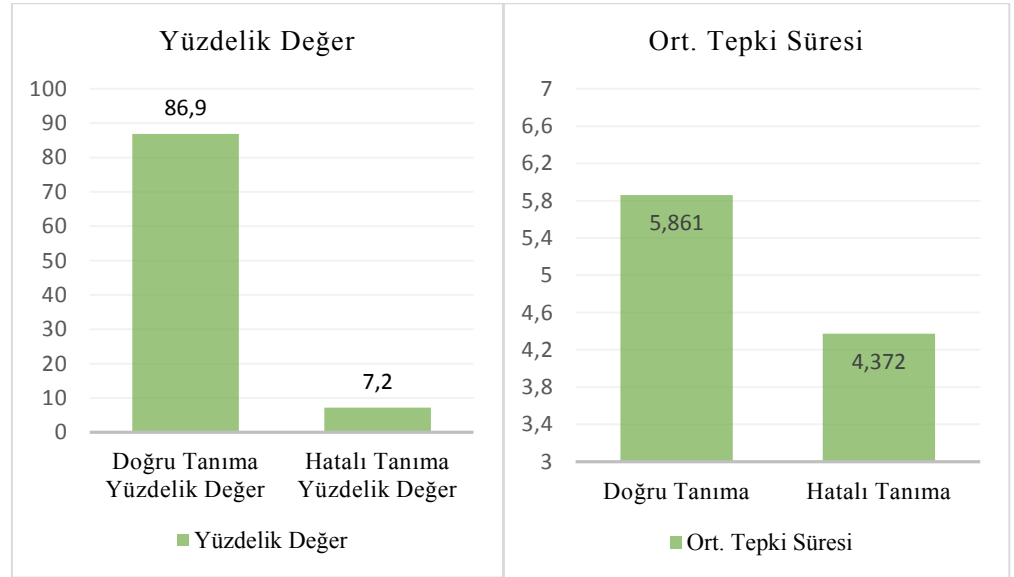
Analiz sonuçları kaynak izleme kararları açısından yorumlandığında, I.Video'yu izlemiş olan katılımcılar ile II.Video'yu izlemiş olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($t = 1.72$; $p < .05$). Benzer şekilde güven kararlarında da, I.Video'yu izlemiş olan katılımcılar ile II.Video'yu izlemiş olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($t = 0.57$; $p < .05$).

3.1.2. Olay Sonrası Hikayeye İlişkin Bulgular

Olay sonrası hikaye sorularına ilişkin doğru ve hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecelerine ait bilgiler Çizelge 3.3’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.3. Olay sonrası hikâye sorularına ilişkin doğru/hatalı tanıma, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri.

Soru No	Doğru Tanıma				Hatalı Tanıma			
	N	%	Süre		N	%	Süre	
			(Saniye)	Güven			(Saniye)	Güven
1	77	96,3	5,164	2,97	0	-	-	-
2	59	73,8	8,054	2,58	8	10,0	8,669	2,63
3	77	96,3	5,497	2,93	2	2,5	4,197	3,00
10	65	81,3	4,731	2,95	13	16,3	4,624	2,91
Toplam	80	86,9	5,861	2,86	80	7,2	4,372	2,14

Şekil 3.2. Olay sonrası hikâye sorularının doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi.

Farklı olay sonrası hikaye türü (orjinal hikaye – hatalı hikaye) okumuş olan katılımcıların, tanıma testiyle ölçümlenen bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.4’ de gösterilmiştir.

Çizelge 3.4. Olay sonrası hikâye türüne göre tanıma testi, tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarına ilişkin bağımsız gruplar için T Testi sonuçları.

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	Sd	t Testi		
					t	df	p
Kritik Maddeler	Orjinal	40	3.80	0.41	2.00	78	.049
	Hatalı	40	3.55	0.68			
Tepki Süreleri	Orjinal	40	23.17	8.98	-0.59	78	.953
	Hatalı	40	23.27	6.94			
Kaynak İzleme Kararları	Orjinal	40	2.22	0.58	-0.39	78	.694
	Hatalı	40	2.27	0.55			
Güven Kararları	Orjinal	40	0.48	0.68	-0.17	78	.866
	Hatalı	40	0.50	0.64			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, olay sonrası hikaye türü için anlamlı sonuç elde edilmiştir. Analiz sonuçları, kritik maddeler açısından hatalı hikayeyi okuyan grubun (ort.= 3.55; SS= 0.68) orjinal hikayeyi okuyan gruptan (ort.= 3.80; SS= 0.41) daha az doğru bilgi hatırladığını yani, daha çok hata yaptığını ortaya koymuştur ($t = 2.00$; $p < .05$). Kritik maddeleri hatırlamada harcadıkları tepki süreleri içinse hikaye türüne göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t = -0.59$; $p < .05$).

Analiz sonuçları kaynak izleme kararları açısından yorumlandığında, olay sonrası hikaye türüne göre katılımcılar arasında, anlamlı bir farklılık bulunmamıştır

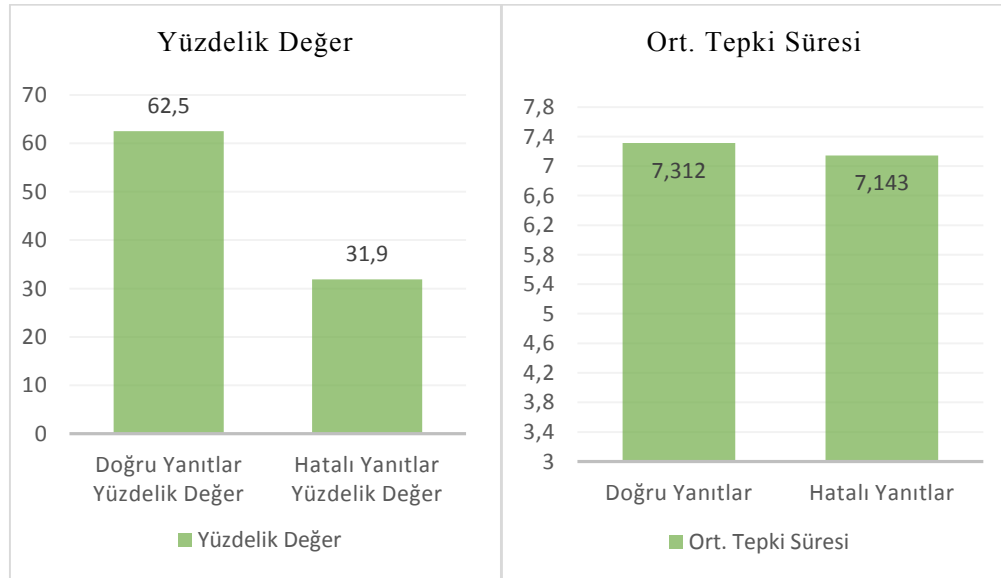
($t = -0.39$; $p < .05$). Benzer şekilde, güven kararları açısından da gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t = -0.17$; $p < .05$).

3.1.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulgular

Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru ve hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecelerine ait bilgiler Çizelge 3.5’ te gösterilmiştir.

Çizelge 3.5. Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru/hatalı yanıtlama oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri.

Soru No	Doğru Yanıtlar				Hatalı Yanıtlar			
	N	%	Süre (Saniye)	Güven	N	%	Süre (Saniye)	Güven
11	31	38,8	9,081	2,70	49	61,3	8,332	2,69
12	69	86,3	5,544	2,91	2	2,5	5,954	2,00
Toplam	80	62,5	7,312	2,80	80	31,9	7,143	2,34

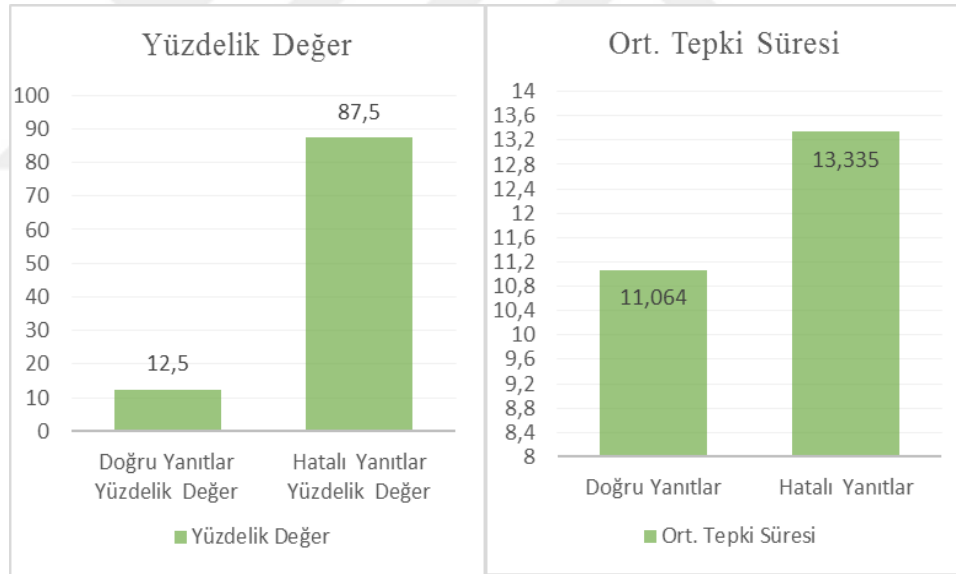

Şekil 3.3. Ahlaki yargı sorularının doğru/hatalı yanıtlama oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi

Ahlaki yargı kararlarının, kişiler hakkında var olan olumsuz kararlardan nasıl etkilendiğini somut olarak görebilmek için II.Video’nun son kısmındaki “Çalıntı Cüzdan” görüntüsüne ilişkin bu videoyu izleyen 40 katılımcıya farklı bir soru yöneltilmiştir. Çalınan para miktarının ne kadar olabileceğine yönelik olan bu soruya ilişkin doğru ve hatalı yanıtlama oranları Çizelge 3.6’ da gösterilmiştir.

Çizelge 3.6. Ahlaki yargı sorusuna (para miktarı) ilişkin doğru/hatalı yanıtlama oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri¹.

Soru No	Doğru				Yanlış			
	N	%	Ort. Süre	Güven	N	%	Ort. Süre	Güven
1	5	12,5	11,064	1,40	35	87,5	13,335	1,43

Şekil 3.4. Ahlaki yargı sorusunun (para miktarı) doğru/hatalı yanıtlama oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi.

Olaya maruz kalma süresi daha kısa olan katılımcılar (I.Video- 3.32 dakika) ile olaya maruz kalma süresi daha uzun olan katılımcıların (II.Video-4.07 dakika), tanıma testiyle ölçümlenen kişilere yönelik ahlaki yargı kararları, ahlaki yargı kararlarını

¹ Bu Çizelge sadece II.Video’yu izleyen 40 kişi üzerinden hazırlanmıştır.

oluşturmada harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.7’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.7. Ahlaki yargı sorularına ilişkin tanıma testi, tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarına ilişkin bağımsız gruplar için T Testi sonuçları.

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	Sd	t Testi		
					t	df	p
Ahlaki Yargı Düzeyi	I.Video	40	0.62	0.49	-0.23	78	.081
	II.Video	40	0.65	0.48			
Tepki Süresi	I.Video	40	15.38	7.51	0.52	78	.060
	II.Video	40	14.50	7.61			
Kaynak İzleme Kararları	I.Video	40	0.70	0.56	0.63	78	.527
	II.Video	40	0.62	0.49			
Güven Kararları	I.Video	40	0.43	0.67	0.55	78	.583
	II.Video	40	0.35	0.53			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların ahlaki yargı düzeyi, harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararlarını karşılaştırabilmek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında, ahlaki yargı kararları için anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. ($t = -0.23$; $p < .05$). Benzer şekilde, ahlaki yargılarını oluşturmada harcadıkları tepki süreleri açısından da anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($t = 0.52$; $p < .05$).

Analiz sonuçları kaynak izleme kararları açısından yorumlandığında, I.Video’yu izlemiş olan katılımcılar ile II.Video’yu izlemiş olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($t = 0.63$; $p < .05$). Benzer şekilde güven kararlarında da, I.Video’yu izlemiş olan katılımcılar ile II.Video’yu izlemiş olan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($t = 0.55$; $p < .05$).

3.2. Deney II

İkinci deneyin temel amacı, görgü tanıklığı sürecinde, olaya ve olayın içinde yer alan kişilere dair oluşabilecek önyargıların, katılımcıların olası bellek hataları, tepki süreleri, ahlaki yargıları ve güven kararları üzerinde herhangi bir farklılık yaratıp yaratmayacağını belirlemektir.

Araştırma amacına uygun olarak, adli olay örgüsü içeren bir kısa film belirlenmiştir. Video içeriği, bir genç kız üzerinden anlatılan cinayet olayından oluşmaktadır. Ancak, araştırmanın temel sorusunu ölçebilmek amacıyla, belirlenen video gösterimi öncesinde katılımcılara, deney koşullarına uygun olarak hazırlanmış ön bilgi metni okutulmuştur. Bu metinler aracılığıyla katılımcılar üzerinde herhangi bir önyargı oluşup oluşmadığı gözlenmiştir.

Araştırma, deney koşullarına seçkisiz olarak atanmış 60 katılımcıyla ($Ort.=25.85$, $SS=4.91$) yürütülmüştür. Araştırma 3x2 deney deseninden oluşmaktadır. Bağımsız değişkenler ise ön bilgi türü (nötr-olumlu-olumsuz) ve yönlendirilmiş soru (var-yok) türüdür. Araştırma hipotezleri, tanık olunan olaya ve olayda geçen kişilere dair herhangi bir önyargının, katılımcıların olay bellekleri arasında birtakım farklılıklar oluşturabileceği ve bu durumun kişilerin ahlaki yargı becerilerini etkileyebileceği üzerine kurulmuştur.

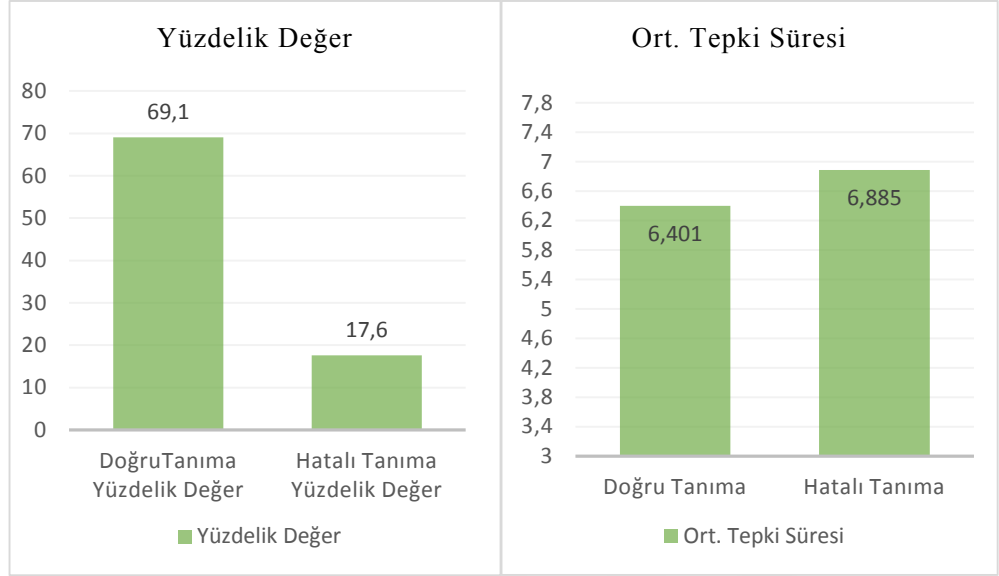
3.2.1. Tanıma Testine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında, tanıma testi ve tepki sürelerine dair yapılan analizlere yer verilmiştir. Tanıma testi, bellek, yönlendirilmiş sorular ve ahlak soruları olmak üzere üç aşamada değerlendirilmiştir.

Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru ve hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecelerine ait ortalamalar ve standart sapmalar Çizelge 3.8’ de gösterilmiştir.

Çizelge 3.8. Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri.

Soru No	Doğru Tanıma				Hatalı Tanıma			
	N	%	Süre (Saniye)	Güven	N	%	Süre (Saniye)	Güven
1	47	78,3	6,425	2,76	13	21,7	5,923	2,46
2	37	61,7	9,273	2,70	10	16,7	8,504	2,80
3	36	60,0	4,952	2,89	14	23,3	6,793	2,50
4	47	78,3	7,913	2,89	12	20,0	5,993	2,67
5	34	56,7	8,015	2,91	26	43,3	8,120	2,77
6	41	68,3	8,542	2,80	15	25,0	6,214	2,73
7	49	81,7	4,904	2,92	11	18,3	6,205	2,82
8	27	45,0	6,404	2,74	3	5,0	7,613	2,00
10	21	35,0	8,457	2,57	4	6,7	10,239	2,25
11	30	50,0	4,268	2,90	13	21,7	4,262	2,54
13	25	41,7	6,201	2,92	31	51,7	5,364	2,84
14	58	96,7	4,460	3,00	2	3,3	5,660	3,00
15	54	90,0	6,467	2,92	2	3,3	10,701	3,00
16	57	95,0	4,223	2,95	2	3,3	5,429	3,00
17	59	98,3	5,514	2,91	1	1,7	6,263	2,00
Toplam	60	69,1	6,401	2,85	60	17,6	6,885	2,62

Şekil 3.5. Bellek hatalarını ölçen soruların doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi.

Farklı ön bilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okumuş olan katılımcıların, tanıma testiyle ölçümlenen bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Oneway Anova Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.9’da gösterilmiştir.

Çizelge 3.9. Bellek hatalarına ilişkin soruların doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecesi.

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	Sd	Anova Sonuçları		
					F	df	p
Bellek Hataları	Nötr	20	2.70	1.81	0.18	57	.083
	Olumlu	20	2.70	1.98			
	Olumsuz	20	3.05	2.48			
Tepki Süreleri	Nötr	20	102.70	16.96	1.98	57	.146
	Olumlu	20	87.39	23.17			
	Olumsuz	20	100.83	23.17			
Güven Kararları	Nötr	20	4,00	0.99	0.81	57	.449
	Olumlu	20	3,85	1.18			
	Olumsuz	20	3,75	0.91			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, bellek hataları açısından farklı ön bilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okuyan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F(2-57) = 0.185$; $p < .05$). Benzer şekilde bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri açısından ise, farklı ön bilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okuyan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir ($F(2-57) = 1.98$; $p < .05$).

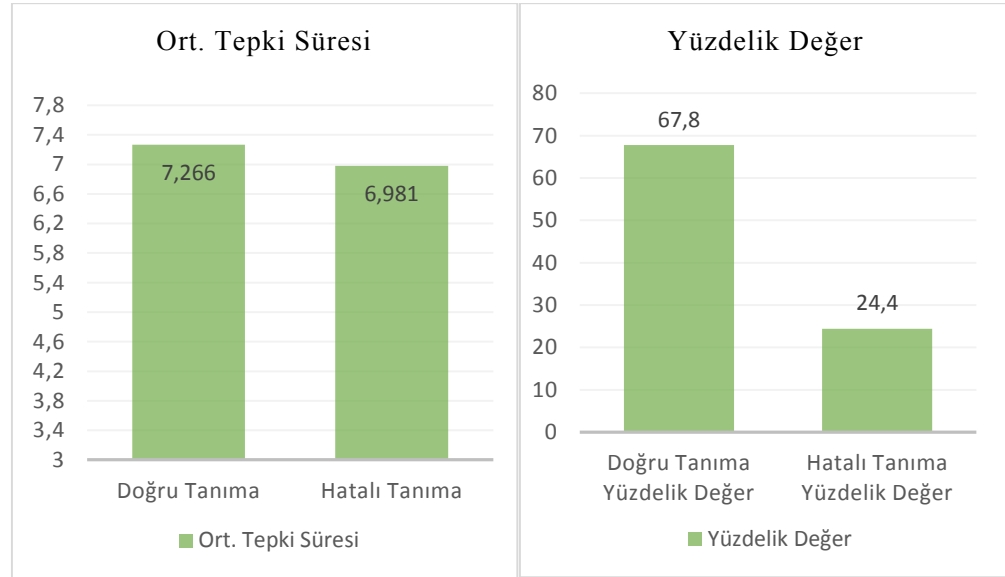
Analiz sonuçları güven kararları açısından yorumlandığında ise ön bilgi türüne göre katılımcılar arasında, anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F(2-57) = 0.81$; $p < .05$).

3.2.2. Yönlendirilmiş Sorulara İlişkin Bulgular

Yönlendirilmiş sorulara ilişkin soruların doğru ve hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecelerine ait bilgiler Çizelge 3.10' da gösterilmiştir.

Çizelge 3.10. Yönlendirilmiş sorulara ilişkin doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven dereceleri.

Soru No	Doğru Tanıma				Hatalı Tanıma			
	N	%	Süre		N	%	Süre	
			(Saniye)	Güven			(Saniye)	Güven
2	37	61,7	9,273	2,70	10	16,7	8,504	2,80
3	36	60,0	4,952	2,89	14	23,3	6,793	2,50
4	47	78,3	7,913	2,89	12	20,0	5,993	2,67
5	34	56,7	8,015	2,91	26	43,3	8,120	2,77
6	41	68,3	8,542	2,80	15	25,0	6,214	2,73
7	49	81,7	4,904	2,92	11	18,3	6,265	2,82
Toplam	60	67,8	7,266	2,85	60	24,4	6,981	2,71

Şekil 3.6. Yönlendirilmiş soruların doğru/hatalı tanıma oranlarına ilişkin yüzdelik değerler ve ortalama tepki süresi.

Tanıma testi içerisinde değerlendirilmiş olan yönlendirilmiş soru türüne göre katılımcıların, bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.11’ de gösterilmiştir.

Çizelge 3.11. Yönlendirilmiş sorulara ilişkin hatırlanma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecesi

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	Sd	t Testi		
					t	df	p
Doğru Tanıma	Yön.Var	30	3.46	1.11	-4.41	58	.000
	Yön.Yok	30	4.70	1.06			
Tepki Süreleri	Yön.Var	30	45.540	16.997	1.04	58	.303
	Yön.Yok	30	41.654	11.393			
Güven Kararları	Yön.Var	30	12.80	1.83	1.33	58	.298
	Yön.Yok	30	13.23	1.62			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçları, yönlendirilmiş sorulara yer verilmeyen grubun doğru tanıma oranlarının (ort.= 4.70; SS= 1.06), yönlendirilmiş sorulara yer verilen gruptan (ort.= 3,47; SS= 1,11) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -4.41$; $p < .05$). Geri çağırma aşamasında harcadıkları tepki süreleri içinse hikaye türüne göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t = 1,04$; $p < .05$).

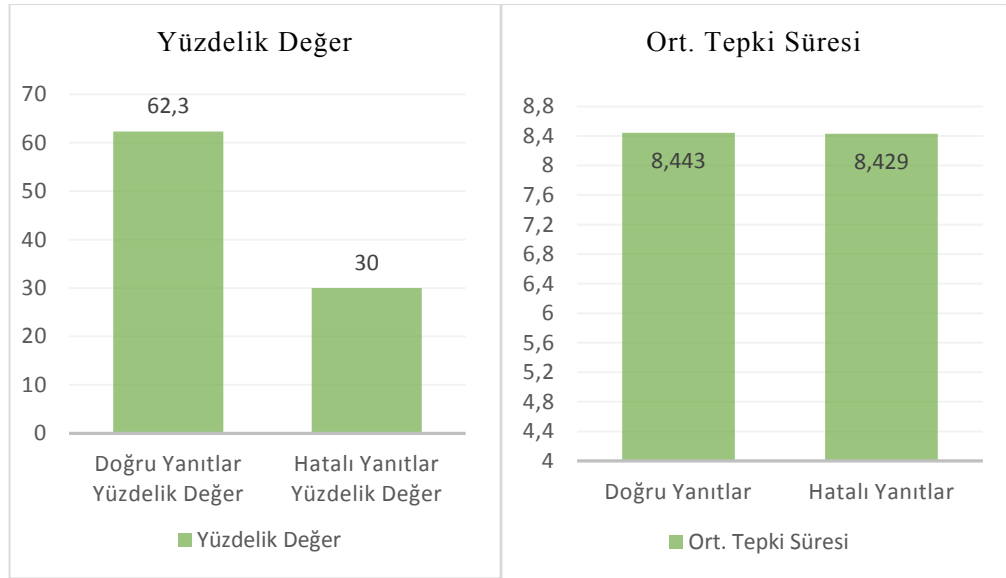
Analiz sonuçları güven kararları açısından yorumlandığında ise yönlendirilmiş soru türüne göre katılımcılar arasında, anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t = 1.33$; $p < .05$).

3.2.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulgular

Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru ve hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecelerine ait ortalamalar ve standart sapmalar Çizelge 3.12’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.12. Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru/hatalı tanıma oranları, ortalama tepki süreleri ve güven derecesi

Soru No	Doğru				Yanlış			
	N	%	Süre (Saniye)	Güven	N	%	Süre (Saniye)	Güven
9	40	66,7	10,150	2,90	20	33,3	8,562	2,60
12	16	26,7	12,024	2,81	44	73,3	7,719	2,36
18	38	63,3	8,352	2,87	13	21,7	8,851	2,85
19	44	73,3	6,914	2,75	10	16,7	9,742	2,90
20	49	81,7	4,776	2,94	3	5,0	7,273	3,00
Toplam	60	62,3	8,443	2,85	60	30,0	8,429	2,74

Şekil 3.7. Ahlaki yargı sorularına ilişkin doğru/hatalı yanıtlama oranları yüzdelik değerleri ve ortalama tepki süresi.

Farklı önbilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okumuş olan katılımcıların, tanıma testiyle ölçümlenen kişilere yönelik ahlaki yargı düzeyi, ahlaki yargılarının oluşturmada harcadıkları tepki süreleri ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Oneway Anova Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.13’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.13. Ahlaki yargı sorularına ilişkin tanıma testi, tepki süreleri ve güven kararlarına ilişkin Oneway Anova sonuçları.

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	Sd	Anova Sonuçları		
					F	df	p
Ahlaki Yargı Düzeyi	Nötr	20	1.25	0.97			
	Olumlu	20	1.20	0.97	4.33	57	.018
	Olumsuz	20	2.05	0.89			
Tepki Süreleri	Nötr	20	7.282	2.343			
	Olumlu	20	7.503	3.056	3.68	57	.031
	Olumsuz	20	9.530	3.192			
Güven Kararları	Nötr	20	4,15	0,99			
	Olumlu	20	3,85	1,18	0,81	57	.449
	Olumsuz	20	3,75	1,03			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların ahlaki yargı kararları, önbilgi metni türüne göre (nötr-olumlu-olumsuz) anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F(2-57)=4.33$; $p < .05$).

Post Hoc testi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırma sonuçlarına göre, olumsuz önbilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı kararlarında yapmış

oldukları hataların düzeyi (ort.= 2.05; SS= 0.89), nötr önbilgi metni (ort.= 1.25; SS= 0.97) ve olumlu önbilgi metni (ort.=1.20; SS= 0.97) okumuş olan katılımcılardan anlamlı olarak daha yüksektir. Nötr önbilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı sürecinde yapmış oldukları hataların düzeyi ise, olumlu önbilgi metni okumuş olan katılımcılardan daha yüksektir.

Benzer şekilde, ahlaki yargı kararlarında harcadıkları tepki süreleri de, önbilgi metni türüne göre (nötr-olumlu-olumsuz) anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F(2-57)= 3.68$; $p< .05$).

Post Hoc testi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırma sonuçlarına göre, olumsuz önbilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı kararlarında harcamış oldukları tepki süresi (ort.= 9.530; SS= 3.192), nötr önbilgi metni (ort.= 7.282; SS= 2.343) ve olumlu önbilgi metni (ort.= 7.503; SS= 3.056) okumuş olan katılımcılardan anlamlı olarak daha yüksektir. Nötr önbilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı kararlarında harcamış oldukları tepki süreleri ile olumlu önbilgi metni okumuş olan katılımcıların tepki süreleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Analiz sonuçları güven kararları açısından yorumlandığında ise önbilgi türüne göre katılımcılar arasında, anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F(2-57)= 0.81$; $p< .05$).

3.2.4. Cinsiyete İlişkin Bulgular

Araştırmanın kısıtlılıklarından biri olarak değerlendirebileceğimiz cinsiyet değişkeninin her iki deney çalışmasında eşit dağılmaması sonucu, sadece ikinci deneyde cinsiyete dayalı analizlere yer verilmiştir.

Tanıma testi içerisinde yer verilmiş olan soru içeriklerine (tanık, maktul, katil, çevre) göre katılımcıların bellek hataları ile cinsiyet arasında (kadın, erkek) anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.14' te gösterilmiştir.

Çizelge 3.14. Tanıma testinde yer alan soru içeriklerinde yapılan bellek hatalarına ilişkin cinsiyet analizleri.

Soru Grubu	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Sd	t testi		
					t	df	p
Kadın/Tanık	Kadın	33	1,70	1,13	-2,60	58	.001
	Erkek	27	2,56	1,42			
Katil	Kadın	33	1,12	0,89	1,27	52,18	.021
	Erkek	27	0,89	0,51			
Maktul	Kadın	33	0,63	0,74	-1,39	58	.016
	Erkek	27	0,89	0,64			
Çevre	Kadın	33	0,33	0,54	0,53	58	.059
	Erkek	27	0,26	0,53			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, “tanıkla ilgili sorular” grubunda erkeklerin bellek hatalarının (ort.= 2,56; SS= 1,42) kadınların bellek hatalarından (ort.= 1,70; SS= 1,13) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -2.60$; $p < .05$). Benzer şekilde, “maktulle ilgili sorular” grubunda erkeklerin bellek hatalarının (ort.= 0,89; SS= 0,64) kadınların bellek hatalarına göre (ort.= 0,63; SS= 0,74) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -1.39$; $p < .05$). “Katille ilgili sorular” grubunda ise, kadınların bellek hatalarının (ort.= 1,12; SS= 0,89) erkeklerin bellek hatalarına göre (ort.= 0,89; SS= 0,51) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = 1.27$; $p < .05$). “Çevreyle ilgili sorular” grubunda herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir ($t = 0,53$; $p < .05$).

Tanıma testi içerisinde yer verilmiş olan hata türlerine (bellek, güven, yönlendirme, ahlak) göre katılımcıların hataları ile cinsiyet değişkeni arasında (kadın, erkek) anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.15’ de gösterilmiştir.

Çizelge 3.15. Tanıma testinde yer alan hata türlerine ilişkin cinsiyet analizleri.

Hata Türleri	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Sd	t testi		
					t	df	p
Bellek	Kadın	33	2,61	1,92	-0,22	58	.082
Hata	Erkek	27	2,70	1,41			
Güven	Kadın	33	12,60	1,78	-2,27	58	.027
Derecesi	Erkek	27	13,51	1,19			
Yön.	Kadın	33	1,45	1,18	-0,09	58	.092
Hata	Erkek	27	1,48	1,16			
Ahlak	Kadın	33	1,18	0,92	-2,64	58	.001
Hata	Erkek	27	1,89	1,15			

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, tanıma testinde “bellek hataları yapan” grupta kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir ($t = -0,22$; $p < .05$). Benzer şekilde, “yönlendirme sorularında hata yapan” grupta kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir ($t = -0,09$; $p < .05$). “Güven derecesi” soru grubunda ise, erkeklerin verdikleri yanıtta duydukları güven derecesinin, (ort.= 12,60; SS= 1,78) kadınların verdikleri yanıtta duydukları güven derecesinden (ort.= 13,51; SS= 1,19) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -2,27$; $p < .05$). Benzer şekilde, “ahlaki yargı kararları” grubunda ise erkeklerin ahlaki yargılamalarının (ort.= 1,89; SS= 1,15) kadınların ahlaki yargılamalarından (ort.= 1,18; SS= 0,92) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -2,64$; $p < .05$).

Tanıma testi içerisinde yer verilmiş olan soru gruplarının tepki süreleri (bellek, yönlendirme, ahlak) ile katılımcıların cinsiyeti (kadın, erkek) arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla, bağımsız gruplar için T Testi uygulanmış ve sonuçları Çizelge 3.16’ da gösterilmiştir.

Çizelge 3.16: Tanıma testinde yer alan soru gruplarına ilişkin tepki sürelerinin cinsiyete göre kullanım analizleri.

Tepki Süreleri	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Sd	t testi		
					t	df	p
Bellek	Kadın	33	5,986	1,762			
Soruları	Erkek	27	7,049	1,689	-2,37	58	.002
Süre							
Yön.	Kadın	33	7,013	2,690			
Soruları	Erkek	27	7,575	2,031	-0,89	58	.037
Süre							
Ahlak	Kadın	33	7,176	2,279			
Soruları	Erkek	27	9,241	3,437	-2,77	58	.000
Süre							

$p < .05$ düzeyinde anlamlı.

Analiz sonuçlarına göre, tanıma testinde “bellek sorularına ilişkin tepki süreleri” grubunda erkeklerin geri çağırma kullandıkları tepki süreleri (ort.= 7,049; SS= 1,689) kadınların geri çağırma kullandıkları tepki sürelerinden (ort.= 5,986; SS= 1,762) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -2,37$; $p < .05$). Benzer şekilde, “yönlendirme sorularına ilişkin tepki süreleri” grubunda erkeklerin geri çağırma kullandıkları tepki süreleri (ort.= 7,575; SS= 2,031) kadınların geri çağırma kullandıkları tepki sürelerinden (ort.= 7,013; SS= 2,690) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -2,77$; $p < .05$). Ve son olarak “ahlaki yargı sorularına ilişkin tepki süreleri” soru grubunda ise, erkeklerin ahlaki yargılamada kullandıkları tepki sürelerinin (ort.= 9,241; SS= 3,437) kadınların ahlaki yargılamada kullandıkları tepki sürelerinden (ort.= 7,176; SS= 2,279) anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($t = -2,77$; $p < .05$).

4. TARTIŞMA

Adli mekanizmaların, fiziksel ve somut kanıtlar dışında, en çok ihtiyaç duyduğu fakat aynı zamanda sıklıkla hata yapmasına yol açan kaynaklardan birisi görgü tanıklığıdır. Özellikle fiziksel kanıtların yetersiz olduğu durumlarda, mahkeme tarafından bu kaynağa başvurulmaktadır. Bu nedenle, bu kaynağın güçlendirilmesi, gerek adli sistemler gerekse sürecin parçası olan insanlar için oldukça önem taşımaktadır. Bu çalışmanın yürütülmesindeki temel amaç, insanlar üzerinde bu kadar etki bırakan bir sistemin ne tür hatalara ve yanılsamalara yol açtığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, adli bir olayın içinde yer alan ya da tanık olan kişilerin olaya maruz kalma sürelerinin ve önyargılarının bu süreçte ne gibi sonuçlara yol açtığı ele alınacaktır.

Bu bölümde, araştırmanın amacına uygun olarak yürütülen deney sonucunda elde edilen bulgular ilgili alanyazın doğrultusunda ele alınmıştır.

4.1. Deney I

Çalışmanın birinci aşamasında, olaya maruz kalma süresinin bellek hataları, olay sonrası hikaye ve ahlaki yargı kararları ile ilişkisi incelenmiştir.

Görgü tanıklığı alanında birçok araştırma yapılmasına rağmen olaya maruz kalma süresi ile ilgili yapılan araştırma sayısı sınırlıdır. Ancak var olan araştırmaların çoğu, maruz kalma süresi ile doğru kişiyi teşhis etmenin arasında doğru orantı olduğunu ortaya koymuştur (Bornstein ve ark. 2012; Kunda ve ark., 2002; Memon ve ark., 2003; Shapiro ve Pendrod, 1986; Yarmey ve ark., 2002). Bu tez çalışmasında da, maruz kalma süresinin farklılaşması, tanıma testiyle ölçümlenen bellek hatalarında anlamlı bir değişime neden olmuştur.

4.1.1. Tanıma Testine İlişkin Bulguların Tartışılması

İlk deney, suç unsuru içeren bir olaya maruz kalma süresinin bellek hatalarını, tanıgın olayları geri çağırma (tepki süresi) performansını ve olaya neden olan ya da olaydan etkilenen kişilerle ilgili ahlaki kararlarını nasıl etkilediğini görmek amacıyla tasarlanmıştır. Suç unsuru içeren bir film seçilmiş ve film, araştırmacı tarafından belirlenen kritik bir noktadan kesilmiştir. Katılımcıların yarısına filmin kesilmiş olan parçası, ikinci yarısına ise filmin tamamı gösterilmiş ve hazırlanan tanıma testiyle katılımcıların bellek hataları, ahlaki kararları ve tepki süreleri ölçülmüştür. Bunlara ek olarak film sonrasında verilen olay sonrası hikâye ile olay sonrası yanlış bilgi etkisine bakılmıştır.

Deney sonucunda, araştırma denencesi doğrulanmış, olaya maruz kalma süresi daha kısa olan katılımcıların, maruz kalma süresi daha uzun olan katılımcılara göre tanıma testiyle ölçümlenen bellek hataları ve bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri açısından anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Bellek hataları açısından olaya maruz kalma süresi kısa olan katılımcıların diğer gruba göre daha çok hata yaptıkları görülmüştür. Benzer şekilde, olaya maruz kalma süresi kısa olan katılımcıların bellek hatası yaptıkları sorularda, daha hızlı karar verdikleri ancak daha çok hata yaptıkları ortaya konmuştur. Sonuçlar alanyazındaki diğer araştırma bulgularından farklı olmakla birlikte, bu durum ele alınan değişkenin farklı özellikler gösterebilmesi ile açıklanabilir. Çünkü bu araştırmalar, çoğunlukla tek bir değişkene yani maruz kalma süresine odaklanmış; failin yüzüne daha uzun ya da daha kısa maruz kalmanın etkileri şeklinde araştırılmıştır. Maruz kalma süresine ek olarak olayın bir kısmına tanık olmakla olayın tamamına tanık olmanın da ölçümlendiği bu araştırmada ise, maruz kalma süresi kısa olan katılımcılar, olayın tamamına tanık olmadıkları için bütünsel bir değerlendirme yapamamışlardır. Böylece maruz kalma süresi kısa olan katılımcılar, uzun olanlara göre çok daha az bilgiyle, çok daha hızlı karar vermişler, ancak daha çok hata yapmışlardır (Bornstein ve ark. 2012; Carlson ve ark. 2016; Cutler ve ark., 1987; Memon ve ark., 2003; Shapiro ve Penrod, 1986; Valentine ve ark., 2003; Yarmey ve ark., 2002).

Maruz kalma süresine odaklanan çalışmalarda, daha çok suçlunun tanınması ya da teşhis edilmesi üzerinde durulmuştur. Bir yüze maruz kalma süresinin uzunluğu sıklıkla araştırılmıştır (Bornstein ve ark. 2012). Yapılan çalışmalarda genel olarak, failin yüzüne uzun süre maruz kalmanın, bilgiyi kodlamak için uzun zamana sahip olunması nedeniyle, yüksek oranda doğru tanıma ile sonuçlandığı; dolayısıyla tanıkların daha güçlü bir bellek izi oluşturdukları bulunmuştur (Carlson ve ark. 2016; Memon ve ark., 2003; Weber ve ark., 2004).

Yapılan başka bir araştırmada katılımcılar, araştırmacı tarafından belirlenen bir kişi ile beş saniye ya da otuz saniye olmak üzere görüşmeler yapmışlardır. Katılımcılara daha sonra görüştükleri kişi ile ilgili sorular sorulmuştur. Araştırmanın sonunda maruz kalma süresi 30 saniye olan kişilerin, sorulan sorulara daha çok yanıt verdikleri görülmüştür (Yarmey ve ark., 2002). Katılımcıların, bir hırsızlık olayını gerçekleştiren soyguncuya 30 ya da 75 saniye boyunca maruz kaldıkları bir başka çalışmada ise hem fotoğraf hem de video kullanılarak belirli bir yüze maruz kalma süresi artırılmış ve bu durumun katılımcıların tanıma performansını etkilediği bulunmuştur (Cutler ve ark., 1987).

4.1.2. Olay Sonrası Hikayeye İlişkin Bulguların Tartışılması

Katılımcıların, tanıma testiyle ölçümlenen bellek hataları arasında olay sonrası hikaye türü için anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Analiz sonuçları, hatalı hikayeyi okuyan grubun, orjinal hikayeyi okuyan gruptan daha çok hata yaptığını ortaya koymuştur.

Tanıma veya hatırlama testlerinde sıklıkla ölçülen, olay sonrasında herhangi bir bilgiye maruz kalmanın, olayla bağlantılı olan orjinal belleği etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre, görgü tanığına herhangi bir şekilde yeni bir bilgi geldiğinde, bu bilgilerin tanığın ifadesinde değişikliğe neden olduğu görülmüştür (Loftus, 1996; Loftus ve Hoffman, 1998; Wright ve Loftus, 1998). Ve yeni bir bilgiyle karşılaşan görgü tanığının, orjinal anıyla ilgili hatırladıkları bozulabilir ya da değişikliğe uğrayabilmektedir (Schreiber ve ark., 2003). Bellekteki bu yanılsamayı

Loftus ve ark. (1978) olay sonrası yanlış bilgi etkisi olarak ifade etmekte ve ‘*Belleğin Bozulması Modeli*’ olarak tanımlamaktadır. Olay sonrası yanlış bilgi etkisini farklı açılardan inceleyen birçok araştırma yapılmış (Lindsay, 1990; McCloskey ve Zaragoza, 1985; Sutherland ve Hayne, 2001) ve pek çoğu da insanların hiç gerçekleşmemiş olayları hatırlayabildiklerini ve bu olayların gerçekleştiğine inandıklarını göstermiştir (Conti, 1999; Lindsay ve Pozzulo, 1999; Loftus, 1996).

Deney sonucunda, araştırma denencesi doğrulanmış, hatalı hikayeyi okuyan grubun, orjinal hikayeyi okuyan gruptan daha çok hata yaptığını ortaya koymuştur. Bu sonuç alanyazındaki sonuçlarla uyumludur. Görgü tanıklığında, herhangi bir olay sonrası bilgiyle karşılaşma tanıkların daha çok bellek hatası yapmasına neden olmuştur. Ancak, görgü tanıklığı araştırmalarında tanıkların bağımsız bellek bildirimlerini almaksızın, çeşitli değişkenler yoluyla belleğine müdahalede bulunmak ve seçilen birkaç kritik maddeye ilişkin, bu değişkenlerin etkisine bakmak, bellek hatalarının olduğundan fazla abartılmasına yol açabilir (Er, 2005). Bir tanığın gözlemlediği olaydan sonraki ilk bildirimi, bağımsız bellek olarak adlandırılmaktadır. Ancak senaryolu deneylerden oluşan ve geçerliği konusunda da eleştirilere maruz kalan çalışmaların çoğunda, tanıkların bağımsız bellek bildirimlerine başvurmadan tanıma ya da hatırlama testleri kullanılmaktadır. Oysa bir tanığın bir olayla ilgili bağımsız bellek bildirimi, gözlemlemiş olduğu olayla ilgili anlatabileceklerinin en doğrusudur. Bir bellek bildiriminin bağımsız olabilmesi için bazı koşulları sağlamış olması gerekmektedir: Tanık ne olduğu konusunda hiç kimseyle konuşmamış ve hiç kimseyi dinlememiş olmalıdır ve yönlendirici sorular almaksızın olayı aktarmalıdır. Ayrıca bu anlatım, tanığın olayı ilk betimleyişi olmalıdır (Conti, 1999).

Alanyazındaki sonuçlar, elde ettiğimiz bulguları desteklemekle beraber, bağımsız bellek bildirimine başvurulmamış olması bu araştırmanın kısıtlılıklarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak tepki süreleri ve ahlaki yargı kararlarının bellek hatalarına etkisi üzerine bir desen oluşturulmuş, bağımsız bellek bildirimine yer verilmemiştir.

4.1.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Olaya maruz kalma süresi daha kısa olan katılımcılar ile olaya maruz kalma süresi uzun olan katılımcıların tanıma testiyle ölçümlenen ahlaki yargı kararları, ahlaki yargı kararlarını oluşturmada harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Birinci deneyde, araştırmacı tarafından daha çok vurgu yapılan nokta, olaya maruz kalma süresi ve bellek hataları olmakla birlikte, tezin temel değişkenlerinden biri olan ahlaki yargı sorularına da yer verilmiştir. Ancak araştırmanın bir gereği olarak videonun iki parçaya bölünmesi, ahlaki yargı kararlarını doğrudan ölçümlemek için bir engel oluşturmuştur. Örneğin, ilk videoyu izleyen katılımcılar, ana karakteri “çantası çalınmış ve mağdur olmuş genç bir kız” olarak izlerken, ikinci videoyu izleyen katılımcılar, ana karakteri “çantası çalınarak mağdur rolünü oynayan genç kıızı, ona yardımcı olan genç bir adamın cüzdanını çalan bir hırsız” olarak izler. Dolayısıyla ilk gruba sorulan ahlaki yargı soruları, kızın mağdur olduğu gözüyle yanıtlanmıştır. Ancak ikinci gruba sorulan aynı ahlaki yargı soruları ise kızın hırsız olduğu gözüyle yanıtlanmıştır. Bu nedenle, daha nesnel bir değerlendirme yapabilmek için sadece ikinci çalışmaya katılan katılımcılara ek bir soru daha yöneltilmiştir. Bu soruda, kadının çaldığı cüzdandaki para miktarını tahmin etmeleri istenmiştir. 40 kişinin cevapladığı bu soruda, video boyunca ana karakterin mağdur rolünü oynayarak insanları kandırdığını düşünen katılımcı, karakter hakkındaki olumsuz ahlaki yargılamalarını yanıtlarına yansıtmıştır. 40 katılımcıdan, sadece 5 tanesi bu soruya doğru yanıt verirken (%12,5); 35 tanesi yanlış yanıt vermiştir (%87,5). Bu durum istatistiksel açıdan anlamlı olmasa bile hatalı cevapların yüksek olması, elde edilen sonucun denenceyle aynı doğrultuda olduğunu göstermektedir.

Deneyin sonucunda, ahlaki yargı kararlarıyla ilgili oluşturulan denence doğrulanmamış olmakla birlikte, tanıma testi dışında yer alan, “para miktarı” ile ilgili soru değerlendirmesinin sonuçları alanyazınla uyumlu olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılarda, kadına yönelik olumsuz inançların ya da duygusal değerlendirmelerin “çalınan para miktarı” gibi belirsiz anılarda çarpıtma ya da abartma eğilimine neden olmuştur.

İnanç, önyargı ve tutumlarımız bireylerin herhangi bir konuya ait olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarını içeren yaklaşımlar olarak tanımlanabilir. Sosyal psikolojiye göre bu özelliklerimizi hayatımızda karşılaştığımız problemlerin çözümünde kullanırız. Hatta bu durum karşılaştığımız herhangi bir kişi, nesne ya da düşünceleri tercih edilen veya edilmeyen gruplara sokmamıza neden olur. Tercih edilen gruplara daha sıcak bakar, onlara daha kolay yaklaşır ve överken; tercih edilmeyen grupları reddeder, yoksayar veya suçlarız. Bu zihinsel yöntemlerin bir diğer örneği hare etkisi ve yaygınlık yanılığsıdır. Bir kişi hakkında edindiğimiz olumlu ya da olumsuz izlenimlerin, o kişi ile ilgili gelecek beklentilerimizi ve çıkarımlarımızı etkilemesi hare etkisi olarak tanımlanır. Bir kişiyi “iyi” biri olarak algıarsak, yani ona karşı tutumumuz olumlu ise, o kişinin bütün diğer iyi özelliklere de sahip olduğunu düşünürüz ve onunla ilgili beklenti ve çıkarımlarımızı ona göre belirleriz. Aynı şekilde bir insanın “kötü” olduğunu düşünürsek, yani ona karşı tutumumuz olumsuz ise, bize o insan sanki bütün kötü özelliklere sahipmiş gibi gelir (Kağıtçıbaşı ve Üskül, 2006).

Sosyal psikoloji insan ve davranışlarını toplumsal bir çerçevede ele alırken adli psikoloji ise bu konuya hukuksal bir çerçevede yer verir. Alanyazında da, adli bir olayın içinde yer alan kişilere yönelik olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerin, kişilerin olay belleklerinde bazı anıları çarpıtmaya yetecek kadar güçlü olabileceğini gösteren kanıtlar mevcuttur (Cook ve ark., 2003; Mather ve ark., 1999; Pizarro, 2006). Örneğin, bir çalışmada, öyküdeki temsilci hakkında olumsuz ahlaki bilgi almak, katılımcıların, öyküde yer alan karakterle ilgili detayları yanlış hatırlamalarına ve var olan durumu abartmalarına neden olmuştur. Dahası, belleğin bozulma derecesi, bu hikayedeki temsilciye atfedilen ahlaki suçlama miktarıyla orantılı olarak tahmin edilmiştir.

4.2. Deney II

İkinci deneyde, adli bir olaya tanık olan kişilerin, olayın içinde yer alan kişiler hakkında önceden sahip olunan bilgiler ya da kişisel önyargıların, kişilerin bellek hataları, yönlendirilmiş sorulara verdikleri cevapları ve ahlaki yargı kararlarını nasıl etkilediği incelenmiştir.

Bireylerin ahlaki bir yargıya varma sürecinde, ortaya koyulan eylemin kişinin ahlaki karakteri hakkında ne yansıttığı, eylemin neden olduğu zararın derecesi veya eylemin ahlaki kuralları ihlal edip etmediğinden çok daha fazla etkili olabilmektedir. (Uhlmann ve ark., 2015).

Bireylerin başkalarını ahlaki bir boyutta değerlendirmek için motive olduklarına dair gittikçe artan sayıda kanıtlar vardır. İnsanlar hızlı ve kolay bir şekilde ahlaki açıdan iyi veya kötü özellikleri başkalarına atfederler ve bunu genellikle erken ve sınırlı bir bilgi ile yaparlar (Gilbert ve Malone, 1995; Goodwin ve ark., 2014; Todorov ve ark., 2008). Özellikle çevremizi sosyal olarak değerlendirmemiz, dünyamızı önemli sınırlar boyunca örgütlememize olanak sağlar. Ancak, suçlamak veya övmek gibi bazı sosyal değerlendirmeler aynı zamanda önemli sonuçlar da doğurmaktadır (Pizarro, 2006). Özellikle adli psikoloji açısından ele alındığında, bu sonuçlar daha da kritik hale gelebilmektedir. Adli olay olarak nitelendirebileceğimiz olaylar, hiç tanımadığımız kişiler arasında veya tesadüfen bulunduğumuz ortamlarda gerçekleşebilirken bazen de yakından tanıdığımız, kişiliği ve davranış özellikleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz ve hatta sevdiğimiz ya da sevmediğimiz insanlar arasında gerçekleşebilir. Ve böyle bir durumda olumlu ya da olumsuz inanç ve düşüncelerimiz olan insanlar için de tanıklık etmek durumunda kalabiliriz. Adalet sisteminde görgü tanıklığının olduğu gibi ve tarafsızca aktarılması yönünde vurgu yapsa da, ilgili alanyazın olumsuz ahlaki yargılama yapanların hatalı tanıklık yapabileceklerini ortaya koymuştur (Cook ve ark., 2003; Mather ve ark., 1999).

4.2.1. Tanıma Testine İlişkin Bulguların Tartışılması

İkinci deney ise suç unsuru içeren bir olaya neden olan ya da olaydan etkilenen kişilerle ilgili önceden sahip olduğumuz olumlu/olumsuz bilgilerin ya da önyargıların bellek hatalarını, tanıgın olayları geri çağırma (tepki süresi) performansını ve tanıgın bu kişilerle ilgili ahlaki yargılarını nasıl etkilediğini görmek amacıyla tasarlanmıştır. Suç unsuru içeren bir film seçilmiş ve katılımcılarda önyargı etkisini ölçümlemek için filmin içeriğine uygun ön bilgi metni hazırlanmıştır. Nötr, olumlu ve olumsuz olarak hazırlanan üç farklı ön bilgi metni, film gösteriminden önce katılımcılara sunulmuş ve

sonrasında film gösterilmiştir. Ve son olarak hazırlanan tanıma testiyle katılımcıların bellek hataları, ahlaki kararları ve tepki süreleri ölçülmüştür.

Farklı ön bilgi metni (nötr-olumlu-olumsuz) okumuş olan katılımcıların, tanıma testiyle ölçümlenen bellek hataları, bellek hatalarını belirlemede harcadıkları tepki süreleri, kaynak izleme ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

4.2.2. Yönlendirilmiş Sorulara İlişkin Bulguların Tartışılması

Olay sonrası yanlış bilginin bellek üzerinde etkisini çalışan Loftus ve ark. (1978); yaptıkları klasik bir çalışmada, olay sonrasında verilen yanlış bilginin orjinal anıyı değiştirip değiştiremeyeceğini incelemişlerdir. Katılımcılara bir trafik kazasını anlatan slaytlar gösterilmiş ve iki grup oluşturulmuştur. Gruplardan birine olayla ilgili yanlış bilgi verilmiş, diğerine herhangi bir olay sonrası bilg verilmemiştir. Yanlış bilgi verilen grupta, katılımcıların gördüklerini doğru tespit etme oranı % 41 olmuştur. Diğer bir deyişle, olaydan sonra kendilerine yanlış bilgi verilen katılımcıların yarısından fazlası, sonradan karşılaştıkları yanlış bilgiyi daha fazla hatırlamışlardır. Bu bilgi, adli mekanizmalara, olay sonrasında karşılaşılan bilgilerin bellekte değişikliğe neden olabileceğine ve görgü tanıklarının yanıltılabileceğine dair bir fikir vermiştir.

Olay sonrası bilgi etkisini çalışan araştırmalar, olay sonrasında herhangi bir bilgiye maruz kalmanın, olayla bağlantılı olan orjinal belleği etkilediğini ortaya koymaktadır. Görgü tanığına herhangi bir şekilde yeni bir bilgi geldiğinde, bu bilgilerin tanığın ifadesinde değişikliğe neden olduğu görülmüştür (Loftus, 1996; Loftus ve Hoffman, 1998; Wright ve Loftus, 1998). Ve yeni bir bilgiyle karşılaşan görgü tanığının, orjinal anıyla ilgili hatırladıkları bozulabilir ya da değişikliğe uğrayabilir. Bu durumun özellikle adli mekanizmalarda önemli sonuçları olabilir. Çünkü görgü tanığının gözlemleri orjinalliğini yitirmiş ve tanık olduğu olaya yönelik belleği değişikliğe uğramıştır (Er ve ark., 2005). Ancak bu aşamada, görgü tanığı, çoğu zaman yeni bilginin farkında olamayabilir ve verdiği ifadenin doğruluğuna inanmaya devam edebilir. (Schreiber ve ark., 2003).

Yapılan araştırmalarda, katılımcılarda olay sonrası yanlış bilgi etkisi yaratmanın bir başka yolu, yönlendirilmiş sorular yöneltmektir. Herhangi bir yönlendirme içeren soruya (örn. iskeleye bağlı “kayıktaki balıkçıyı” gördünüz mü?) verilen yanıtlarda, böyle bir yönlendirme içermeyen sorulara (örn. iskeleye bağlı “kayıtta balıkçı” gördünüz mü?) göre aslında olmayan nesneler için çok daha fazla oranda “evet” cevabı verildiği, pek çok çalışmada gösterilmiştir (Loftus, 1977; Loftus ve ark., 1978). Adli vakalarda ise çoğu zaman emniyet tarafından yapılan sorgulamalarda olay sonrası yanlış bilgi etkisi ortaya çıkabilmektedir. Hatta yönlendirilmiş sorular, tanık ya da sanıkların ifadelerini çürütmek için özellikle tercih edilebilmektedir. Dolayısıyla, adli psikoloji alanyazınında, yönlendirilmiş soruların yer aldığı araştırmalar oldukça önem taşımaktadır (Er ve ark., 2005).

Tanıma testi içerisinde değerlendirilmiş olan yönlendirilmiş soru türüne göre katılımcıların doğru tanıma oranlarında anlamlı bir farklılık görülürken; geri çağırma da harcadıkları tepki süreleri ve güven kararları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Doğru tanıma oranlarında görülen anlamlılık araştırma bulgularıyla uyumludur (Loftus, 1977; Loftus ve ark., 1978; Loftus, 1996; Loftus ve Hoffman, 1998; Wright ve Loftus, 1998).

Yönlendirilmiş soru grubunda bellek hatalarında anlamlı bir fark olması ve yönlendirilmiş soruları yanıtlayan katılımcıların daha çok bellek hatası yapması; ancak aynı katılımcıların güven kararlarında herhangi bir farklılık görülmemesi Schreiber ve arkadaşlarının (2003) yaptığı araştırma bulgularıyla uyumludur. Buna göre, yönlendirilmiş sorularla manipüle edilen olay sonrası bilgi etkisinin ya da yeni bilginin katılımcı tarafından fark edilmediği ve ifadesine duyduğu güvenin değişmediği ortaya konulmuştur.

4.2.3. Ahlaki Yargı Kararlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Görgü tanıklığını etkileyen etmenlerden bir diğeri ise tanık olduğumuz olayı nasıl yorumladığımızı etkileyen önyargılardır (Loftus 1996). Önyargı, insan davranışının sık sık olumsuz sonuçlara yol açabilen yıkıcı yönlerinden biri olabilir.

Tarihteki en yıkıcı örneklerinden birine, ırksal önyargı ile kendini gösteren Yahudi soykırımını gösterilebilir. Ancak, gerçekte, hemen hemen her etnik veya ırksal grup, bireysel ya da grup olarak önyargı kurbanı olmuştur. Örneğin, eşcinsellere yönelik önyargıyı inceleyen bir çalışmada, katılımcılara sözde bilimsel olan iki çalışma okutulmuştur. Bu makalelerden birinde, eşcinselliğin psikolojik rahatsızlıklarla ilişkili olduğu, diğesinde ise psikolojik rahatsızlıklarla ilişkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonucunda, eşcinsellere karşı en önyargılı davranan katılımcıların, kötüleyici çalışmaya çok daha olumlu tepkiler verdiği görülmüştür (Taylor ve ark., 2007). Çoğunlukla grup üyeliği temelinde ele alınan önyargı kavramı, bireysel olarak da değerlendirilebilir. Bu çalışmada ele alınan değişkenlerden biri olan ahlaki yargı, bunun örneklerinden biridir. Birçok sosyal biliş süreci gibi, hemen hemen otomatik ve farkında olmasızın gerçekleşir.

Araştırmalardan elde edilen genel yargılar da, diğer bireyleri ne kadar kolay değerlendirebildiğimiz yönündedir (Gilbert ve Malone, 1995; Goodwin ve ark., 2014; Todorov ve ark., 2008). Bu durum, yapmış olduğumuz bu değerlendirmelerin, verdiğimiz kararlarda ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle adli süreçlerde, hangi durum veya düşünceden ne kadar etkilendiğimiz hakkında bilgi sahibi olabilmek, adli psikoloji açısından oldukça önem taşımaktadır. Önyargıların tanıklığı nasıl etkilediği üzerine yapılan bir araştırmada; bir grup katılımcıya, içerisinde suç unsuru barındıran bir metin gösterilmiştir. Suç olarak nitelendirilen bir olayla ilgili katılımcılardan bazılarına, yapılan olumsuz eylemin kasıtlı olmadığı ve bu adamın aslında iyi bir insan olduğu; bazılarına ise, olumsuz eylemin kasıtlı olduğu, adamın benzer davranışlarda daha öncede bulunmuş olduğu ve bu durumdan hiç de rahatsız olmadığı bildirilmiştir. Ve son olarak kontrol grubunu oluşturan katılımcılara hiçbir ek bilgi verilmemiştir. Yaklaşık bir hafta sonrasında, katılımcılara ulaşılmış ve olayda bahsi geçen olumsuz eylemle ilgili sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda, adam hakkında olumsuz bilgi verilen grubun, adamın gerçekleştirdiği olumsuz eylemi çok daha fazla abarttığını göstermiştir. Sonuç olarak katılımcılar üzerinde oluşturulan önyargının, kişinin düşüncelerini ve olay belleğine ilişkin ifadelerini etkilediği ortaya konmuştur (Pizarro, 2006).

Bu bilgiler ışığında, herhangi bir adli olaya karışmış kişiler hakkında önceden bilgi sahibi olmanın kişilerin ahlaki olarak yargılanmasında olumsuz bir katkı sağladığı görülmektedir. Araştırmamızın bulguları bu sonucu desteklemekle birlikte, alanyazında yapılan araştırmalar daha çok olay gerçekleştikten sonra, olay sonrası bilgi ya da yönlendirme şeklinde yapılan manipölasyonlarla bu sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmada ise, diğerlerinden farklı olarak, gerçek hayatta görgü tanığı olan insanların önceden bilgi sahibi olduğu ya da tanıdığı insanlara tanıklık yapmalarından yola çıkarak, kişiler hakkında nötr, olumlu ve olumsuz bilgi verilerek farklı bir deney deseni oluşturulmuştur. Olumsuz önbilgi metninde videodaki ana karakter hakkında olumsuz kişilik özelliklerinin sunulması, katılımcıların bu karakter hakkında daha çok ahlaki yargı kararı vermelerine ve önyargılı davranmalarına neden olmuştur. Bu araştırma bize, özellikle adli mekanizmaların, görgü tanıklığını kabul ettiği kişilerin tanıklık yapacakları kişiyle herhangi bir ilişkilerinin olup olmadığına, varsa bu durumun bellek ve yargılama hatalarına yol açabileceğini göstermektedir.

Farklı önbilgi metni türüne göre katılımcıların, tanıma testiyle ölçümlenen kişilere yönelik ahlaki yargı düzeyi anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Post Hoc testi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırma sonuçlarına göre, olumsuz önbilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı kararlarında yapmış oldukları hataların, nötr ve olumlu önbilgi metni okumuş olan katılımcılardan anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Nötr önbilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı sürecinde yapmış oldukları hataların düzeyi ise, olumlu önbilgi metni okumuş olan katılımcılardan daha yüksektir. Bu sonuç, araştırma denencesini doğrulamaktadır. Ancak nötr ve olumlu önbilgi metnini okumuş olanlar arasında görülen anlamlı fark, katılımcılar üzerinde oluşturulan olumsuz önyargı kadar olumlu önyargının da insanları etkilediği, var olan durumu abartmanın aksine, hafifletici bir etki yarattığı şeklinde yorumlanabilir.

Benzer şekilde, ahlaki yargı kararlarında harcadıkları tepki süreleri de, önbilgi metni türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Post Hoc testi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırma sonuçlarına göre, olumsuz ön bilgi metni okumuş olan katılımcıların ahlaki yargı kararlarında harcamış oldukları tepki süresi, nötr ve olumlu ön bilgi metni okumuş olan katılımcılardan anlamlı olarak daha yüksektir. Bu durum, olumsuz önyargı yaratılan katılımcıların, olay belleklerine dönüş yaptıklarında, düşüncelerini doğrulayacak ipuçları aradıkları veya haklı olduklarını gösteren kanıtlara ihtiyaç duymaları ve böylece daha çok zaman harcamaları şeklinde değerlendirilmiştir. Nötr ön bilgi metni ile olumlu ön bilgi metni okumuş olan katılımcılar arasında tepki süreleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.2.4. Cinsiyete İlişkin Bulguların Tartışılması

Bir kişinin cinsiyeti, o kişiye ilişkin algımızı, ona ve davranışlarına ilişkin değerlendirmemizi nasıl etkiler? Araştırmalara göre kadın ve erkeğin ne olduğuna ilişkin inançlarımız, insanlar hakkındaki algılarımızda veya onların edimleriyle ilgili değerlendirmelerimizde yanlılıklara neden olabilir. Cinsiyetler arasında duygu ve düşünceler açısından farklılıklara yol açabilir (Taylor ve ark., 2007).

Bu farklılıklara yol açan etmenlerden birisi cinsiyet rolleridir. Cinsiyet rolleri, kadının ve erkeğin sosyal olarak tanımlanmış cinsiyet özelliklerine göre toplum içinde üstlenmesi beklenen roller, sahip olması istenen davranışlar, tutumlar ve özelliklerdir (Bem, 1984). Cinsiyet rolleri, geleneksel-sosyal normlar ve kadın-erkek arasındaki güç eşitsizliği ile yakından ilişkilidir (Prentice ve Carranza, 2002). Kadınlar dünyasına ait olan atıflar, genel olarak duygularını belli etme, sevgiyi açıkça dillendirme, sıcak ve şefkatli olma etrafında yoğunlaşır (Ickes, 1993). Saldırgan, hırslı, analitik, zorlayıcı, rekabetçi olma, kendi fikirlerini savunabilme, güçlü, baskın, bağımsız, kolay karar verebilme, kendine güvenme, gerektiğinde risk alma gibi özellikler erkekler dünyasına ait cinsiyet atıfları olarak kabul edilir (Prentice ve Carranza, 2002). Kadına ve erkeğe atfeden bu özellikler, onların duygu, düşünce ve davranış biçimleriyle yakından ilişkilidir. Bu durum, görgü tanıklığı veya bellek çalışmalarında da kendini gösterebilmektedir.

Cinsiyet değişkenini ele alan çalışmaların bazıları cinsiyetler arası farklılıkların, hatırlama ya da tanıma performansını, görev tanımı ve içeriğine de bağlı olarak olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır (Brace ve Westcott, 2002; Horgan ve ark., 2004; Lindholm ve Christianson, 1998; Wang, 2013). Benzer şekilde bazı araştırmalar, görevin içeriğine bağlı olarak verilen yanıtı duyulan güven derecesinin de cinsiyetler arasında farklılaşabileceğini ortaya konmuştur (Areh, 2011). Ancak, bunun aksine görgü tanıklığı açısından kadınların ve erkeklerin performansları arasında böyle bir farklılığın olmadığını iddia eden araştırmalar da bulunmaktadır (Butt ve ark., 1995). Bu çalışmada ise, bazı değişkenlerde cinsiyetler arasında anlamlı farklılık görülürken bazılarında herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Bu araştırmada, tanıma testi içerisinde yer verilmiş olan soru içeriklerine (tanık, maktul, katil, evre) göre “tanıkla ilgili sorular” grubunda erkeklerin bellek hatalarının, kadınların bellek hatalarından anlamlı olarak yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, videoda yer alan görgü tanığının cinsiyetinin kadın olması ve erkeklerin kadınlara oranla daha fazla bellek hatası yapmaları, kadınların kendi cinsiyetinden olanı hatırlama yanlılığı kavramı ile açıklanmaktadır (Shaw ve Skolnick, 1994; Yarmey, 1993; Wang, 2013). Bu bulgu diğer araştırma bulgularınBenzer şekilde, “maktulle ilgili sorular” grubunda erkeklerin bellek hatalarının, kadınların bellek hatalarına göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu alanyazını destekler niteliktedir. Örneğin, Areh’e göre (2011), genel olarak kadın ve erkeklerin ayrı ayrı görgü tanıklığına başvurulduğunda kadınlar, kurban/mağdur ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler verirken; erkekler olay ve mekanla ilgili bilgiler verdiği ifade edilmiştir.

“Katille ilgili sorular” grubunda ise, kadınların bellek hatalarının erkeklerin bellek hatalarına göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Bu konuda yapılan bir çalışmada, kadınların, sanıkla ilgili daha az miktarda detay verirken, mağdur ile ilgili daha çok ayrıntı verdiklerini ne sürmüşlerdir (MacLeod ve Shepherd, 1986). Yarmey (2003) ise kadınların ve erkeklerin tanıklık sürecinde dikkatini çeken öğeler birbirinden farklı özellikler taşıdığını ifade etmiştir. Buna göre kadınlar, farklı detaylara odaklanıp, o

bilgileri daha iyi saklayıp hatırlayabilmektedir. Diğer yandan erkekler ise kendi ilgi alanında bulunan detayları daha iyi hatırlayabilmektedir.

Horgan ve ark. (2004), kadınların yönlendirici bilgidен erkeklere göre daha çok etkilenmesine karşın bu etkinin, yönlendirici bilginin belirli bir detayı ile ilgili olmadığını ve çeşitli türlerde olabildiğini ortaya koymuşlardır. Ancak bu çalışmada, tanıma testi içerisinde yer verilmiş olan hata türlerine (yönlendirme, bellek, güven, ahlak) göre “yönlendirme sorularında hata yapan” grupta kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir. Benzer şekilde, “bellek hataları yapan” grupta kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir. “Çevreyle ilgili sorular” grubunda da herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir.

Tanıklık güvenilirliği açısından bakıldığında ise kadınların, erkeklere oranla daha güvenilir bir yönde görgü tanıklığı yaptığı ifade edilmektedir (Areh, 2011). Bu araştırmada da, “Güven derecesi” grubunda elde edilen bulgular Areh (2011)’in çalışmasını destekler niteliktedir. Erkeklerin verdikleri yanıtı duydukları güven derecesinin, kadınların verdikleri yanıtı duydukları güven derecesinden anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, “ahlaki yargı kararları” grubunda ise erkeklerin ahlaki yargılamalarının, kadınların ahlaki yargılamalarından anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum ise, erkeklerin ahlaki yargı sürecinde olayı bütüncül olarak değerlendirmekte daha zayıf oldukları ve kadınlara göre çok daha hızlı bir yargılama yaptıkları düşünülmektedir. Bu bulgunun erkeklere atfedilen cinsiyet rolleriyle uyumlu olduğu değerlendirilmektedir. Ancak alanyazında bu bulguyu destekleyecek herhangi bir sonuca rastlanmamıştır.

4.3. Sonuçların Adli Psikoloji Açısından Tartışılması

Görgü tanıklığı ve bellek araştırmalarında ifade edildiği gibi, görgü tanığının bellek bildirimlerinin her zaman güvenilir olmadığı ve bu durumun pek çok insan üzerinde derin etkiler bıraktığı görülmektedir. Bu nedenle, gerçek suç olaylarına ilişkin sorgulamalarda, bir görgü tanığının bellek bildirimlerinin doğruluğunu değerlendirmek, adli mekanizmalar açısından oldukça önemlidir. Görgü tanığının

kendisinden ya da olaydan kaynaklanan, ancak kontrol edilemeyen pek çok faktör, ifadenin doğruluğunu etkileyebileceği gibi adli ya da yasal sistemle ilgili olan ve kontrol edilebilen pek çok faktör de aynı şekilde ifadenin doğruluğunu etkileyebilmektedir. Bu nedenle, adli mekanizmalarda görev alan yetkililerin bu süreçler hakkında bilgi sahibi olması ve uygulama alanında gerekli önlemleri almaları gerekmektedir.

Bu çalışma sonucunda, uygulama alanında görev alan yetkililerin görgü tanıklığı ile ilgili göz önünde bulundurulması gereken birkaç önemli nokta bulunmaktadır:

Tanığın olaya maruz kalma süresi: Görgü tanığına sorulması gereken ilk sorulardan birisi, belki de olayın ne kadarına tanık olduğudur. Çünkü olayı baştan sona kadar gözlemleyebilmenin veya olayı anlamlandırabilecek kadar olaya maruz kalmanın tanığın ifadesinin doğruluğu üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.

Tanığın olayı görme mesafesi ya da ortamdaki ışık miktarı: Tanığın ifadesinin doğruluğu etkileyecek bir diğer faktörlerden birisi, olayı ne kadar yakından görebildiği, ortamdaki kişileri algılayıp kodlayabilecek kadar yeterli ışık miktarının olup olmadığıdır. Çünkü bu faktörlerden kaynaklı herhangi bir belirsizlik tanığın zihnindeki boşlukları olaydan önce ya da sonra edindiği bilgilerle doldurmasına neden olabilmektedir.

Tanığın ve olayda yer alan diğer kişilerin cinsiyeti: Tanığın kendi cinsiyetinden olanı hatırlama yanlılığı, araştırmalarca ortaya konulmuş bir bulgudur. Tanığın cinsiyeti, olay anında kodlanan bilgilerin niteliğini veya niceliğini etkileyebilmektedir.

Tanığın olay hakkındaki bilgisine ne kadar süre sonra başvuruldu: Aradan geçen zaman ve hatırlama arasındaki negatif ilişki, tanığın ifadesinin doğruluğunu etkileyebilmektedir. Bu nedenle olayın yaşanmasından ifadenin alınmasına kadar geçen süre veya ifadenin ne kadar sonra alındığı oldukça önemlidir.

Tanığın olay sonrasında kiminle konuştuğu veya ne yaptığı: Olay sonrası bilgi etkisi görgü tanıklığı çalışmalarında en çok ele alınan konulardan birisidir. Tanık üzerinde yarattığı etki pek çok kez kanıtlanmıştır. Bu nedenle, tanığın olay sonrasında kimlerle konuştuğu, hangi kaynaklarla temas kurduğu, olay hakkında başkalarından herhangi bir bilgi alıp almadığı verilen ifadenin doğruluğunu etkilemektedir.

Tanığın sorgulanma şekli: Olay sonrası bilgi etkisi olarak sayılan yönlendirme soruları veya tanığı sorgulama şekli, etkisi gösterilmiş bir diğer özelliklerden birisidir. Ancak sistem içerisinde bazen bilinçli bir yöntem olarak kullanılabilmektedir. Bu nedenle tanık üzerinde nasıl etkiler bıraktığı ve ifadenin doğruluğunu olumsuz etkileyebileceği özellikle vurgulanmalıdır.

Tanığın verdiği ifadeye duyduğu güven derecesi: Tanığın, kendinden emin bir şekilde gördüklerini anlatması bazen adli sistem içerisinde yer alan kişiler üzerinde olumlu bir etki yaratabilir. Ancak araştırmalar, bu durumun aksini göstermekte, ifadeye duyulan güven derecesinin ifadenin doğruluğuyla ilişkili olmadığı belirtilmektedir.

Tanığın olayda yer alan kişilerler hakkında sahip olduğu bilgiler: Tanığın olayda yer alan kişi veya kişiler hakkında sahip oldukları önyargılar, alanda sık çalışılan konulardan olmamakla birlikte olumlu veya olumsuz önyargının lay belleğine ilişkin belirsiz durumların abartılmasına ya da çarpıtılmasına neden olmakta ve ifadenin doğruluğunu etkileyebilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, görgü tanığı belleğine ilişkin Türk alanyazınında var olan az sayıda çalışmaya katkı sağlaması ve görgü tanığı belleğinin farklı bir yönüne dikkat çekmesi amacıyla önem taşımaktadır. Araştırmada ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tercih edilmesindeki temel amaç ise görgü tanıklarının ahlaki yargı kararlarına neden olan faktörlerin ne olabileceği ve hangi koşullarda ahlaki yargılama yaparak tanıklıklarını etkileyebileceğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, gerekli adli koşulları oluşturabilmek için katılımcılara, adli bir olayın yer aldığı kısa filmler belirlenmiştir. Birinci deneyde, film üzerinde yapılan manipülasyonla olaya maruz kalma süresi değişimlenmiş ve filmde yer alan kritik maddelerin yer aldığı olay sonrası hikaye metni katılımcılar tarafından okunmuştur. Son olarak da katılımcılar, bellek, olay sonrası bilgi ve ahlaki yargı kararlarının değerlendirildiği tanıma testini yanıtlamışlardır. İkinci deneyde ise ahlaki yargı değişiminin farklı bir yönü, adli bir olayın içinde yeralan kişilere yönelik, önceden bilgi sahibi olmanın tanıklığı nasıl etkileyeceğine yer verilmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle nötr, olumlu ve olumsuz ön bilgi metinleri katılımcılar tarafından okunmuş, sonrasında yine adli bir olayın yer aldığı farklı bir kısa film katılımcılara izletilmiştir. Ve ardından bellek hataları, yönlendirilmiş sorular ve ahlaki yargı kararlarının değerlendirildiği tanıma testini yanıtlamışlardır. İki çalışmada da ortak olarak tepki süresi ölçülmüş ve ahlaki yargı kararlarının sonuçları ele alınmıştır.

Yukarıda bahsedilen amaçlara uygun olarak tasarlanan araştırmanın bulguları alanyazınında yer alan bilgilerle karşılaştırıldığında, alan yazındaki çalışmaları bazı açılardan desteklediği görülmüştür. Birinci deneyde, videoda yapılan manipülasyonla ölçümlenen maruz kalma süresine göre bellek hatalarında ve geri çağırmada ölçülen tepki süresi bulguları alanyazını desteklemektedir. Olay sonrası bilgi olarak ölçülen kritik maddelerde elde edilen bulgular ise hatalı hikayeyi okuyan grubun, orjinal hikayeyi gruptan daha çok hata yaptığını ortaya koymuştur. Bu sonuç alanyazındaki sonuçlarla uyumludur. İkinci deneyde ise tanıklık yapacak olan kişilerin tanık olacakları olay ya da kişilerle ilgili sahip oldukları önyargıların tanıklıklarını ve ahlaki yargı kararlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak görgü tanıklığı sürecinde, ahlaki yargı kararlarının, suçlunun ceza almasına ya da mahkum edilmesine neden olabilecek şekilde, tanıkların o kişi hakkındaki düşüncelerini değiştirebileceği, onları daha kolay yargılayıp değerlendirebileceklerini, eylemlerinin olumsuzluk dereceleri arttırabilecekleri gibi bulgular elde edilmiştir. Uluslararası alanyazında daha sık yer alan bu konuya, Türk alanyazınında çok yer verilmemiştir. Bu nedenle bu çalışma, bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Özellikle adli uygulamalar konusunda göz önünde bulundurulması gereken hususlardan biri olduğu düşünülmektedir. Çünkü bir görgü tanıklığının güvenilir olması için herhangi bir önyargıdan uzak, mümkün olduğunca somut ve tarafsız özelliklere yer verecek şekilde gerçekleştiğinden emin olmamız gerekmektedir. Ancak bu koşulu sağlayabilmek ve adli psikoloji alanına anlamlı bir katkı sunabilmek için konunun farklı açılardan ele alınıp çok yönlü incelenmesi gerekmektedir. Yeni yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayabilmesi için araştırmada var olan bazı sınırlılıkların ifade edilmesi gerekmektedir.

Öncelikle, iki farklı deney deseni oluşturulmuş olması dikkat çeken bir konu olmakla birlikte, ahlaki yargı kararlarına neden olabilecek koşulları oluşturabilmek ve aynı zamanda bu koşulların gerçek hayata olan benzerliğini sağlayabilmek adına böyle bir karar alınmıştır. Ancak gelecek araştırmalarda, tek bir deney desenin farklı koşulları oluşturularak bu konu yeniden ele alınabilir, böylece aynı katılımcıların farklı koşullarda verdikleri ahlaki yargı kararları üzerine bilgi edinilebilir.

Bellek hataları ve ahlaki yargı kararlarını ölçebilmek adına oluşturulmuş olan tanıma testinin tek bir ölçüt olarak belirlenmesi ise ikinci bir kısıtlılık oluşturabilir. Alanyazında ele alınan bellek araştırmalarında tanıma testi ve bağımsız bellek bildirimleri çoğu zaman beraber ele alınmaktadır. Ancak bu çalışmada önemli bir yer tutan tepki süresi veya işlemeleme performansını inceleyebilmek için değerlendirme sadece tanıma testiyle sınırlandırılmıştır.

Bir diğer sınırlılık her iki deney çalışmasında cinsiyet değişkeninin ele alınamamış olmasıdır. Cinsiyete dayalı veriler sadece ikinci deneyden elde edilmiştir.

Bu durumun sebebi, katılımcıların cinsiyete göre eşit bir dağılım göstermemiş olmasıdır.

Araştırmanın temel değişkenlerinden birisi olan ahlaki yargı kararlarının ölçümlenmesi her iki deneyde eşit koşullarda sağlanmamıştır. Bu durumun sebebi ise birinci deneyde bağımsız değişken olan video türünün her iki grupta eşit sorular sorulmasına engel oluşturmasıdır. Örneğin “Sizce kadın ahlaki açıdan olumsuz bir davranış sergilemiş midir?” sorusunun cevabı ilk videoda “hayır” iken, ikinci videoda açık bir şekilde “evet” olacaktır. Bu nedenle, sadece ikinci gruba “ahlaki yargı kararlarını” hakkında bilgi almamızı sağlayacak bir soru daha yöneltilmiştir.

Bu çalışmada yer alan katılımcıların sadece üniversite öğrencilerinden oluşması bu çalışmanın bir sınırlılığıdır. Bu çalışmanın toplumda, farklı yaş ve eğitim gruplarıyla da tekrarlanması, sonuçlarının genelleme yapılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda, yapılacak yeni araştırmalarda daha büyük örneklerin tercih edilmesi söz konusu bulguların geçerlik ve güvenilirliğini artıracaktır.

ÖZET

Görgü Tanıklığında, Ahlaki Yargı Değişiminin Bellek Hataları ve Tanığın İşleme Performansı Üzerine Etkisi

Adli mekanizmalarda görgü tanığı önemli bir rol oynamaktadır. Birçok ülkede, masum kişiler, görgü tanığının verdiği yanlış ifade yüzünden hüküm giymektedir. Ayrıca görgü tanıklığı alanyazınında yapılan birçok araştırma, orjinal anı ile ilgili maruz kalınan yanlış bilginin belleği yanılttığını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı ise orjinal olay ile ahlaki yargı arasındaki ilişkiyi test etmek ve olay öncesi ya da olay sürecinde ahlaki yargıyla ilişkili yanlış bilginin bellek hatalarına olan etkisini saptamaktır.

Çalışma, ilk aşamasında 80, ikinci aşamasında 60 olmak üzere toplam 140 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Öncelikle üniversite öğrencilerinden yazılı onam alınmış ve araştırma ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan Tanıma Testi, SuperLab 4.0 programı ile katılımcılara uygulanmış ve farklı sürelerle sahip aynı video izletilmiş ve olayın doğru ve hatalı olarak anlatıldığı olay sonrası hikaye okutulmuştur. Ardından hazırlanan tanıma testi ile katılımcıların bellekleri ve tepki süreleri test edilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında, olayın ahlaki boyutu ele alınmış, olumlu, olumsuz ve nötr olarak anlatıldığı ön bilgi metni okutulmuş ve belirlenen video izletilmiştir. Ardından tuzak soruların bulunduğu bir tanıma testi ile katılımcıların bellekleri ve tepki süreleri test edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, ahlaki yargı değişimine neden olan durumların bellek hatalarında ve görgü tanıklığında etkili olduğu bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ahlaki Yargı, Bellek Hataları, Görgü Tanıklığı, Olay Sonrası Bilgi, Ön bilgi, Tepki Süresi.

SUMMARY

Effects of the moral judgement changing on the memory illusions and reaction performance in the eyewitness

Witnesses play an important role in forensic mechanisms. In many countries, innocent people are convicted of false testimony given by the eyewitness. In addition, many studies in the eyewitness literature show that the false information about the original memory is misleading. The aim of this study is to test the relationship between the original event and moral judgment and to determine the effect of false information related to moral judgment on memory errors before or during the event. The study was conducted with a total of 140 university students, 80 in the first stage and 60 in the second stage. First of all, written consent was obtained from university students and the research was explained in detail. The Recognition Test prepared by the researcher was applied to the participants with the SuperLab 4.0 program and the same video of different periods was watched and the story was told after the event where the event was told correctly and incorrectly. Then, the memory and response times of the participants were tested with the recognition test.

In the second stage of the study, the moral dimension of the event was discussed, the text of the prior knowledge was described as positive, negative and neutral and the video was watched. Then, the participants' memory and response times were tested with a recognition test with trap questions. According to the results of the study, it was found that the situations that caused the change of moral judgment were effective in memory errors and eyewitness testimony.

Keywords: Eyewitness, Foreknowledge, Mistake of memory, Moral Judgement, Post-event Information, Reaction Time.

KAYNAKLAR

- ALPAR G. (2005). *Olay Sonrası Bilgi ve Tekrarın Görgü Tanığının Bellek Performansı ve Fenomenolojik Farkındalığı Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- ALPAR G. (2017). Adli İfadelerde Bellek Yanılsamaları. *Adli Psikolojide Gözlem-Görüşme ve Psikolojik Değerlendirme*. Durak E.Ş. (Ed.), Durak M. (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 187-209
- ALPAR, G., ER, N., BOYRAZ, F. U. (2007). Görgü tanıklığında bellek hataları: Olay sonrası bilginin ve tuzak soruların hatırlama ve kaynak izleme üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, **10**(20): 1-17.
- ANTHONY, T., COPPER, C., MULLEN, B. (1992). Cross-racial facial identification: A social cognitive integration. *Personality and Social Psychology Bulletin*, **18**(3): 296-301.
- AREH, I. (2011). Gender-related differences in eyewitness testimony. *Personality and Individual Differences*, **50**(5): 559-563.
- AYERS, M. S., REDER, L. M. (1998). A theoretical review of the misinformation effect: Predictions from an activation-based memory model. *Psychonomic Bulletin & Review*, **5**(1): 1-21.
- BADDELEY, A. D. (1976). *The psychology of memory*. New York.
- BAILIS, K. L., MUELLER, J. H. (1981). Anxiety, feedback, and self-reference in face recognition. *Motivation and Emotion*, **5**(1): 85-96.
- BARGH, J. A., CHEN, M., BURROWS, L. (1996). Automaticity of social behavior: Direct effects of trait construct and stereotype activation on action. *Journal of personality and social psychology*, **71**(2): 230.
- BEM, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of consulting and clinical psychology*, **42**(2), 155.
- BJORKLUND, D. F., CASSEL, W. S., BJORKLUND, B. R., BROWN, R. D., PARK, C. L., ERNST, K., OWEN, F. A. (2000). Social demand characteristics in children's and adults' eyewitness memory and suggestibility: The effect of different interviewers on free recall and recognition. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, **14**(5): 421-433.
- BOND, R., SMITH, P. B. (1996). Culture and conformity: A meta-analysis of studies using Asch's (1952b, 1956) line judgment task. *Psychological bulletin*, **119**(1): 111.

- BORNSTEIN, B. H., DEFFENBACHER, K. A., PENROD, S. D., MCGORTY, E. K. (2012). Effects of exposure time and cognitive operations on facial identification accuracy: A meta-analysis of two variables associated with initial memory strength. *Psychology, Crime & Law*, **18**(5): 473-490.
- BRAINERD, C. J., REYNA, V. F. (2002). Fuzzy-trace theory and false memory. *Current Directions in Psychological Science*, **11**(5): 164-169.
- BRAINERD, C. J., REYNA, V. F. (2004). Fuzzy-trace theory and memory development. *Developmental Review*, **24**(4): 396-439.
- BRAJE, W. L., KERSTEN, D., TARR, M. J., TROJE, N. F. (1998). Illumination effects in face recognition. *Psychobiology*, **26**(4): 371-380.
- BREWER, N., BURKE, A. (2002). Effects of testimonial inconsistencies and eyewitness confidence on mock-juror judgments. *Law and Human Behavior*, **26**(3): 353-364.
- BRIGHAM, J.C., MAASS, A., SNYDER, L.D., SPAULDING, K. (1982). Accuracy of eyewitness identifications in a field setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, **42**(4): 673.
- BRIGHAM, J. C., WOLFSKEIL, M. P. (1983). Opinions of attorneys and law enforcement personnel on the accuracy of eyewitness identifications. *Law and Human Behavior*, **7**(4): 337-349.
- BRIGHAM, J. C., BENNETT, L. B., MEISSNER, C. A., MITCHELL, T. L. (2014). The influence of race on eyewitness memory. *Memory for People*, **2**: 257-282.
- BROWN, S. C., CRAIK, F. I. (2000). Encoding and retrieval of information. *The Oxford handbook of memory*, 93-107.
- BUSEY, T. A., LOFTUS, G. R. (2007). Cognitive science and the law. *Trends in cognitive sciences*, **11**(3): 111-117.
- CARLSON, C. A., YOUNG, D. F., WEATHERFORD, D. R., CARLSON, M. A., BEDNARZ, J. E., JONES, A. R. (2016). The influence of perpetrator exposure time and weapon presence/timing on eyewitness confidence and accuracy. *Applied Cognitive Psychology*, **30**(6): 898-910.
- CHRISTIANSON, S. A. (1992). Emotional stress and eyewitness memory: a critical review. *Psychological bulletin*, **112**(2): 284.
- CLARK, S. E., MARSHALL, T. E., ROSENTHAL, R. (2009). Lineup administrator influences on eyewitness identification decisions. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, **15**(1): 63.
- COLLINS, A. M., QUILLIAN, M. R. (1969). Retrieval time from semantic memory. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, **8**(2): 240-247.

- CONTI, R. P. (1999). The psychology of false confessions. *The Journal of Credibility Assessment and Witness Psychology*, 2(1): 14-36.
- COOK, G. I., MARSH, R. L., & HICKS, J. L. (2003). Halo and devil effects demonstrate valenced-based influences on source-monitoring decisions. *Consciousness and cognition*, 12(2), 257-278.
- CUTLER, B. L., PENROD, S. D., MARTENS, T. K. (1987). The reliability of eyewitness identification. *Law and Human Behavior*, 11(3): 233-258.
- CUTLER, B. L., PENROD, S. D., DEXTER, H. R. (1990). Juror sensitivity to eyewitness identification evidence. *Law and Human Behavior*, 14(2): 185-191.
- DEFFENBACHER, K. A., BORNSTEIN, B. H., PENROD, S. D., MCGORTY, E. K. (2004). A meta-analytic review of the effects of high stress on eyewitness memory. *Law and human behavior*, 28(6): 687-706.
- DOUGLASS, A. B., STEBLAY, N. (2006). Memory distortion in eyewitnesses: a meta-analysis of the post-identification feedback effect. *Applied Cognitive Psychology*, 20(7): 859-869.
- DUNNING, D., MEYEROWITZ, J. A., HOLZBERG, A. D. (1989). Ambiguity and self-evaluation: The role of idiosyncratic trait definitions in self-serving assessments of ability. *Journal of personality and social psychology*, 57(6): 1082.
- DUNNING, D., PERRETTA, S. (2002). Automaticity and eyewitness accuracy: A 10-to 12-second rule for distinguishing accurate from inaccurate positive identifications. *Journal of Applied Psychology*, 87(5): 951.
- EAKIN, D. K., SCHREIBER, T. A., SERGENT-MARSHALL, S. (2003). Misinformation effects in eyewitness memory: The presence and absence of memory impairment as a function of warning and misinformation accessibility. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 29(5): 813.
- EISEN, M. L., MORGAN, D. Y., MICKES, L. (2002). Individual differences in eyewitness memory and suggestibility: Examining relations between acquiescence, dissociation and resistance to misleading information. *Personality and Individual Differences*, 33(4): 553-571.
- ER, N. (2005). Bellek izi ve kanıtlarının adalet sistemi içindeki rolü: kodlama, hatırlama ve bildirme. *Adli Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 9-21.
- ER, N., ALPAR, G., UÇAR, F. (2005). Görgü Tanığının Bellek Yanılsamaları ve Güven Kararları: Bağımsız Bellek Bildirimlerinden Sonraki Test ve Soru Türü Değişkenlerinin Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56): 45.

- ERMAĞAN E. (2015). *Çocuk Görgü Tanıklığının Güvenilirliğinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- FORGAS, J. P., EAST, R. (2003). Affective influences on social judgments and decisions. *Social judgments: Implicit and explicit processes*, 251-270.
- FROST, P. (2000). The quality of false memory over time: Is memory for misinformation “remembered” or “known”? *Psychonomic Bulletin & Review*, 7(3): 531-536.
- GILBERT, D. T., MALONE, P. S. (1995). The correspondence bias. *Psychological bulletin*, 117(1): 21.
- GOODWIN, G. P., PIAZZA, J., ROZIN, P. (2014). Moral character predominates in person perception and evaluation. *Journal of personality and social psychology*, 106(1): 148.
- HABER, R. N., HABER, L. (2000). Experiencing, remembering and reporting events. *Psychology. Public Policy and Law*, 6(4): 10-57.
- HAFSTAD, G. S., MEMON, A., LOGIE, R. (2004). Post-identification feedback, confidence and recollections of witnessing conditions in child witnesses. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 18(7): 901-912.
- HEKKANEN, S. T., MCEVOY, C. (2002). False memories and source-monitoring problems: criterion differences. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 16(1): 73-85.
- HENKEL, L. A. (2004). Erroneous memories arising from repeated attempts to remember. *Journal of Memory and Language*, 50(1): 26-46.
- HENKEL, L. A., COFFMAN, K. J. (2004). Memory distortions in coerced false confessions: A source monitoring framework analysis. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 18(5): 567-588.
- HOLLIDAY, R. E., DOUGLAS, K. M., HAYES, B. K. (1999). Children's eyewitness suggestibility: Memory trace strength revisited. *Cognitive Development*, 14(3): 443-462.
- HORGAN, T. G., MAST, M. S., HALL, J. A., CARTER, J. D. (2004). Gender differences in memory for the appearance of others. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(2): 185-196.
- HUFF, C.R., RATTNER, A., SAGARIN, E. (1996). *Convicted but innocent: Wrongful conviction and public policy*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- IBABE, I., SPORER, S. L. (2004). How you ask is what you get: On the influence of question form on accuracy and confidence. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, **18**(6): 711-726.
- ICKES, W. (1993). Traditional gender roles: Do they make, and then break, our relationships?. *Journal of Social Issues*, **49**(3), 71-85.
- ILDIRIM E. (2011). *Görgü Tanıklığında Yanılabilirlik*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- JOHNSON, M. K., HASHTROUDI, S., LINDSAY, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological bulletin*, **114**(1): 3.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç., ÜSKÜL, A. (2006). *Yeni insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. Evrim Yayınevi.
- KEBBELL, M. R., EVANS, L., JOHNSON, S. D. (2010). The influence of lawyers' questions on witness accuracy, confidence, and reaction times and on mock jurors' interpretation of witness accuracy. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, **7**(3): 262-272.
- KORIAT, A., LEVY-SADOT, R., EDRY, E., DE MARCAS, S. (2003). What do we know about what we cannot remember? Accessing the semantic attributes of words that cannot be recalled. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, **29**(6): 1095.
- KRAMER, T. H., BUCKHOUT, R., EUGENIO, P. (1990). Weapon focus, arousal, and eyewitness memory. *Law and Human Behavior*, **14**(2): 167-184.
- KUNDA, Z., DAVIES, P. G., ADAMS, B. D., & SPENCER, S. J. (2002). The dynamic time course of stereotype activation: Activation, dissipation, and resurrection. *Journal of personality and social psychology*, **82**(3), 283.
- LAMPINEN, J. M., SCHWARTZ, R. M. (2000). The impersistence of false memory persistence. *Memory*, **8**(6): 393-400.
- LAMPINEN, J. M., NEUSCHATZ, J. S. CLING, A. D. (2012). *The psychology of eyewitness identification*. Psychology Press.
- LEIPPE, M. R., WELLS, G. L., OSTROM, T. M. (1978). Crime seriousness as a determinant of accuracy in eyewitness identification. *Journal of Applied Psychology*, **63**(3): 345.
- LIEBMAN, J. I., MCKINLEY-PACE, M. J., LEONARD, A. M., SHEESLEY, L. A., GALLANT, C. L., RENKEY, M. E., LEHMAN, E. B. (2002). Cognitive and psychosocial correlates of adults' eyewitness accuracy and suggestibility. *Personality and Individual Differences*, **33**(1): 49-66.

- LINDHOLM, T., & CHRISTIANSON, S. A. (1998). Gender effects in eyewitness accounts of a violent crime. *Psychology, Crime and Law*, **4**(4), 323-33
- LINDSAY, D. S. (1990). Misleading suggestions can impair eyewitnesses' ability to remember event details. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, **16**(6): 1077.
- LINDSAY, R. C., WELLS, G. L., RUMPEL, C. M. (1981). Can people detect eyewitness-identification accuracy within and across situations?. *Journal of Applied Psychology*, **66**(1): 79.
- LINDSAY, R. C., WELLS, G. L. (1985). Improving eyewitness identifications from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation. *Journal of applied psychology*, **70**(3): 556.
- LINDSAY, R. C., POZZULO, J. D., CRAIG, W., LEE, K., CORBER, S. (1997). Simultaneous lineups, sequential lineups, and showups: Eyewitness identification decisions of adults and children. *Law and Human Behavior*, **21**(4): 391-404.
- LINDSAY, R. C., POZZULO, J. D. (1999). Sources of eyewitness identification error. *International Journal of Law and Psychiatry*, **22**: 347-360.
- LOFTUS, G. R. (1985). Picture perception: Effects of luminance on available information and information-extraction rate. *Journal of Experimental Psychology: General*, **114**(3): 342.
- LOFTUS, E. F. (1977). Shifting human color memory. *Memory & Cognition*, **5**(6): 696-699.
- LOFTUS, E. F. (1996). *Eyewitness testimony*.
- LOFTUS, E. F. (1997). *Creating false memories*. *Scientific American*, **277**(3): 70-75.
- LOFTUS, E. F. (2003). Our changeable memories: Legal and practical implications. *Nature Reviews Neuroscience*, **4**(3): 231.
- LOFTUS, E. F., ZANNI, G. (1975). Eyewitness testimony: The influence of the wording of a question. *Bulletin of the Psychonomic Society*, **5**(1): 86-88.
- LOFTUS, E. F., MILLER, D. G., BURNS, H. J. (1978). Semantic integration of verbal information into a visual memory. *Journal of experimental psychology: Human learning and memory*, **4**(1): 19.
- LOFTUS, E. F., LOFTUS, G. R., MESSO, J. (1987). Some facts about "weapon focus". *Law and Human Behavior*, **11**(1): 55-62.
- LOFTUS, E. F., HOFFMAN, H. G. (1989). Misinformation and memory: The creation of new memories. *Journal of Experimental Psychology: General*, **118**(1): 100.

- LOFTUS, E., KETCHAM, K. (1994). *The myth of repressed memories*. New York: St.
- LOFTUS, E. F., PALMER, J. C. (1974). Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, **13**(5): 585-589.
- LOFTUS, E. F., PALMER, J. C. (1996). Eyewitness testimony. In *Introducing psychological research* (pp. 305-309). Palgrave, London.
- MALPASS, R. S., DEVINE, P. G. (1981). Eyewitness identification: Lineup instructions and the absence of the offender. *Journal of applied Psychology*, **66**(4): 482.
- MCCLOSKEY, M., ZARAGOZA, M. (1985). Misleading postevent information and memory for events: Arguments and evidence against memory impairment hypotheses. *Journal of Experimental Psychology: General*, **114**(1): 1.
- MACLEOD, M. D., & SHEPHERD, J. W. (1986). Sex differences in eyewitness reports of criminal assaults. *Medicine, Science and the Law*, **26**(4), 311-318.
- MATHER, M., JOHNSON, M. K., & DE LEONARDIS, D. M. (1999). Stereotype reliance in source monitoring: Age differences and neuropsychological test correlates. *Cognitive Neuropsychology*, **16**(3-5), 437-458.
- MEISSNER, C. A., SPORER, S. L., SCHOOLER, J. W. (2007). Person descriptions as eyewitness evidence. *Handbook of eyewitness psychology: Memory for people*, 1-34.
- MEMON, A., HOPE, L., & BULL, R. (2003). Exposure duration: Effects on eyewitness accuracy and confidence. *British Journal of Psychology*, **94**(3), 339-354.
- METCALFE, J. (1990). Composite Holographic Associative Recall Model (CHARM) and blended memories in eyewitness testimony. *Journal of Experimental Psychology: General*, **119**(2): 145.
- MUELLER-JOHNSON, K., CECI, S. J. (2004). Memory and suggestibility in older adults: Live event participation and repeated interview. *Applied Cognitive Psychology*, **18**(8): 1109-1127.
- MULTHAUP, K. S., CONNER, C. A. (2002). The effects of considering nonlist sources on the Deese–Roediger–McDermott memory illusion. *Journal of Memory and Language*, **47**(2): 214-228.
- OK, A.Ç. (2015). *Kalıpyargısal Cinsiyet İfadelerinin Bellek Yanılsaması Üzerinde Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- PACHELLA, R. G. (1986). Personal values and the value of expert testimony. *Law and Human Behavior*, **10**(1-2), 145-150.

- PALMER, M. A., BREWER, N., & HORRY, R. (2013). Understanding gender bias in face recognition: Effects of divided attention at encoding. *Acta psychologica*, **142**(3), 362-369.
- PARKIN, A. J., HAYWARD, C. (1983). The influence of trait and physical-feature-based orienting strategies on aspects of facial memory. *British Journal of Psychology*, **74**(1): 71-82.
- PAYNE, D. G., ELIE, C. J., BLACKWELL, J. M., NEUSCHATZ, J. S. (1996). Memory illusions: Recalling, recognizing, and recollecting events that never occurred. *Journal of Memory and Language*, **35**(2): 261-285.
- PIZARRO, D. A., LANEY, C., MORRIS, E. K., LOFTUS, E. F. (2006). Ripple effects in memory: Judgments of moral blame can distort memory for events. *Memory & Cognition*, **34**(3): 550-555.
- PIZARRO, D. A., TANNENBAUM, D. (2011). Bringing character back: How the motivation to evaluate character influences judgments of moral blame. *The social psychology of morality: Exploring the causes of good and evil*, 91, 108.
- POZZULO, J. D., LINDSAY, R. C. L. (1998). Identification accuracy of children versus adults: A meta-analysis. *Law and Human Behavior*, **22**(5): 549-570.
- POZZULO, J. D., COPLAN, R. J., WILSON, J. (2005). Not too 'shy' to help catch a thief: Recall memory of shy versus non-shy witnesses. *Personality and individual differences*, **39**(8): 1361-1372.
- POZZULO, J. D., CRESCINI, C., PANTON, T. (2008). Does methodology matter in eyewitness identification research?: The effect of live versus video exposure on eyewitness identification accuracy. *International journal of law and psychiatry*, **31**(5): 430-437.
- PRENTICE, D. A., & CARRANZA, E. (2002). What women and men should be, shouldn't be, are allowed to be, and don't have to be: The contents of prescriptive gender stereotypes. *Psychology of women quarterly*, **26**(4), 269-281.
- RACE, B. N. (2016). *Fitting Eyewitness Identification and Confidence to a Diffusion Model of Processing*.
- RAJARAM, S., ROEDIGER III, H. L. (1997). Remembering and knowing as states of consciousness during retrieval. *Scientific approaches to consciousness*, **11**: 213-40.
- READ, J. D. (1995). The availability heuristic in person identification: The sometimes misleading consequences of enhanced contextual information. *Applied Cognitive Psychology*, **9**(2), 91-121.
- REINHARDT-RUTLAND, A. H. (1986). Note on nonveridical visual perception and pedestrian accidents at night. *Perceptual and motor skills*, **63**(2): 371-374.

- REYNA, V. F., BRAINERD, C. J. (1995). Fuzzy-trace theory: An interim synthesis. *Learning and individual Differences*, 7(1): 1-75.
- ROBINSON, M. D., JOHNSON, J. T., HERNDON, F. (1997). Reaction time and assessments of cognitive effort as predictors of eyewitness memory accuracy and confidence. *Journal of Applied Psychology*, 82(3): 416.
- ROEDIGER III, H. L. (1996). Memory illusions. *Journal of memory and Language*, 35(2): 76-100.
- ROEDIGER III, H. L., JACOBY, J. D., MCDERMOTT, K. B. (1996). Misinformation effects in recall: Creating false memories through repeated retrieval. *Journal of Memory and Language*, 35(2): 300-318.
- SAGAR, H. A., SCHOFIELD, J. W. (1980). Racial and behavioral cues in Black and White children's perceptions of ambiguously aggressive acts. *Journal of personality and social psychology*, 39(4): 590.
- SAUERLAND, M., SAGANA, A., SPORER, S. L. (2012). Assessing nonchoosers' eyewitness identification accuracy from photographic showups by using confidence and response times. *Law and Human Behavior*, 36(5): 394.
- SCHACTER, D. L., KOUTSTAAL, W., NORMAN, K. A. (1997). False memories and aging. *Trends in cognitive sciences*, 1(6): 229-236.
- SCHACTER, D. L. (1995). Memory distortions: How minds, brains, and societies reconstruct the past. In *This book consists of papers presented at the 1st conference sponsored by the Harvard Ctr for the Study of Mind, Brain, and Behavior, Cambridge, MA, May 6-8, 1994.* Harvard University Press.
- SCHACTER, D. L., LOFTUS, E. F. (2013). Memory and law: what can cognitive neuroscience contribute?. *Nature neuroscience*, 16(2): 119.
- SCHREIBER, T., EAKIN, D.K., SERGENT-MARSHALL, S. (2003). Misinformation effects in Eyewitness memory: The presence and absence of memory impairment as a function of warning and misinformation accessibility. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 29: 813-825.
- SHAPIRO, P. N., PENROD, S. (1986). Meta-analysis of facial identification studies. *Psychological Bulletin*, 100(2): 139.
- SHAW, J. I., & SKOLNICK, P. (1994). Sex differences, weapon focus, and eyewitness reliability. *The Journal of Social Psychology*, 134(4), 413-420.
- SHAW III, J. S. (1996). Increases in eyewitness confidence resulting from postevent questioning. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 2(2), 126.

- SHAW III, J. S., MCCLURE, K. A., WILKENS, C. E. (2001). Recognition instructions and recognition practice can alter the confidence–response time relationship. *Journal of Applied Psychology*, **86**(1): 93.
- SHAW III, J. S., APPIO, L. M., ZERR, T. K., PONTOSKI, K. E. (2007). Public eyewitness confidence can be influenced by the presence of other witnesses. *Law and Human Behavior*, **31**(6): 629-652.
- SHERIF, M. (1936). *The psychology of social norms*. New York: Harper and Brothers.
- SEYREKBASAN A. (2014). *Kadınlarda Görgü Tanıklığı Belleği Hataları: Tanık Olunan Olay Sonrası Bağımsız Bellek Bildiriminin Sürpriz Tanıma Testi ile İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- SIEGEL, J. M., LOFTUS, E. F. (1978). Impact of anxiety and life stress upon eyewitness testimony. *Bulletin of the Psychonomic Society*, **12**(6): 479-480.
- SMART, J. J. C., WILLIAMS, B. (1973). *Utilitarianism: For and against*. Cambridge University Press.
- SMITH, S. M., LINDSAY, R. C. L., PRYKE, S. (2000). Postdictors of eyewitness errors: Can false identifications be diagnosed?. *Journal of Applied Psychology*, **85**(4): 542.
- SMITH, S. M., LINDSAY, R. C., PRYKE, S., DYSART, J. E. (2001). Postdictors of eyewitness errors: Can false identifications be diagnosed in the cross-race situation?. *Psychology, Public Policy, and Law*, **7**(1): 153.
- SPORER, S. L. (1993). Eyewitness identification accuracy, confidence, and decision times in simultaneous and sequential lineups. *Journal of Applied Psychology*, **78**(1): 22.
- STEBLAY, N. M. (1992). A meta-analytic review of the weapon focus effect. *Law and Human Behavior*, **16**(4): 413-424.
- STEBLAY, N. K. (2008). Maintaining the reliability of eyewitness evidence: after the lineup. *Creighton L. Rev.*, **42**, 643.
- SUTHERLAND, R., HAYNE, H. (2001). Effect of postevent information on adult's eyewitness reports. *Applied Cognitive Psychology*, **15**: 249-263.
- TAYLOR, S. E., PEPLAU, L. A., SEARS, D. O. (2007). Sosyal Psikoloji.(çev. Ali Dönmez). *İmge yay. İstanbul*.
- TEKİN S. (2009). *Görgü Tanıklığı: Olay Sonrası Yanlış Bilgide Kategori Faktörünün Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- THOMPSON, J. (2000, June 18). "I was certain, but I was wrong." New York Times. Erişim: <http://www.nytimes.com>.

- TODOROV, A., SAÏD, C. P., ENGELL, A. D., OOSTERHOF, N. N. (2008). Understanding evaluation of faces on social dimensions. *Trends in cognitive sciences*, **12**(12): 455-460.
- TULVING, E. (1985). How many memory systems are there?. *American psychologist*, **40**(4): 385.
- UHLMANN, E. L., PIZARRO, D. A., DIERMEIER, D. (2015). A person-centered approach to moral judgment. *Perspectives on Psychological Science*, **10**(1): 72-81.
- VENTER, A. (2003). The effect of certain variables on the reliability of eyewitness testimony. Doctoral dissertation, University of the Free State.
- WANG, B. (2013). Gender difference in recognition memory for neutral and emotional faces. *Memory*, **21**(8), 991-1003.
- WEBER, N., BREWER, N., WELLS, G. L., SEMMLER, C., & KEAST, A. (2004). Eyewitness identification accuracy and response latency: the unruly 10-12-second rule. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, **10**(3), 139.
- WELLS, G. L. (1978). Applied eyewitness-testimony research: System variables and estimator variables. *Journal of Personality and Social Psychology*, **36**(12): 1546.
- WELLS, G. L. (1993). What do we know about eyewitness identification? *American Psychologist*, **48**(5): 553-571.
- WELLS, G. L., SEELAU, E. P. (1995). Eyewitness identification: Psychological research and legal policy on lineups. *Psychology, Public Policy, and Law*, **1**(4): 765.
- WELLS, G. L., SMALL, M., PENROD, S., MALPASS, R. S., FULERO, S. M., BRIMACOMBE, C. E. (1998). Eyewitness identification procedures: Recommendations for lineups and photospreads. *Law and Human behavior*, **22**(6): 603.
- WELLS, G. L., MALPASS, R. S., LINDSAY, R. C., FISHER, R. P., TURTLE, J. W., FULERO, S. M. (2000). From the lab to the police station: A successful application of eyewitness research. *American Psychologist*, **55**(6): 581.
- WELLS, G.L., OLSON, E.A. (2003). Eyewitness Testimony. *Annual Review Psychology*, **54**: 277-295.
- WELLS, G. L., LOFTUS, E. F. (2012). Eyewitness memory for people and events. *Handbook of Psychology*, Second Edition, 11.
- WESTCOTT, H., BRACE, N. (2002). Psychological factors in witness evidence and identification. *Applying psychology*, 117-178.

- WRIGHT, D. B., LOFTUS, E. F. (1998). How misinformation alters memories. *Journal of Experimental Child Psychology*, **71**(2): 155-164.
- WRIGHT, D. B., SELF, G., JUSTICE, C. (2000). Memory conformity: Exploring misinformation effects when presented by another person. *British journal of psychology*, **91**(2): 189-202.
- VALENTINE, T., PICKERING, A., DARLING, S. (2003). Characteristics of eyewitness identification that predict the outcome of real lineups. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, **17**(8): 969-993.
- YARMEY, A. D. (1993). Adult Age and Gender Differences in Eyewitness Recall in Field Settings 1. *Journal of Applied Social Psychology*, **23**(23): 1921-1932.
- YARMEY, A. D., JACOB, J., PORTER, A. (2002). Person Recall in Field Settings 1. *Journal of Applied Social Psychology*, **32**(11): 2354-2367.
- ZARAGOZA, M. S., MITCHELL, K. J. (1996). Repeated exposure to suggestion and the creation of false memories. *Psychological Science*, **7**(5): 294-300.

EKLER

Ek-1. Etik Kurul Kararı

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 56786525-050.04.04 / 50275
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

25 Haziran 2019

Sayın Fatma MAKAROĞLU
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

İlgi: 12/06/2018 tarihli başvurunuz.

“Görğü Tanıklığında, Ahlaki Yargı Değişiminin Bellek Hataları ve Tanığın İşleme Performansı Üzerine Etkisi” başlıklı tez çalışması ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 16/07/2018 tarihli toplantısında alınan 11/163 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

Prof.Dr.Sibel A.ÖZKAN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER:
Karar Örneği (1 sayfa)

GİZLİ

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü 06100 - Tandoğan/ANKARA
Telefon : 0 (312) 60 40 / 2101
Faks : 0 (312) 212 60 49

Ayrıntılı Bilgi İçin

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 16/07/2018

Toplantı Sayısı : 11

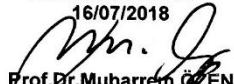
Karar Sayısı :163

163-Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencilerinden **Fatma Makaroğlu**'nun "Görgü Tanıklığında, Ahlakî Yargı Değişiminin Bellek Hataları ve Tanığın İşleme Performansı Üzerine Etkisi" başlıklı tez çalışması ile ilgili 12/06/2018 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencilerinden **Fatma Makaroğlu**'nun "Görgü Tanıklığında, Ahlakî Yargı Değişiminin Bellek Hataları ve Tanığın İşleme Performansı Üzerine Etkisi" başlıklı tez çalışması ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

ASLININ AYNI DİR

16/07/2018

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

Ek-2. Deney Videoları (CD)

Ek-3. Olay Sonrası Hikâye (1.Video-Orjinal)

Siyah elbiseli ve uzun saçlı genç kadın, telaşlı bir şekilde tren istasyonuna doğru koşmaktadır. Bir üst geçitten geçer ve istasyona girer. Bilet satış noktasına doğru ilerler ve sırasını beklemeye başlar. Gişede, uzun boylu, siyah kot ve siyah ceketli genç bir adam bilet almaya çalışmaktadır. Adam çantasını bir süre karıştırdıktan sonra, cüzdanını çıkarır ve biletini alır. Adam gittikten sonra, kadın da telaşlı hareketlerle biletini alır ve bekleme noktasına doğru ilerler. İstasyona girdiğinde, bilet gişesinde görmüş olduğu adamın bir bankta oturup **kitap** okuduğunu görür ve adamın yanındaki boş yere oturup beklemeye başlar. Bir süre etrafı izleyerek bekleyen genç kadın, beklemekten sıkılmış bir haldedir. Bir anda çantasını çıkarıp bankın üzerine koyar. İçinden **telefonunu** çıkarır ve beklemeye devam eder. Kadın elindekiyle ilgilenirken kot pantolon ve gri kapüşonlu ceket giymiş olan adam, bankın arkasından gelip ani bir hareketle kadının çantasını alarak kaçır. Bankın diğer ucunda oturan adam, elindekileri hızla kenara atıp çantayı çalan adamın peşinden koşmaya başlar. Bir süre adamı kovaladıktan sonra adama yetişir ve çantayı çekip alır. Elinde kadının çantasıyla istasyona dönen adam, çantayı kadına doğru uzatır. Çantasını alan genç kadın, **bir anda adama sarılır** ve trene biner. Adam, gülümseyerek kadının arkasından el sallar.

Ek-4. Olay Sonrası Hikâye (1.Video-Hatalı)

Siyah elbiseli ve uzun saçlı genç kadın, telaşlı bir şekilde tren istasyonuna doğru koşmaktadır. Bir üst geçitten geçer ve istasyona girer. Bilet satış noktasına doğru ilerler ve sırasını beklemeye başlar. Gişede, uzun boylu, siyah kot ve siyah ceketli genç bir adam bilet almaya çalışmaktadır. Adam çantasını bir süre karıştırdıktan sonra, cüzdanını çıkarır ve biletini alır. Adam gittikten sonra, kadın da telaşlı hareketlerle biletini alır ve bekleme noktasına doğru ilerler. İstasyona girdiğinde, bilet gişesinde görmüş olduğu adamın bir bankta oturup **dergi** okuduğunu görür ve adamın yanındaki boş yere oturup beklemeye başlar. Bir süre etrafı izleyerek bekleyen genç kadın, beklemekten sıkılmış bir haldedir. Bir anda çantasını çıkarıp bankın üzerine koyar. İçinden **kulaklığını** çıkarır ve beklemeye devam eder. Kadın elindekiyle ilgilenirken **bilet gişesinde göz göze gelmiş olduğu** kot pantolon ve gri kapüşonlu ceket giymiş olan adam, bankın arkasından gelip ani bir hareketle kadının çantasını alarak kaçır. Bankın diğer ucunda oturan adam, elindekileri hızla kenara atıp çantayı çalan adamın peşinden koşmaya başlar. Bir süre adamı kovaladıktan sonra adama yetişir ve çantayı çekip alır. Elinde kadının çantasıyla istasyona dönen adam, çantayı kadına doğru uzatır. Çantasını alan genç kadın, **bir anda adamı yanağından öper** ve trene biner. Adam, gülümseyerek kadının arkasından el sallır.

Ek-5. Olay Sonrası Hikâye (2.Video-Orjinal)

Siyah elbiseli ve uzun saçlı genç kadın, telaşlı bir şekilde tren istasyonuna doğru koşmaktadır. Bir üst geçitten geçer ve istasyona girer. Bilet satış noktasına doğru ilerler ve sırasını beklemeye başlar. Gişede, uzun boylu, siyah kot ve siyah ceketli genç bir adam bilet almaya çalışmaktadır. Adam çantasını bir süre karıştırdıktan sonra, cüzdanını çıkarır ve biletini alır. Adam gittikten sonra, kadın da telaşlı hareketlerle biletini alır ve bekleme noktasına doğru ilerler. İstasyona girdiğinde, bilet gişesinde görmüş olduğu adamın bir bankta oturup **kitap** okuduğunu görür ve adamın yanındaki boş yere oturup beklemeye başlar. Bir süre etrafı izleyerek bekleyen genç kadın, beklemekten sıkılmış bir haldedir. Bir anda çantasını çıkarıp bankın üzerine koyar. İçinden **telefonunu** çıkarır ve beklemeye devam eder. Kadın elindekiyle ilgilenirken kot pantolon ve gri kapüşonlu ceket giymiş olan adam, bankın arkasından gelip ani bir hareketle kadının çantasını alarak kaçır. Bankın diğer ucunda oturan adam, elindekileri hızla kenara atıp çantayı çalan adamın peşinden koşmaya başlar. Bir süre adamı kovaladıktan sonra adama yetişir ve çantayı çekip alır. Elinde kadının çantasıyla istasyona dönen adam, çantayı kadına doğru uzatır. Çantasını alan genç kadın, **bir anda adama sarılır** ve trene biner. Adam, gülümseyerek kadının arkasından el salllar.

Trende boş olan bir koltuğa oturan genç kadın, derin bir nefes alır ve elindeki küçük siyah cüzdanı karıştırmaya başlar. Kadın, çantasını onun için geri alan adamın çantasının gözünden cüzdanını aldığı anı hatırlar ve gülümser.

Ek-6. Olay Sonrası Hikâye (2.Video-Hatalı)

Siyah elbiseli ve uzun saçlı genç kadın, telaşlı bir şekilde tren istasyonuna doğru koşmaktadır. Bir üst geçitten geçer ve istasyona girer. Bilet satış noktasına doğru ilerler ve sırasını beklemeye başlar. Gişede, uzun boylu, siyah kot ve siyah ceketli genç bir adam bilet almaya çalışmaktadır. Adam çantasını bir süre karıştırdıktan sonra, cüzdanını çıkarır ve biletini alır. Adam gittikten sonra, kadın da telaşlı hareketlerle biletini alır ve bekleme noktasına doğru ilerler. İstasyona girdiğinde, bilet gişesinde görmüş olduğu adamın bir bankta oturup **dergi** okuduğunu görür ve adamın yanındaki boş yere oturup beklemeye başlar. Bir süre etrafı izleyerek bekleyen genç kadın, beklemekten sıkılmış bir haldedir. Bir anda çantasını çıkarıp bankın üzerine koyar. İçinden **kulaklığını** çıkarır ve beklemeye devam eder. Kadın elindekiyle ilgilenirken **bilet gişesinde göz göze gelmiş olduğu** kot pantolon ve gri kapüşonlu ceket giymiş olan adam, bankın arkasından gelip ani bir hareketle kadının çantasını alarak kaçar. Bankın diğer ucunda oturan adam, elindekileri hızla kenara atıp çantayı çalan adamın peşinden koşmaya başlar. Bir süre adamı kovaladıktan sonra adama yetişir ve çantayı çekip alır. Elinde kadının çantasıyla istasyona dönen adam, çantayı kadına doğru uzatır. Çantasını alan genç kadın, **bir anda adamı yanağından öper** ve trene biner. Adam, gülümseyerek kadının arkasından el sallar.

Trende boş olan bir koltuğa oturan genç kadın, derin bir nefes alır ve elindeki küçük siyah cüzdanı karıştırmaya başlar. Kadın, çantasını onun için geri alan adamın çantasının gözünden cüzdanını aldığı anı hatırlar ve gülümser.

Ek-7. Tanıma Testi²

1. Kadınla aynı bankta oturan genç adam beklerken **kitap** okumaktadır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
2. İstasyonun yakınındaki iskeleyle bağlı kayıkta bir balıkçı oturmaktadır.
-Evet **-Hayır** -Hatırlamıyorum
3. Tren istasyonunda lacivert üniformalı bir peron görevlisi vardır.
-Evet **-Hayır** -Hatırlamıyorum
4. Trene yetişmeye çalışan kadının **kırmızı** puantiyeli elbisesi vardır.
-Evet **-Hayır** -Hatırlamıyorum
5. Kadın, çantasını geri aldığında, sevinçten **adamı yanağından öpmüştür.**
-Evet **-Hayır** -Hatırlamıyorum

² Deneyde kullanılan toplam 14 sorudan 5 tanesine yer verilmiştir.

Ek-8. Ara Faaliyet (1)

Aşağıda kalın çizgilerle belirlenmiş küçük karelere $\bullet$ $\searrow$ ∞ $\longleftrightarrow$ sembollerinin birer kez kullanarak yerleştiriniz. Tüm satır ve sütunda, semboller birer kez yazılacaktır.

$\bullet$			$\searrow$
		∞	
$\searrow$			
			$\longleftrightarrow$

Ek-9. Ara Faaliyet (2)

Aşağıdaki resimleri benzerleriyle eşleştiriniz.

Çiçek Gölge Eşleştirme Etkinliği

Ek-10. Ara Faaliyet (3)

Resimdeki 3 farkı bulunuz.

Ek-11. Nötr Bilgi Metni

Birazdan izleyeceğiniz kısa film, bir gazetecinin ormanda yürüyüş yaptığı sırada başına gelen olayları anlatmaktadır.

O gün yaşamış olduğu deneyim ise, onu gerçekten çok etkilemiştir. Ormanın derinliklerinde yürürken siyah kıyafetli ve siyah maskeli, şüpheli iki adam görmüştür. Ne yaptıklarını anlamaya çalışırken, adamlardan birinin, diğerini öldürmeye çalıştığını fark etmiş ve hemen fotoğraf çekmeye başlamıştır...

Ek-12. Olumlu Bilgi Metni

Birazdan izleyeceğiniz kısa film, çevresi tarafından oldukça duyarlı ve yardımsever bir kişi olarak tanınan bir gazetecinin, ormanda yürüyüş yaptığı sırada başına gelen olayları anlatmaktadır.

Bu kadın, hayatı boyunca kimseyi incitmemiş, kimseye zarar vermemiştir. Attığı her adımda, kendi çıkarlarını arka planda tutarak toplumsal amaca uygun olarak hareket etmiştir. Örneğin, yaptığı haberlerde gerçeklik ve dürüstlük ilkesine göre hareket etmiş, daha çok okunsun ya da daha çok dikkat çeksin diye gerçeklerden uzaklaşarak çarpıtılmış haber yapan bir gazeteci olmamıştır. Mağdur insanlarla ilgili yaptığı haberlerde, haber yayınlanana kadar, hatta yayınlandıktan sonra bile, dile getirdiği sorunları takip etmiştir.

O gün yaşamış olduğu deneyim ise, onu gerçekten çok etkilemiştir. Ormanın derinliklerinde yürürken siyah kıyafetli ve siyah maskeli, şüpheli iki adam görmüştür. Ne yaptıklarını anlamaya çalışırken, adamlardan birinin, diğerini öldürmeye çalıştığını fark etmiş ve hemen fotoğraf çekmeye başlamıştır...

Ek-13. Olumsuz Bilgi Metni

Birazdan izleyeceğiniz kısa film, para odaklı yaşayan ve bunun için etrafında olan biten olayları hiç umursamayan, vurdumduymaz bir gazetecinin, ormanda yürüyüş yaptığı sırada başına gelen olayları anlatmaktadır.

Bu kadın, hayatı boyunca yaşadığı olayları fırsata çevirmeyi başarmış, attığı her adımdan mutlaka bir çıkar elde etmiş ve amacına ulaşmak için de kimi ne kadar etkilediği umursamamıştır. Örneğin, yaptığı haberlerde çoğu kez daha çok okunsun ya da daha çok dikkat çeksin diye gerçekdışı eklemeler yapmış ve birçok kişiyi zor durumda bırakmıştır. Şimdiye kadar kendisine çıkar sağlamayan hiçbir haber yapmamış, hatta mağdurların üzerinden bile kendisine kazanç sağlamaya çalışmıştır.

O gün yaşamış olduğu deneyim ise, onu gerçekten etkilemiştir. Ormanın derinliklerinde yürürken siyah kıyafetli ve siyah maskeli, şüpheli iki adam görmüştür. Ne yaptıklarını anlamaya çalışırken, adamlardan birinin, diğerini öldürmeye çalıştığını fark etmiş ve hemen fotoğraf çekmeye başlamıştır...

Ek-14. Yönlendirme İçeren Tanıma Testi³

1. Ormanda fotoğraf çeken kadın, bir cinayete tanık olmuştur.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
2. Çenesinde hızma olan kadın, telaşla evine doğru koşmaktadır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
3. Ormandaki adam, maskeli birisi tarafından bıçakla öldürülmüştür.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
4. Kadın, elleri arkadan bağlanmış olan adam tarafından görülmüştür.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
5. Kadın, tezgahtan büyük bir bıçak alıp gizlice beline saklamıştır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
6. Tezgahın üstündeki kahve makinesinin rengi kırmızıdır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
7. Ormanda fotoğraf çeken kadının hızması yüzünün hangi bölümündedir?
-Burun -Çene -Hatırlamıyorum
8. Kadının kullandığı fotoğraf makinesinin markası nedir?
-Nikon -Canon -Hatırlamıyorum
9. Kadın, beline sakladığı bıçağı nereden almıştır?
-Çekmecedan -Tezgahtan -Hatırlamıyorum
10. Maskeli adam tarafından kaçırılan kişi, neyle öldürülmüştür?
-Bıçak -İp -Hatırlamıyorum

³ Deneyde kullanılan toplam 20 sorudan 10 tanesine yer verilmiştir.

Ek-15. Yönlendirme İçermeyen Tanıma Testi⁴

1. Ormanda fotoğraf çeken kadın, bir cinayete tanık olmuştur.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
2. Genç kadın, telaşla evine doğru koşmaktadır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
3. Ormandaki adam, maskeli birisi tarafından öldürülmüştür.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
4. Kadın, elleri bağlanmış olan adam tarafından görülmüştür.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
5. Kadın, mutfaktan büyük bir bıçak alıp gizlice beline saklamıştır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
6. Tezgahın üstündeki kahve makinesinin rengi kırmızıdır.
-Evet -Hayır -Hatırlamıyorum
7. Ormanda fotoğraf çeken kadının hızması, yüzünün hangi bölümündedir?
-Burun -Çene -Hatırlamıyorum
8. Kadının kullandığı fotoğraf makinesinin markası nedir?
-Nikon -Canon -Hatırlamıyorum
9. Kadın, beline sakladığı bıçağı nereden almıştır?
-Çekmecedan -Tezgahtan -Hatırlamıyorum
10. Maskeli adam tarafından kaçırılan kişi, neyle öldürülmüştür?
-Bıçak -İp -Hatırlamıyorum

⁴ Deneyde kullanılan toplam 20 sorudan 10 tanesine yer verilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

I-Bireysel Bilgiler

Fatma

Makaroğlu

Silifke, 05.02.1990

T.C.

Evli

Sahil Güvenlik Komutanlığı, Rehberlik ve Danışma Merkezi, Devlet Mah.
Çankaya/Ankara

II-Eğitimi

2019- Ankara Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Enstitüsü-Adli Psikoloji Tezli Yüksek
Lisans

2012- Ankara Üniversitesi-Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-Psikoloji Bölümü

2008- Silifke Anadolu Lisesi

III-Ünvanları

Psikolog-2013

IV-Mesleki Deneyimi

Sahil Güvenlik Akdeniz Bölge Komutanlığı, Rehberlik ve Danışma Merkezi, Psikolog

Sahil Güvenlik Komutanlığı, Rehberlik ve Danışma Merkezleri Koordinatörlüğü

Sahil Güvenlik Komutanlığı, Personel Temin-Seçim/İnsan Kaynakları

V-Üye Olduğu Bilimsel Kuruluşlar

Türk Psikologlar Derneği